

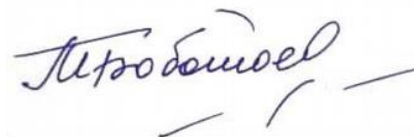
ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ТДУ 07+556:556. 124 (575.3)

ТКБ 76.12+28.082+26.222.8 (2 тоҷик)

Б-69

Бо ҳукуқи дастнавис

БОБОШОҶЗОДА МУҲАММАДШАРИФ САНГИНМУРОД

ГУФТУМОН (ДИСКУРС)-И РАСОНАИИ ДИПЛОМАТИЯИ ОБИ
ТОҶИКИСТОН: ТАҲЛИЛИ МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ИНЪИКОСИ
МАСЪАЛАИ ҲИФЗИ ПИРЯХҶО

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси

6.2.22. Рӯзноманигорӣ

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон
Имомзода Муҳаммадҷосуф Сайдалӣ

Душанбе – 2026

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	3
БОБИ 1. НАЗАРИЯ ВА МЕТОДОЛОГИЯИ ИНЪИКОСИ МАСЪАЛАҲОИ ЭКОЛОГӢ ВА ДИПЛОМАТИЯИ ОБ ДАР ВАО.....	15
1.1. Эволютсияи экожурналистика ҳамчун самти махсуси фаъолияти эҷодӣ	15
1.2. Мафҳум ва моҳияти дипломатияи об дар дискурси сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон	31
1.3. Хусусиятҳои ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир	50
БОБИ 2. ВИЖАГИҲОИ ЖАНРӢ ВА МУҲТАВОИИ ИНЪИКОСИ ТАШАББУСҲОИ ГЛОБАЛИИ ҲИФЗИ ПИРЯҲҲО ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОҶИК	64
2.1. Таҳлили қиёсии жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий ҳангоми инъикоси мавзӯ	64
2.2. Воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавии инъикоси мушкилоти обшавии пиряхҳо.....	76
2.3. Нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим	96
БОБИ 3. МУШКИЛОТ, ТАМОЮЛҲО ВА ДУРНАМОИ ТАҚВИЯТИ ГУФТУМОНИ РАСОНАИИ ҲИФЗИ ПИРЯҲҲО.....	118
3.1. Камбудии касбӣ ва мушкилоти салоҳиятнокии рӯзноманигорон дар инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ.....	118
3.2. Ҳамгироии медиавӣ ва истифодаи шаклҳои муосир (инфографика, лонгрид) барои ҷалби аудитория.....	137
3.3. Дурнамо ва стратегияҳои такмили инъикоси масъалаи ҳифзи пиряхҳо дар матбуоти даврии тоҷик	147
ХУЛОСА	159
РӮЙХАТИ АДАБИЁТ	165

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар замони муосир, ки дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ масъалаҳои тағйирёбии иқлим, норасоии оби тоза, косташавии гуногунии биологӣ ва афзоиши хатарҳои офатҳои табиӣ ба мавзуи меҳварии муҳокимаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ табдил меёбанд, инъикоси ин равандҳо дар воситаҳои ахбори омма муҳиму арзишманд арзёбӣ мегардад. Барои ҷомеаи муосир танҳо мавҷудияти мушкилоти экологӣ муҳим нест, балки тарзи муаррифӣ, номгузорӣ кардан, маънидод намудан ва ба шуури омма расондани моҳияти онҳо низ дорои аҳаммияти хоса мебошад. Аз ҳамин лиҳоз, мавзуи гуфтумони расонаии дипломатияи об на танҳо масъалаи таҳқиқи журналистика, балки филология, семантика (маъношиносӣ), риторикаи оммавӣ ва ташаккули маъноӣ дар фазои иттилоотӣ низ маҳсуб меёбад. Диссертатсияи мазкур маҳз аз ҳамин нуқтаи буриш ба қалам дода шудааст: он на ба ҳуди захираҳои об ҳамчун объекти табиатшиносӣ, балки ба тарзи ба матн, ба гуфтумон ва ба муҳокимаи оммавӣ табдил ёфтани онҳо дар матбуоти даврии тоҷик таваҷҷуҳ менамояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон рӯзе ба масоили мазкур дар Конфронси сеюми байналмилалӣ “Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028” чунин ибрази назар намудааст: “Мо набояд фаромӯш кунем, ки об сарчашмаи ҳаёт аст ва бе он зиндагӣ вучуд надорад. Об ҳаёти инсон ва тамоми мавҷудоти зиндаи табиат аст. Об на танҳо захира барои нӯшидан аст, он барои тавлиди неруи барқ, истеҳсоли ғизо, рушди саноат, устувории муҳити зист ва дигар ҷанбаҳои ҳаёт нақши калидӣ дорад” [6]. Бо таваҷҷуҳ ба иқтибоси ғавқ андешаҳои Пешвои миллат моҳияти илмӣ ва амалии таҳқиқи гуфтумони расонаии дипломатияи обро равшан месозад, зеро дар шароити муосир масъалаи об на танҳо ҳамчун масъалаи табиӣ, балки ҳамчун мавзуи

амнияти экологӣ, сиёсати байналмилалӣ, маърифати ҷамъиятӣ ва фаъолияти воситаҳои ахбори омма (ВАО) аҳамияти махсус пайдо кардааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ на танҳо кишвари дорои захираҳои назарраси об, балки кишвари ташаббускор дар сатҳи ҷаҳонӣ эътироф гардидааст. Дар манбаҳои расмӣ, аз ҷумла Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон “шумораи пирахҳои Тоҷикистон аз 13 ҳазор то 14 ҳазор нишон дода шуда, тақрибан беш аз ҳазор пирах пурра аз байн рафтааст. Дар манобеи мазкур таъкид мешавад, ки то 60 фоизи захираҳои оби тозаи Осиёи Марказӣ дар Тоҷикистон ташаккул меёбад” [135]. Ин рақамҳо гувоҳ аст, ки масъалаи ҳифзи пирахҳо барои кишвари мо танҳо як мавзӯи маҳдуди экологӣ набуда, балки унсури бунёдии амнияти об, рушди иқтисодӣ, суботи иҷтимоӣ ва нуфузи байналмилалӣ буда, аз лиҳози омӯзишу баррасии масоили мазкур мубрам мебошад.

Масоили мазкур аз он ҷиҳат мубрам ва муҳим аст, ки дипломатияи об дар шароити Тоҷикистон ба як қисми муҳимми ҳувиати байналмилалии кишвар табдил ёфтааст. Эълон гардидани “Соли 2025- Соли байналмилалии ҳифзи пирахҳо”, “21 март-Рӯзи ҷаҳонии пирахҳо” ва дар Душанбе ташкил ва баргузори Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирахҳо аз меҳварӣ будани мабоҳиси мавриди пажӯҳиш дар ҷумҳурӣ далолат медиҳад.

Боз як ҷанбаи мубрамияти мавзӯ дар он ифода меёбад, ки дар матбуоти тоҷик масъалаи ҳифзи пирахҳо дар нуқтаи марказӣ ва буриши ҷандин дискурс, амсоли дискурси сиёсӣ, дискурси илмӣ, дискурси байналмилалӣ, дискурси экологӣ ва дискурси шахрвандӣ қарор дорад. Дар яке аз ин сатҳҳо ҳифзи пирах ҳамчун сарвати миллий, дар сатҳи дигар ҳамчун манбаи об барои минтақа, дар сатҳи сеюм ҳамчун нишони бухрони иқлим баррасӣ мешавад. Ҳамгироии ин сатҳҳо дар матни расонаӣ ҳамеша якрағ ва комил нест. Аксаран байни забони расмӣ санадҳо ва забони нигорандаи мавод фосила ба вучуд меояд. Омӯзиши ҳамин фосила барои суҳаншиносии

муосир муҳим аст, зеро он нишон медиҳад, ки кадом воҳидҳои маъноӣ аз маркази рӯйдод ба матбуот интиқол меёбанд, дар ин раванд чӣ гуна тағйир ва то кучо ба шуури омма ворид мешаванд.

Мубрамияти таҳқиқот аз нигоҳи амалӣ низ муҳим аст. Имрӯз ҷомеа на танҳо ба иттилооти фаврӣ, балки ба шарҳу тафсири матни қобили эътиҳдорӣ дорад. Дар мавзӯҳои илмӣ-экологӣ саҳлангорӣ дар интиҳоби истилоҳ, омехтагии забони илмӣ ва забони хабарӣ, такрори қолабҳои ташвиқотӣ ё, баръакс, сода кардани масоили матраҳ аз ҷониби муаллифи мақола боиси коста шудани матлаб ва таъбу завқи муҳотаб мегардад. Аз ин рӯ, таҳқиқи дискурси расонаии дипломатияи об ба такмили фарҳанги матбуотӣ, рушди забони журналистика ва беҳтар гардидани модели иртиботи илм, давлат ва ҷомеа мусоидат хоҳад кард.

Ниҳоят, мубрамияти мавзӯ аз он иборат аст, ки барои Тоҷикистон масъалаи ҳифзи пирияхҳо омили дурнамои имрӯз ва фардо аст. Агар имрӯз расонаҳо ба ин мавзӯ бо назари сатҳӣ муносибат кунанд, фардо ҷомеа метавонад ба сатҳи нокифояи огоҳӣ, дарки ноқис ва воқуниши дермонда рӯ ба рӯ гардад. Аммо агар ин мавзӯ ба таври жарфу ҳамаҷониба таҳқиқу баррасӣ ва инъикос шавад, матбуот ба яке аз воситаҳои калидии маърифатсозии экологӣ ва мустаҳкам кардани мавқеи байналмилалӣ кишвар табдил меёбад. Аз ҳамин ҷиҳат, таҳқиқи гуфтумони расонаии дипломатияи об ва инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти даврии тоҷик муҳим буда, аз нигоҳи илмӣ ва амалӣ арзишманд мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дарачаи омӯзиши мавзуи мазкурро метавон дар чанд самт пешниҳод кард. Самти аввалро мумкин аст ба таҳқиқоти умумии журналистика, назарияи дискурс, гуфтори оммавӣ ва жанрҳои матбуот марбут донист. Дар ин доира масъалаҳои сохтори матни публисистӣ, нақши расона дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ, қолабсозии маъно, муносибати забон ва идеология, инчунин, хусусиятҳои жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий баррасӣ шудаанд, ки донишмандони дохилию бурунмарзӣ, амсоли

Нуралиев А., Муқимов М., Эшонкулов Э., Муллоев Ш., Курбонов С., Қосимов М., Горшкова М., Юферева А., Ҳенсн А., Еллан С., Карвалиё А. роҷеъ ба мавзуи мавриди назар қаламфарсой кардаанд.

Таҳқиқоти ба сомон расондаи муҳаққиқони мазкур барои фаҳмидани заминаи назариявии рисолаи мазкур муҳим буда, имкон медиҳанд, ки расона на ҳамчун канали интиқоли хабар, балки ҳамчун механизми тавлиди маъно арзёбӣ гардад.

Самти дуюм ба асарҳо ва мақолаҳои бахшида ба экожурналистика, коммуникатсияи экологӣ ва инъикоси масъалаҳои тағйирёбии иқлим дар ВАО тааллуқ дорад. Дар ин гурӯҳ масъалаҳои ахлоқи рӯзноманигорӣ дар инъикоси мавзӯҳои илмӣ, истифодаи маълумоти оморӣ, мутобиксозии истилоҳоти мураккаби экологӣ ба забони шевою фасеҳи омма, нақши шаклҳои нави медиавӣ ва иштироки коршиносон дар муҳокимаҳои ҷамъиятӣ таҳлил шудаанд. Бо вучуди арзиши назариявӣ ва амалии онҳо, аксари чунин таҳқиқот бештар ба фазои расонаии ҷаҳонӣ ё ба кишварҳои дорои мактаби устувори журналистикаи экологӣ нигаронда шудаанд. Дар ин самт метавон ба таҳқиқоти донишмандоне чун Салихов Н., Салимов Д. М., Муродов М., Давлатов Ф. С., Бобоев Н., Каримов Р., Сафаров Ҳ., Калинина Н. В., Бояков М. Т., Адам В., Счафер М. С., Пайнтер Ч., Еҷаз В., Мухерче М., Флечер Р. ишора кард.

Самти сеюм ба таҳқиқоти вобаста ба дипломатияи об, амнияти об, муносибатҳои фаромарзӣ ва сиёсати байналмилалӣ захираҳои об пайванд дорад. Ин ҷо масъалаи об бештар аз дидгоҳи геополитикӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва дипломатӣ аз тарафи муҳаққиқоне, ба монанди Тоирова Ш. М., Бобоев Н., Каримов Р., Баҳромзода М. З., Шаркова Е. А., Лайкова Я. В., Ҳайн Д. В., Ресер Ч. Р. Моррисон М., Филлипс В. Ч., Невман Н., Робертсон С. Т., Росс А. таҳқиқоти фарогири илмӣ ба сомон расидааст.

Бо таваҷҷуҳ ба гуфтаҳои Ҷавқ, об дар асри XXI танҳо сарвати табиӣ нест, балки омили ҳамкорӣ, рақобат, ҳамгирӣ, рушди устувор ва ташаккули

имиҷи давлатӣ низ мебошад. Аммо дар чунин корҳо худи фазои медиавӣ бештар ҳамчун пасманзар мемонад, на ҳамчун объекти мустақили таҳқиқ.

Самти чорум ба таҳқиқоти тоҷикистонӣ оид ба матбуот, жанрҳои рӯзноманигорӣ, сиёсати иттилоотӣ, инъикоси масъалаҳои давлатӣ ва иҷтимоӣ, инчунин, бархе корҳои бахшида ба об, экология ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон вобаста мебошад. Дар самти мазкур пажӯҳишоти анҷомдодаи донишмандони тоҷик, аз қабили Давлатов Ф. С., Саидов З. Х., Мирзоева Ф. З., Якубов Ҷ. Н., Тошматов А. Д., Қодирова Д. Т., Сафаралиев Ф. С. ва дигаронро метавон ном бурд, ки таҳқиқоти онҳо барои муайян кардани хусусиятҳои муҳити миллӣ муҳиманд. Бо вучуди ин, дар таҳқиқоти онҳо масъалаи матбуот бештар, бе пайванди амиқ бо дипломатияи об, ҳамчун масъалаи журналистика омӯхта шудааст ё бе таваҷҷуҳи кофӣ ба сохтори забонӣ ва дискурсии матбуот дипломатияи об таҳлил гардидааст. Яъне, дар нуқтаи пайванди се соҳа – суҳаншиносӣ, журналистика ва дипломатияи об – ноқисии ҳамоҳангии илмӣ ҳануз боқӣ мондааст.

Ҳамин тавр, таҳлили дараҷаи омӯзиши мавзӯ нишон медиҳад, ки заминаи муайяни назариявӣ барои анҷоми чунин диссертатсия вучуд дорад, аммо таҳқиқоти маҷмӯӣ, ки дар он гуфтумони расонаи дипломатияи оби Тоҷикистон бо таъя ба таҳлили жанрӣ, маъноӣ, луғавӣ, рамзӣ ва коммуникативӣ дар меҳвари масъалаи ҳифзи пиряхҳо баррасӣ шавад, пажӯҳиши комили бунёдӣ арзи ҳастӣ накардааст. Маҳз ҳамин амр зарурати таҳқиқоти мазкурро тақвият мебахшад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти мазкур бо самтҳои афзалиятноки омӯзиши журналистика, филологияи муосир, коммуникатсияи ҷамъиятӣ, экологияи иттилоотӣ ва барномаҳои миллию байналмилалӣ вобаста ба масъалаҳои об, иқлим ва рушди устувори онҳо робитаи мустақим дорад. Мавзӯ ба масоили илмӣ таҳқиқи расонаҳо ва дискурс тавбаъ буда, бо ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти об ва ҳифзи пиряхҳо ҳамоҳанг мебошад.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот аз омӯзиши ҳамаҷонибаи хусусиятҳои мундариҷавӣ, жанрӣ, риторикӣ ва коммуникативии гуфтумони расонаии дипломатияи оби Тоҷикистон иборат буда, ба муайян намудани тарзу услуби инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик, ошкор сохтани мушкилоти мавҷуда ва пешниҳоди роҳҳои тақмили он равона шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гаштан ба ҳадафҳои рисола дар меҳвари таҳқиқот вазифаҳои зерин ба назар гирифта шудааст:

- баррасии асосҳои назариявии дискурс, журналистикаи экологӣ ва дипломатияи об;
- муайян кардани ҷойгоҳи мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар рӯзномаи расонаии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- вижагӣ ва рушду инкишофи рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврӣ;
- таҳлили анвои жанрии пӯшиши мавзӯ;
- инъикоси обшавии пирияхҳо дар рӯзномаи “Садои мардум”, ҳафтаномаи “Азия-Плюс” ва АМИТ “Ховар”;
- тарғибу ташвиқи ташаббусҳои глобалии Пешвои миллат оид ба мавзӯҳои обу иқлим дар матбуоти даврӣ;
- мушаххас намудани мушкилоти рӯзноманигорон дар инъикоси мавзӯҳои ҳифзи муҳити зист ва экологӣ;
- омӯзиши воҳидҳои калидии луғавӣ ва тарзҳои риторикӣ пешниҳод;
- муқоисаи пӯшиши матбуоти давлатӣ, мустақил ва электронии тоҷик, ошкор кардани мушкилоти касбӣ ва маъноии инъикос;
- таҳияи хулоса ва тавсияҳо барои тақмили гуфтумони расонаӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот фаъолияти воситаҳои ахбори оммаи Тоҷикистон дар самти инъикоси масъалаҳои дипломатияи об, тағйирёбии иқлим ва ҳифзи пирияхҳо мебошад.

Предмети таҳқиқот. Предмети таҳқиқот баррасии маҷмӯи хусусиятҳои дискурсӣ, жанрӣ, луғавӣ, услубӣ ва коммуникативии матолиби

расонай буда, дар онҳо масъалаи дипломатияи об ва ҳифзи пирияхҳо ба сифати мавзуи сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ пешниҳод мегардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Назарияи дискурс, назарияи рӯзномаи расонаӣ, раванди қолабсозии маъно, консепсияҳои коммуникатсияи экологӣ, экожурналистика ва дипломатияи нармавӣ ташкил медиҳанд. Ин замина имкон медиҳад, ки матнҳои рӯзноманигорӣ на танҳо ҳамчун воҳиди иттилоотӣ, балки ҳамчун сохтори маъниофар ва шакли таъсиррасонӣ ба шуури ҷамъият таҳлил шавад. Дар доираи рисолаи мазкур матбуот ба сифати сарчашмаи таълими маъно, бозтаълими арзишҳо ва миёнаравӣ миёни дониш, сиёсат ва ҷомеа баррасӣ мегардад.

Дар таҳқиқот се усули меҳварӣ истифода гардидааст. Нахуст, таҳлили муҳтавои истифода мешавад, ки барои он 180 маводҳои расонаӣ аз солҳои 2018–2025 аз рӯзномаҳои давлатӣ, мустақил, сомонҳои хабарӣ ва платформаҳои электронии тоҷик пешниҳод шудаанд. Дар доираи ин қолаб басомади мавзӯ, хусусияти сарлавҳаҳо, таркиби манбаъҳо, ҷойгоҳи рақам ва омор, будан ё набудани шарҳи қоршаносӣ, таносуби жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий, инчунин, шеваҳои пайванди масъалаи ҳифзи пирияхҳо бо мавзӯҳои амният, иқтисод, экология ва ташаббусҳои байналмилалӣ омӯхта мешаванд.

Дуюм, таҳлили муқоисавӣ татбиқ мегардад. Ба воситаи он фарқиати миёни матбуоти давлатӣ ва мустақил, нашрияҳои ҷопӣ ва расонаҳои онлайнӣ, маводҳои хабарӣ ва таҳлилий, инчунин, миёни инъикоси дохилӣ ва байналмилалӣ мавзӯ муайян карда мешавад. Ин усул имконият медиҳад, ки на танҳо тафовути шаклӣ, балки фарқиати мантиқ, забон, ҳадаф ва сатҳи таъсиррасонии ҳар навъи матн ошкор гардад.

Сеюм, дискурс-таҳлил ҳамчун усули калидӣ истифода мешавад. Ба воситаи он калимаҳои меҳварӣ, таркибҳои такроршаванда, метафораҳо, муқоисаҳо, қолабҳои маъноӣ ва стратегияҳои риторикӣ, ки дар матолиби расонаӣ барои бунёди таъсири пириях, об, иқлим, ташаббуси давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ истифода мешаванд, мавриди омӯзиш қарор

мегиранд. Маҳз ҳамин усул имкон медиҳад, ки матбуоти тоҷик масъалаи ҳифзи пирияхоро бештар ҳамчун хатар ва сарвати миллӣ, нишонаи нуфузи байналмилалӣ ё унсури маърифати экологӣ пешниҳод кунад.

Асосҳои назарии таҳқиқоти диссертатсионӣ бар пояи осори назарияпардозони дохилӣ ва хориҷӣ, амсоли И. Усмонов, А. Нуралиев, М. Имомзода, М. Қутбиддинов, М. Муқимов, А. Азимов, М. Муродӣ, Н. Салихов, С. Гулов, Ш. Муллоев, Е. А. Шаркова, В. Еҷаз, М. Мухерче, Р. Флечер, Я. В. Лайкова, Д. В. Ҳайн, Ҷ. Р. Ресер, В. Ҷ. Филлипс, Н. Невман, А. Росс, Н. В. Калинина, М. Т. Бояков, Ҷ. Пайнтер тарҳрезӣ шудааст.

Навгони илмӣ таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар он ифода меёбад, ки мавзӯи дипломатияи оби Тоҷикистон бори аввал на танҳо ҳамчун масъалаи сиёсӣ, иқтисодӣ ё экологӣ, балки ҳамчун низоми муқаммалӣ гуфтумони расонаӣ таҳлил мешавад. Ибдоот ва навоари диссертатсияро дар нукоти зайл мушоҳида кардан мумкин аст:

Дар таҳқиқоти мавҷуда хусусиятҳои умумии экожурналистика баррасӣ гардида, масъалаҳои дипломатияи об аз дидгоҳи муносибатҳои байналмилалӣ ва амнияти минтақавӣ бо далоили муътамад тавзеҳ ёфтаанд. Ҳамчунин, дар рисола тавачҷуҳи асосӣ ба он равона карда шудааст, ки чӣ гуна матбуоти даврии тоҷик маънои масъалаи об, пириях, тағйирёбии иқлим ва ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистонро пешниҳод месозад, бо кадом сабку услуби забонӣ ва қолабҳои жанрӣ онҳоро танзим менамояд.

Навгони дуюм дар истифодаи ҳамзамон (баробар)-и таҳлили муҳтаво, таҳлили муқоисавӣ ва дискурс-таҳлил зоҳир мегардад. Ин раванди маҷмӯӣ имкон медиҳад, ки матн ҳам аз нигоҳи оморӣ, ҳам аз ҷиҳати сохтори жанрӣ ва ҳам аз нигоҳи маърифатӣ таҳлил шавад. Яъне, дар доираи диссертатсия матолиби расонаӣ танҳо ба сифати матнҳои ҷудогона не, балки ҳамчун воҳидҳои низоми гуфторӣ баррасӣ мешаванд, ки дар он ҳар сарлавҳа, ҳар истилоҳ, ҳар иқтибос ва ҳар шеваи пешниҳоди далел дар ташаккули муносибати аудитория саҳм мегузорад.

Навгони сеюм ба муайянсозии қолабҳои маъноӣ ва риторикӣ пӯшиши масъалаи ҳифзи пириҳо дар матбуоти даврии тоҷик вобаста аст. Дар рисола нишон дода мешавад, ки чӣ гуна дар матолиби расонаӣ пириҳо гоҳе ҳамчун сарвати милли, гоҳе ҳамчун манбаи амнияти об, гоҳе ҳамчун объекти хатари глобалӣ ва гоҳе ҳамчун унсури имиджӣ байналмилалӣ Тоҷикистон пешниҳод мешаванд. Ин чандқабатӣ то имрӯз ба таври муназзам аз дидгоҳи суҳаншиносӣ таҳлил нагардидааст.

Навгони чорум дар пешниҳоди тавсияҳои амалӣ барои такмили забон, сохтор, жанр ва модели пешниҳоди мавзӯҳои илмӣ-экологӣ дар расонаҳои тоҷик зоҳир мешавад. Дар ин замина диссертатсия на танҳо арзёбии вазъи мавҷуда, балки пешниҳоди роҳҳои мушаххаси беҳбуди муҳтавои расонаиро низ дар бар мегирад. Аз ин ҷиҳат, таҳқиқот ҳам дорои арзиши назариявӣ ва ҳам аҳамияти мустақими амалӣ мебошад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя як қатор натиҷа ва ҳулосаҳои муҳим пешниҳод мегарданд, ки аз таҳлили назариявӣ ва таҷрибаҳои маводи расонаӣ ба даст омадаанд:

Баррасии дипломатияи об дар фазои расонаии Тоҷикистон ба шакли мустақили гуфтумонӣ, ки дар буриши ҳатти дискурси сиёсӣ, экологӣ, байналмилалӣ ва маърифатӣ қарор гирифтааст;

Мушкилоти инъикоси масъалаи ҳифзи пириҳо дар матбуоти тоҷик аз нигоҳи жанрӣ, на аз диди матолиби таҳлиلى, шарҳӣ ва мусоҳибаӣ мавриди матраҳ қарор гирифтааст;

Баррасии сохтори луғавию риторикӣ воҳидҳое чун “сарвати милли”, “таҳдиди глобалӣ”, “ташаббуси байналмилалӣ”, “манбаи ҳаёт”, “амнияти об” ва “масъулияти дастаҷамъӣ” ва ташаккули тасаввури мусбати ҷомеа;

Таҳлили чандқабатаи гуфтумони расонаии дипломатияи об дар расонаҳои давлатӣ, мустақил ва электронии тоҷик;

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки он доираи таҳқиқоти суҳаншиносӣ ва

рӯзноманигориро бо ворид намудани мавзуи дипломатияи об ба сатҳи нав мебарорад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки масъалаҳои муҳити зистро на танҳо аз дидгоҳи мазмун, балки аз нигоҳи сохтори гуфтор, риторика, қолабсозии маъно ва механизмҳои таъсиррасонӣ низ омӯхтан мумкин аст. Натиҷаҳои бадастомада метавонанд барои рушди назарияи дискурс, ташҳиси матни публисистӣ, таҳқиқоти коммуникатсияи экологӣ ва журналистикаи соҳавӣ заминаи иловагӣ фароҳам созанд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот низ назаррас буда, хулосаҳо ва тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд дар фаъолияти рӯзмарраи расонаҳо, бахшҳои матбуотии ниҳодҳои давлатӣ, марказҳои таҳлилӣ, муассисаҳои таҳсилоти олии ва барномаҳои тақмили ихтисоси рӯзноманигорон истифода шаванд. Махсусан, натиҷаҳои таҳқиқот барои таҳияи дастурҳои методӣ оид ба инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ, беҳтар кардани сифати сарлавҳа, истифодаи дурусти истилоҳот, густариши жанрҳои таҳлилӣ, ҷалби қоршиносон ва ҳамгироии василаҳои муосири пешниҳоди иттилоот муфид хоҳанд буд.

Ҷиҳати дигари аҳамияти амалӣ дар он аст, ки таҳқиқот метавонад барои ниҳодҳое, ки дар ташаккули сиёсати иттилоотии экологӣ ва таблиғи ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон фаъоланд, заминаи қорӣ фароҳам оварад. Вақте маълум мешавад, ки расонаҳо кадом паёмҳоро муассиртар интиқол медиҳанд, кадом қолабҳо камсамаранд ва дар қучо мушкили маърифатӣ қой дорад, имкон пайдо мешавад, ки иртиботи давлатӣ ва ҷамъиятӣ дар ин самт дақиқтар ва муассиртар ба роҳ монда шавад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмун ва самтҳои асосии диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси 6.2.22-Рӯзноманигорӣ мутобиқат доранд, зеро таҳқиқот ба таҳлили матбуот, жанрҳои рӯзноманигорӣ, дискурси расонаӣ, механизмҳои коммуникативии пӯшиши мавзӯҳои иҷтимоӣ ва нақши ВАО дар ташаккули афкори ҷамъиятӣ нигаронида шудааст.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Саҳми шахсии довталаб дар интиҳоби мавзӯ, таҳияи асосҳои назариявӣ ва методологӣ, ҷамъоварӣ ва гуруҳбандии матолиби расонаӣ, иҷрои таҳлили мухтасо, таҳлили муқоисавӣ ва дискурс-таҳлил, низоммандсозии натиҷаҳо, хулосабарорӣ ва таҳияи тавсияҳои илмӣ ва амалӣ пурра зоҳир мегардад.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Натиҷаҳои илмӣ ва нуқтаҳои асосии диссертатсия дар гузоришҳо, мақолаҳои илмӣ, муҳокимаҳои кафедравӣ, конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, аз ҷумла, ҳамоиши байналмилалии “Дипломатияи об ҳамчун таъминсозандаи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва рушди устувор” дар мавзӯи “Нақши ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон дар тарбияи экологии шаҳрвандон дар ВАО” (Душанбе, 2025) ва конференсияи ҷумҳуриявии “Васоити электронии ахбор дар шароити вусъатёбии муборизаҳои иттилоотӣ ва ҷимояи манфиатҳои миллӣ” дар мавзӯи “Пиряхҳои Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ ҳамчун манбаи стратегияи захираҳои обӣ: аҳамияти гидроиктисодӣ, хавфҳои иқлимӣ ва сиёсати мутобиқшавӣ” (Душанбе, 2.10. 2025) мавриди истифода ва баррасӣ қарор гирифтааст.

Қисме аз хулосаҳо дар баррасии масъалаҳои вобаста ба инъикоси мавзӯҳои экологӣ дар расонаҳо истифода шудаанд. Муҳокимаи натиҷаҳо дар муҳити илмӣ имкон дод, ки баъзе бахшҳои назариявӣ ва тавсияҳои амалӣ дақиқтар гарданд ва хулосаҳои асосӣ бо таҳлили иловагӣ мустаҳкам карда шаванд. Арзиши амалии онҳо, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мешавад, ки тавсияҳои пешниҳодшуда метавонанд дар фаъолияти воқеии рӯзномаҳо, сомонаҳои хабарӣ ва барномаҳои омӯзишии рӯзноманигорӣ татбиқ шаванд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Нуқтаҳои асосӣ ва натиҷаи таҳқиқ дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон-- маҷаллаи байналмилалии “Фурӯғи илм”-и Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Паёми Донишгоҳи давлатии Хоруғ

ба номи Моёншо Назаршоев, Паёми Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода чоп шудаанд, ки шумораашон ба 4 адад мерасад.

Инчунин, 2 мақолаи дигар дар маҷмуаи маводҳои конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ ба таърифи расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ фасл, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, 184 саҳифаро ташкил медиҳад. Сохтори кор мутобиқи мантиқи масъала тарҳрезӣ шуда, аз баррасии асосҳои назариявӣ амалӣ оғоз ёфта, ба таҳлили хусусиятҳои жанрӣ ва муҳтавоии матбуот гузашта, бо арзёбии мушкилот, тамоюлҳо ва дурнамои тақвияти гуфтумони расонаии ҳифзи пирияхҳо анҷом меёбад.

БОБИ 1. НАЗАРИЯ ВА МЕТОДОЛОГИЯИ ИНЪИКОСИ МАСЪАЛАҲОИ ЭКОЛОГӢ ВА ДИПЛОМАТИЯИ ОБ ДАР ВАО

1.1. Эволютсияи экожурналистика ҳамчун самти махсуси фаъолияти эҷодӣ

Рушди экожурналистика ҳамчун як самти мустақили фаъолияти эҷодӣ дар низоми муосири воситаҳои ахбори омма натиҷаи як раванди тулонии таърихӣ ва тағйироти амиқи иҷтимоӣ, сиёсӣ ва экологӣ ба шумор меравад, ки аз нимаи дууми асри XX оғоз ёфта, дар асри XXI, ба қавли муҳаққиқ Д. Макуал, шакли мукамал ва институтсионалӣ гирифтааст. Пажӯҳишгари мазкур чунин андешаронӣ намудааст: “Дар ибтидо, масъалаҳои муҳити зист бештар дар доираи гузоришҳои илмӣ ва муҳокимаҳои маҳдуди академӣ баррасӣ мешуданд, аммо бо шиддат гирифтани бухронҳои экологӣ, аз ҷумла, ифлосшавии ҳаво, об ва замин, тағйирёбии иқлим, инчунин, коҳиши захираҳои табиӣ ин мавзӯ тадриҷан ба фазои иттилоотии оммавӣ ворид гардид” [94, с. 521].

Дар ин замина андешаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи нақши воситаҳои ахбори омма аҳамияти методологӣ дорад. Зимни суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, ки “Дар ҳақиқат матбуот ва воситаҳои ахбори омма ба ташаккули афкори ҷомеа таъсири муқтадир ва муассир мерасонанд”[4]. Ин таъкид барои фаҳмидани мақоми экожурналистика низ муҳим аст, зеро ин самт танҳо ба интиқоли хабарҳои экологӣ маҳдуд намешавад, он дар ташаккули муносибати ҷомеа ба об, ҳифзи пирияхҳо, иқлим, амнияти экологӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ нақши бориз ва мустақим дорад.

Дар марҳилаи аввали ташаккули экожурналистика, ки онро метавон марҳилаи «огоҳсозии ибтидоӣ» номид, асосан нашрияхҳои илмӣ ва

мачаллаҳои махсус ба масъалаҳои муҳити зист таваҷҷуҳ зоҳир мекарданд. Масалан, “дар кишварҳои Ғарбӣ чунин мачаллаҳо ба монанди National Geographic ва Scientific American аввалин платформаҳо буданд, ки “мавзӯҳои вобаста ба табиат ва экосистемаҳо ба таври оммавӣ пешниҳод мегардиданд” [106, с. 56]. Бо вуҷуди ин, дар ин давра журналистика ҳанӯз ҳамчун воситаи ғайрӣ барои ташаккули афкори ҷамъиятӣ дар масъалаҳои экологӣ истифода намешуд, балки бештар хусусияти иттилоотии якҷониба дошт.

Марҳилаи дуҷуми рушд, ки ба солҳои 1960–1980 рост меояд, бо баланд гардидани сатҳи огоҳии экологӣ дар ҷомеа алоқаманд аст. Ин давра бо таъсири як қатор ҳодисаҳои глобалӣ, аз ҷумла, нашри китоби машҳури Рейчел Карлсон «Silent Spring» (“Баҳори ҳомӯш”) дар соли 1962, ки ба мушкилоти истифодаи пестисидҳо (заҳрхимикатҳо) ва таъсири онҳо ба муҳити зист бахшида шудааст, алоқаманд мебошад [75]. Маҳз ҳамин гуна асарҳо ба ташаккули як навъи нави журналистика замина гузоштанд, ки на танҳо воқеиятро инъикос мекунанд, балки ба ташаккули мавқеи ғайрӣ оид ба ҷомеа низ мусоидат менамоянд.

Дар ин марҳила, экожурналистика тадриҷан ба як бахши ҷудогонаи журналистика мубаддал гашт, ки дорони хусусиятҳои хоси худ, аз ҷумла истифодаи маълумоти илмӣ, таҳлили сабабу оқибатҳои равандҳои экологӣ ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли масъалаҳо мебошад. Инчунин, муҳаққиқ Р. Кокс чунин овардааст: “Нақши рӯзноманигор ҳамчун миёнарав байни илм ва ҷомеа бештар возеҳ гардид, зеро ӯ вазифадор буд маълумоти мураккаби илмиро ба забони содаю фаҳмо барои омма пешниҳод намояд” [79, с. 44]. Ин хусусият имрӯз низ яке аз аломатҳои асосии экожурналистика ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали 1. Марҳилаҳои эволютсияи экожурналистика

Марҳила	Давра	Хусусиятҳо
Марҳилаи ибтидоӣ	то соли 1960	Танҳо тасвири табиат, бе таҳлил

Идомаи ҷадвали 1.		
Марҳилаи огоҳсозӣ	1960–1980	Огоҳ кардани мардум дар бораи мушкилоти экологӣ
Марҳилаи таҳлилӣ	1980–2000	Истифодаи маълумоти илмӣ ва таҳлилӣ
Марҳилаи муосир	2000 – то имрӯз	Таҳлил, тавсияҳо, дипломатияи об, иқлим

Манбаъ: Cox R. Environmental Communication and the Public Sphere. 2013. Sage Publications. p. 45.

Дар замони шуравӣ, аз ҷумла, тибқи ақволи А. Абдуллоев “дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки як ҷузъи он буд, масъалаҳои экологӣ бештар дар доираи сиёсати давлатӣ ва идеологияи умумии рушди иқтисодӣ баррасӣ мешуданд. Матбуоти даврӣ асосан ба дастовардҳои саноатӣ ва кишоварзӣ таваҷҷуҳ дошт, дар ҳоле ки паёмадҳои экологӣ камтар инъикос мегардиданд” [10, с.21]. Бо вучуди ин, баъзе нашрияҳо ва барномаҳои илмӣ кӯшиш мекарданд, ки масъалаҳои муҳити зистро ба миён гузоранд, аммо онҳо ба таври системавӣ ва мунтазам инъикос намешуданд.

Марҳилаи сеюми рушд, ки ба давраи пасошуравӣ ва глобализатсия рост меояд, ба ташаккули экожурналистика ҳамчун як институти мустақили иҷтимоӣ алоқаманд аст. Оид ба мавзуи мавриди назар коршинос Н. Қурбонов дар мақолаи “Ҳамкорӣ дар соҳаи об тақозои замон аст” чунин овардааст: “Дар ин давра, масъалаҳои экологӣ ба яке аз самтҳои калидии матбуоти ҷаҳонӣ табдил гардид, ки бо қабули санадҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Эълومияи Рио-де-Жанейро (1992) ва Ҳадафҳои рушди устувор тақвият ёфтанд” [21, с.9]. Ин раванд ба рӯзноманигорон имкон дод, ки масъалаҳои экологиро дар заминаи васеътар – ҳам миллӣ ва ҳам байналмилалӣ – баррасӣ намоянд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз истиқлолият, якҷо бо рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва васеъ гардидани фазои иттилоотӣ, экожурналистика тадриҷан рушд ёфт ва баъзе масоил, аз ҷумла, дигаргунии иқлим ва обшавии пирияхҳо аз мавзӯҳои меҳаварии матбуоти Тоҷикистон гардид, ки Т. Назаров чунин

иброз намудааст: “Масъалаҳои вобаста ба захираҳои об, тағйирёбии иқлим ва обшавии пирияхҳо ба мавзӯҳои муҳим табдил ёфта, на танҳо аҳамияти миллӣ, балки байналмилалӣ пайдо карданд” [28, с. 45]. Ин ҳолат, пас аз қабули ташаббусҳои байналмилалӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи об ва иқлим, аз ҷумла, эълони солҳои байналмилалӣи об барои амал, боз ҳам тақвият ёфт.

Бо рушди технологияҳои рақамӣ ва интернет, экожурналистика ба марҳилаи нави рушд ворид гардид, ки онро метавон марҳилаи «конвергенсияи медиавӣ» номид. “Дар ин марҳила, рӯзноманигорон аз форматҳои гуногуни мултимедиявӣ, аз ҷумла инфографика, видео ва лонгридҳо истифода мебаранд, то масъалаҳои мураккаби экологиро ба таври ҷолиб ва фаҳмо пешниҳод намоянд” [89, с. 43]. Аз ғуфтаи А. Хансен чунин истинбот мешавад, ки ин тағйирот на танҳо шакли пешниҳоди иттилоотро дигар кард, балки муносибати аудиторияро низ нисбат ба масъалаҳои экологӣ тағйир дод.

Эволютсияи экожурналистика нишон медиҳад, ки он аз як самти иловагӣи иттилоотӣ ба як воситаи муҳими таъсиррасонӣ ба афкори ҷамъиятӣ ва сиёсати давлатӣ табдил ёфтааст. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо мушкilotи хоси экологӣ, аз ҷумла, обшавии пирияхҳо ва коҳишёбии захираҳои об рӯ ба рӯ аст, нақши экожурналистика боз ҳам муҳимтар мегардад, зеро он метавонад ҳамчун платформаи муколама байни давлат, ҷомеа ва ҷомеаи байналмилалӣ хидмат намояд.

Марҳилаи муосири ташаккул ва рушди экожурналистика бо амиқ гардидани ҳамгироии донишҳои илмӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ тавсиф мешавад, ки дар натиҷа экожурналистика ба як платформаи бисёрқабатаи коммуникатсионӣ табдил ёфтааст. Агар дар марҳилаҳои қаблӣ, тибқи ақидаи С. Аллан, “ин самт асосан ба интиқоли иттилооти фактологӣ маҳдуд мешуд, дар давраи кунунӣ он ба ташаккули дискурси ҷамъиятӣ ва ҳатто таъсиррасонӣ ба қабули қарорҳои сиёсӣ равона гардидааст” [70, с.45]. Пас,

мураккаб гардидани мушкилоти экологӣ, аз ҷумла, ба тағйирёбии глобалии иқлим, коҳиши гуногунии биологӣ ва бухрони захираҳои об алоқаманд мебошад.

Дар ин замина, экожурналистика на танҳо як навъи журналистика, балки як воситаи идоракунии иҷтимоӣ низ ба ҳисоб меравад, зеро он метавонад афкори ҷамъиятиро дар самти муайян ташаккул диҳад ва ба равандҳои сиёсӣ таъсир расонад. Таҷрибаи кишварҳои аврупоӣ нишон медиҳад, ки инъикоси васеи масъалаҳои экологӣ дар ВАО метавонад ба қабули қонунҳо ва стратегияҳои миллӣ дар самти ҳифзи муҳити зист мусоидат намояд [25]. Ин таҷриба барои кишварҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон, низ аҳамияти калон дорад, зеро дар чунин шароит нақши ВАО дар баланд бардоштани сатҳи огоҳии аҳоли ва ташаккули фарҳанги экологӣ махсусан муҳим мебошад.

Муҳаққиқи тоҷик Ф. С. Қодиров дар таҳқиқоти ҳеш таҳти унвони “Масъалаҳои истифодаи захираҳои об дар Тоҷикистон” роҷеъ ба мавзӯи мавриди таҳқиқ чунин иброз намудааст: “Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иқтисодиёти он то андозае ба захираҳои табиӣ ва, бахусус, об вобаста аст, экожурналистика бояд хусусияти на танҳо иттилоотӣ, балки таҳлилӣ ва ҳатто стратегӣ дошта бошад. Масъалаҳои марбут ба истифодаи оқилонаи захираҳои об, ҳифзи пирияхҳо ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим бояд дар маркази таваҷҷуҳи рӯзноманигорон қарор гиранд” [19, с. 73]. Яъне, ин пешниҳод талаб мекунад, ки рӯзноманигорон на танҳо малакаҳои касбии анъанавӣ, балки донишҳои амиқи илмӣ ва фаҳмиши равандҳои экологиро низ дошта бошанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳимми марҳилаи муосири экожурналистика истифодаи жанрҳои таҳлилӣ ва равандҳои мураккаби таҳқиқотӣ мебошад. Рӯзноманигорон имрӯз на танҳо воқеаҳоро инъикос меkunанд, балки кӯшиш менамоянд, сабабҳои аслии мушкилотро муайян намуда, робитаҳои байни омилҳои гуногунро нишон диҳанд. Масалан: “Масъалаи обшавии пирияхҳо на

танҳо як мушкили экологӣ, балки масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳатто геополитикӣ мебошад, ки метавонад ба амнияти об ва озуқаворӣ кишварҳо таъсир расонад” [91, с. 13]. Ин гуна раванди таҳлилӣ ба баланд гардидани сифати муҳтавои мавод мусоидат мекунад.

Муҳаққиқ М. Кастеллс дар рушду густариши экожурналистика бо далоили муътамад чунин иброз намудааст: “Пайдоиши шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои рақамӣ ба рӯзноманигорон имконият дод, ки иттилоотро ба таври фаврӣ ва дар шаклҳои гуногун пешниҳод намоянд. Ин раванд ба демократикунонии фазои иттилоотӣ мусоидат намуда, имконияти иштироки ғайронии шаҳрвандонро дар муҳокимаи масъалаҳои экологӣ фароҳам овард” [78, с. 372]. Аммо, дар баробари ин, масъалаҳои вобаста ба эътимоднокии иттилоот ва паҳншавии маълумоти нодуруст низ ба миён омаданд, ки барои экожурналистика як ҷолиши ҷиддӣ ба ҳисоб меравад.

Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди экожурналистика ба як қатор мушкилоти сохторӣ рӯ ба рӯ аст. Аз ҷумла, норасоии мутахассисони дорои донишҳои экологӣ, маҳдудияти дастрасӣ ба маълумоти илмӣ ва оморӣ, инчунин, сатҳи начандон зиёди маош ва маблағгузориҳои ВАО метавонанд ба сифати инъикоси масъалаҳои экологӣ таъсири манфӣ расонанд. Бо вучуди ин, дар солҳои охир як қатор ташаббусҳо барои рушди журналистикаи экологӣ амалӣ гардида истодаанд, ки ба баланд бардоштани сатҳи касбияти рӯзноманигорон ва беҳтар намудани сифати муҳтавои навиштаҳо равона шудаанд.

Дар ин замина, ҳамкориҳои байни рӯзноманигорон ва ҷомеаи илмӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад, ки пажуҳишгар М. Т. Бояков чунин овардааст: “Муҳаққиқон метавонанд ҳамчун манбаи боэътимоди маълумот хизмат намоянд, дар ҳоле ки рӯзноманигорон вазифадоранд ин маълумотро ба таври фаҳмо ва дастрас барои омма пешниҳод кунанд” [73, с. 91]. Ин ҳамкорӣ метавонад ба ташаккули як муҳити иттилоотии сифатнок ва боэътимод мусоидат намояд, ки барои рушди устувори ҷомеа зарур аст.

Ҳамин тавр, дар марҳилаи муосир экожурналистика ҳамчун як низоми мураккаб ва бисёрҷанба ташаккул ёфтааст, ки на танҳо воқеиятро инъикос мекунад, балки ба ташаккули он низ таъсир мерасонад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо ҳолишҳои ҷиддии экологӣ рӯ ба рӯ аст, рушди минбаъдаи ин самт метавонад ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимми таъмини рушди устувор ва ҳифзи манфиатҳои миллӣ хидмат намояд.

Яке аз тамоюлҳои калидии марҳилаи муосири рушди экожурналистика ташаккули он ҳамчун як низоми арзишӣ ва фарҳангӣ мебошад, ки аз доираи фаъолияти сирф иттилоотӣ берун рафта, ба як воситаи таъсиррасон ба шуури экологӣ ва рафтори иҷтимоии аҳоли табдил ёфтааст. Дар ин бора муҳаққиқ Р. Кокс мегуяд, ки “экожурналистика на танҳо воқеаҳо ва равандҳоро инъикос мекунад, балки ба ташаккули муносибати бомасъулияти инсон нисбат ба табиат мусоидат менамояд” [79, с. 78]. Ин хусусият махсусан дар шароити афзоиши хавфҳои экологӣ ва зарурати гузариш ба модели рушди устувор аҳамияти хос пайдо мекунад.

Дар доираи ин раванд, журналистикаи экологӣ тадриҷан ба як шакли махсуси дискурси иҷтимоӣ табдил ёфтааст, ки дар он масъалаҳои муҳити зист ҳамчун унсуре ҷудонашавандаи амнияти миллӣ ва рушди иқтисодӣ баррасӣ мешаванд. Масалан, Р. Энтмен чунин овардааст: “Дар таҳлилҳои муосир масъалаи тағйирёбии иқлим на танҳо ҳамчун як мушкили табиӣ, балки ҳамчун як омили таъсиррасон ба суботи иҷтимоӣ, муҳоҷират ва ҳатто муносибатҳои байналмилалӣ арзёбӣ мегардад” [82, с. 42]. Ин тағйирот дар мазмун ва услуби инъикоси мавзӯҳо ба баланд гардидани сатҳи масъулияти рӯзноманигорон оварда мерасонад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки яке аз кишварҳои осебпазир нисбат ба тағйирёбии иқлим ба ҳисоб меравад, ин хусусият боз ҳам муҳимтар мегардад. Обшавии пирияхҳо, тағйирёбии режими об ва афзоиши хавфҳои табиӣ ба масъалаҳои мубрами рӯзномаи миллӣ табдил ёфтаанд, ки инъикоси онҳо дар ВАО бояд бо назардошти хусусиятҳои илмӣ ва иҷтимоӣ амалӣ

гарданд. Дар чунин шароит, экожурналистика метавонад ҳамчун воситаи муҳими мутобиқсозии ҷомеа ба тағйироти муҳити зист хидмат намояд.

Муҳаққиқ А. Хансен бар ин бовар аст, ки “экожурналистика дар марҳилаи кунунӣ ба як соҳаи рақобатпазир табдил ёфтааст, ки дар он сифат ва таҳлили амиқ нақши ҳалқунанда доранд. Дар шароити фаровонии иттилоот, танҳо он маводе таваҷҷуҳи аудиторияро ҷалб мекунад, ки дорои арзиши иловагӣ, аз ҷумла таҳлили амиқ, муқоисаҳои байналмилалӣ ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли мушкилот мебошанд” [88, с. 201]. Аз иқтибоси боло чунин натиҷа мегирем, ки рӯзноманигорон бояд аз усулҳои муосири таҳлилӣ ва визуалӣ самаранок истифода баранд.

Яке аз ҷанбаҳои муҳими рушди экожурналистика истифодаи забони махсус ва услуби баён мебошад, ки оид ба мавзӯи мазкур муҳаққиқ А. Карвалиё чунин ибрази андеша намудааст: “Азбаски мавзӯҳои экологӣ аксар вақт дорои хусусияти мураккаби илмӣ мебошанд, рӯзноманигорон бояд тавонанд ин маълумотро ба забони фаҳмо ва дастрас барои аудитория пешниҳод намоянд, бе он ки мазмуни илмӣ онро таҳриф кунанд” [76, с. 47]. Яъне, тавозун байни соддабаёнӣ ва дақиқияти забон аз вазифаҳои муҳими экожурналистика ба ҳисоб меравад.

Дар баробари ин, ба андешаи Ҷ. С. Дарзек “экожурналистика бояд хусусияти интиқодӣ низ дошта бошад. Рӯзноманигорон бояд на танҳо иттилоотро интиқол диҳанд, балки фаъолияти сохторҳои давлатӣ, ширкатҳои саноатӣ ва дигар субъектҳоро аз нуқтаи назари экологӣ таҳлил ва арзёбӣ намоянд” [80, с. 195]. Бо таваҷҷуҳ ба навиштаҳои Ҷавқ рӯзноманигорон бояд ба масоили иҷтимоӣ бо диди мунтақидона назар андозанд, ки ин раванд ба баланд гардидани шаффофият ва масъулияти иҷтимоӣ онҳо мусоидат мекунад. Масалан, дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи ин вазифаҳо ба бархе маҳдудиятҳо рӯ ба рӯ аст: вобастагии молиявӣ баъзе ВАО, маҳдудияти дастрасӣ ба иттилооти расмӣ ва сатҳи пасти таҳассуси рӯзноманигорон метавонанд ба сифати инъикоси

масъалаҳои экологӣ таъсири манфӣ расонанд [148]. Бо вучуди ин, рушди технологияҳои рақамӣ ва дастрасии васеъ ба иттилоот имкониятҳои навро барои беҳтар намудани вазъият фароҳам меорад.

Дар ин замина, донишманд М. Байков изҳор медорад, ки “нақши таҳсилоти касбӣ ва такмили ихтисоси рӯзноманигорон аҳамияти махсус пайдо мекунад. Барномаҳои омӯзишӣ дар соҳаи экожурналистика, ки донишҳои илмӣ, малакаҳои таҳлилӣ ва усулҳои муосири пешниҳоди иттилоотро дар бар мегиранд, метавонанд ба баланд бардоштани сатҳи касбияти рӯзноманигорон мусоидат намоянд” [73, с. 91]. Яъне, пешниҳодоти муҳаққиқ ба беҳтар шудани сифати муҳтавои маводи расонаӣ ва баланд гардидани таъсири он ба ҷомеа оварда мерасонад.

Дар марҳилаи кунунӣ экожурналистика на танҳо як самти фаъолияти эҷодӣ, балки як унсури муҳими низоми идоракунии иҷтимоӣ ва сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Он метавонад ба ташаккули фарҳанги экологӣ, баланд бардоштани сатҳи огоҳии аҳоли ва ҳатто ба қабули қарорҳои стратегӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ таъсир расонад.

Дар марҳилаи ниҳоии таҳлили эволютсияи экожурналистика зарур аст ба он ҷанбаҳое таваҷҷуҳ зоҳир намуд, ки ин самтро ба як механизми фаъоли ташаккули сиёсати иттилоотӣ ва фарҳанги экологӣ табдил медиҳанд. Масалан, Аллан Стюард оид ба мавзуи мавриди таваҷҷуҳ чунин мегуяд: “Агар дар марҳилаҳои қаблӣ экожурналистика бештар ба инъикоси воқеият маҳдуд мешуд, дар шароити кунунӣ он ба як унсури муҳимми идоракунии ҷамъиятӣ табдил ёфтааст, ки метавонад ба раванди қабули қарорҳо дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ таъсири мустақим расонад” [70, с. 121]. Яъне, ин тағйирот ба мураккаб гардидани муносибатҳои байни инсон, ҷомеа ва табиат, инчунин, бо афзоиши нақши иттилоот дар ҳаёти иҷтимоӣ алоқаманд мебошад.

Аллан Стюард дар ҷойи дигар, иброз намудааст, ки “экожурналистикаро ҳамчун як бахши стратегии фаъолияти расонаӣ бо

ҳадафҳои рушди устувор ҳамоҳанг меонад. Яъне, рӯзноманигорон на танҳо бояд мушкилотро нишон диҳанд, балки, инчунин, роҳҳои ҳалли онҳоро пешниҳод намоянд ва таҷрибаҳои муваффақро таълиф кунанд” [70, с. 123]. Ин раванди пешниҳоднамудаи муҳаққиқ ба ташаккули як журналистикаи созанда мусоидат мекунад, ки на танҳо интиқодӣ, балки пешниҳодкунанда низ мебошад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳилаи татбиқи Стратегияи миллии рушд то соли 2030 қарор дорад, чунин раванд метавонад ба ҳамоҳангсозии сиёсати иттилоотӣ бо ҳадафҳои миллии мусоидат намояд.

Яке аз ҷанбаҳои муҳимми рушди минбаъдаи экожурналистика институтсионализатсияи он мебошад. Ин истилоҳ маънои онро дорад, ки “экожурналистика бояд на танҳо дар сатҳи инфиродӣ, балки дар сатҳи ташкилотӣ ва давлатӣ низ дастгирӣ ёбад. Ташкили бахшҳои махсус дар ВАО, рушди барномаҳои таълимӣ дар донишгоҳҳо ва дастгирии лоиҳаҳои рӯзноманигории экологӣ метавонанд ба таҳкиму тавсияи ин самт мусоидат намоянд” [41]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, чунин иқдомҳо ҳанӯз дар марҳилаи ибтидоӣ қарор доранд, аммо барои рушди онҳо имкониятҳои васеъ мавҷуд мебошад.

Ҳамзамон, бояд ба масъалаи этикаи экожурналистика таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуд, ки А. Хансен оид ба мавзӯи мавриди назар чунин иброз намудааст: “Азбаски мавзӯҳои экологӣ аксар вақт бо манфиатҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ бархурд доранд, рӯзноманигорон бояд принсипҳои бегаразӣ, дақиқият ва масъулиятро риоя намоянд” [89, с. 105]. Яъне, паҳн намудани маълумоти нодуруст ё таҳрифшуда метавонад на танҳо ба сатҳи огоҳии ҷомеа таъсири манфӣ расонад, балки ба қабули қарорҳои нодуруст низ сабаб шавад. Аз ин рӯ, баланд бардоштани сатҳи масъулияти касбӣ яке аз шартҳои асосӣ ва меҳвари рушди экожурналистика дар ҷаҳон маҳсуб меёбад.

Муҳаққиқи амрикоӣ Ч. С. Нью дар китоби худ бо номи “Қудрати нарм” экожурналистикаро ҳамчун “дипломатияи нарм” муаррифӣ кардааст: “Дар доираи равандҳои ҷаҳонишавӣ, экожурналистика, инчунин, ба як унсури

муҳимми дипломатияи нарма табдил ёфтааст. Кишварҳо метавонанд тавассути ВАО мавқеи худро дар масъалаҳои глобалии экологӣ муаррифӣ намуда, ташаббусҳои худро таълиф кунанд [97, с. 98].

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки солҳои охир як қатор ташаббусҳои байналмилалиро дар соҳаи об ва иқлим пешниҳод намудааст, метавонад аз имкониятҳои экожурналистика барои таъвияти имиджи байналмилалии худ истифода барад. Ин, дар навбати худ, ба ҷалби сармоягузорӣ ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат менамояд.

Бо назардошти ин, зарур аст, ки экожурналистика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як самти афзалиятноки сиёсати иттилоотӣ баррасӣ гардад. Ин пешниҳод талаб мекунад, ки ҳам давлат ва ҳам ҷомеаи шаҳрвандӣ барои рушди он шароити мусоид фароҳам оранд. Аз ҷумла, дастгирии молиявӣ, дастрасӣ ба иттилоот ва рушди инфрасохтори медиавӣ метавонанд ба баланд бардоштани сифати муҳтавои воситаҳои ахбори омма мусоидат намоянд.

Дар баробари ин, муҳаққиқ М. Кастеллс чунин ибраз медорад, ки “истифодаи технологияҳои муосир, таҳлили маълумоти ҳаҷман калон ва платформаҳои рақамӣ метавонанд имкониятҳои нави рушдро барои экожурналистика фароҳам оваранд. Ин технологияҳо метавонанд ба ҷамъоварӣ, таҳлил ва пешниҳоди иттилоот дар бораи равандҳои экологӣ мусоидат намуда, сифати таҳлил ва дақиқияти маълумотро баланд бардоранд” [77, с. 115]. Пас, барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар марҳилаи гузариш ба иқтисоди рақамӣ қарор дорад, истифодаи чунин технологияҳо метавонад як имконияти муҳим барои рушди соҳаи журналистика бошад.

Барои он ки таҳлили эволютсияи экожурналистика танҳо дар сатҳи назариявӣ боқӣ намонад, зарур аст, ба муҳити воқеии расонаҳои тоҷик низ тамаркуз карда шавад. Мушоҳидаи маводди нашрияҳои гуногун нишон медиҳад, ки экожурналистика дар Тоҷикистон дигар танҳо ба матолиби умумӣ оид ба табиат маҳдуд нест, балки тадриҷан ба самти махсуси пӯшиши

масъалаҳои тағйирёбии иқлим, пирияхҳо, об, биёбоншавӣ, амнияти экологӣ ва ташаббусҳои байналмилалӣ кишвар мубаддал мегардад. Аз ҷумла, дар мисоли се расонаи муҳим – ҳафтаномаи «Азия-Плюс», АМИТ «Ховар» ва нашрияи «Садои мардум» – дидан мумкин аст, ки ҳар кадоми онҳо масъалаи экологиро бо мантиқи махсуси худ матраҳ менамоянд. Ин тафовут барои фаҳмидани вазъи воқеии экожурналистика дар Тоҷикистон аҳамияти муҳим дорад, зеро нишон медиҳад, ки муҳтавои экологӣ дар фазои иттилоотии миллӣ яқсон набуда, балки бисёрқабата ва аз ҷиҳати жанр гуногун мебошад.

Дар маводди ҳафтаномаи «Азия-Плюс» мавзӯҳои экологӣ бештар дар шакли матни маърифатӣ, хабарҳои таҳлилӣ ва маводди шарҳдиҳӣ пешниҳод мешаванд. Масалан, дар матлаби «Чӣ гуна ҷангу ғубор ба пирияхҳои Тоҷикистон таъсир мерасонанд?» расона масъалаи пирияхҳоро танҳо ҳамчун хабари расмӣ не, балки мушкили илмӣ ва байнисоҳавӣ нишон медиҳад: дар матн андешаи директори Маркази омӯзиши пирияхҳо оварда шуда, таъсири тӯфонҳои ҷангу ғубор ба пирияхҳо, таркиби фулузоти вазнин ва робитаи ин раванд бо таҳқиқоти изотопӣ шарҳ дода мешавад [142]. Дар маводи дигар – «Тоҷикистон даъват кард, ки дар пасманзари биёбоншавии ҷаҳонӣ пирияхҳо ҳифз шаванд» – актсент ба дипломатияи экологӣ ва ҳамгироии масъалаи ҳифзи пирияхҳо бо рӯзномаи байналмилалӣ мубориза бо харобшавии замин гузошта шудааст [142]. Ҳамчунин, ҳафтаномаи «Азия-Плюс» масъалаи обшавии пирияхҳоро ба энергетика ва мутобиқшавии иқтисодӣ мепайвандад, ҷунонқи дар маводди соли 2023 оид ба таваҷҷуҳи бештар ба энергияи офтобӣ ва бодӣ дар шароити талафоти пирияхҳо низ мушоҳида мешавад. Аз ин ҷо хулоса кардан мумкин аст, ки ин расона ба мавзӯ бештар аз зовияи таҳлил, илмӣ-иттилоотӣ ва робитаи экология ба иқтисод ва сиёсати байналмилалӣ менигарад.

Хусусияти дигари мубрамияти маводди ҳафтаномаи «Азия-Плюс» дар он аст, ки ин расона экологияро аз доираи мавзӯи сирф табиатшиносӣ мебарорад ва онро ба мушкили сиёсати давлатӣ, иқтисоди “сабз”,

дипломатия ва тағйироти иҷтимоӣ мепайвандад. Дар матлабе, ки ба изҳороти Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи суръати баланди обшавии пирияхҳо дар соли 2023 бахшида шудааст, масъалаи иқлим дар сатҳи хабар мемунад, вале бо истифода аз сарлавҳаи таъсиргузор ва тақия ба паёми сиёсӣ он ба масъалаи дорои садои ҷамъиятӣ табдил меёбад. Яъне, ҳафтаномаи «Азия-Плюс» бештар ба модели матбуоти мустақили иттилоотӣ наздик аст: вай ҳам ахбор пешниҳод мекунад, ҳам шарҳ медиҳад, ҳам контекстро васеъ менамояд. Барои экожурналистика чунин модел муҳим аст, зеро ба хонанда имкон фароҳам меорад, ки аз ҳодиса ба раванди амиқтар гузарад [147].

АМИТ «Ховар» бошад, масъалаи экологиро бештар дар қолаби хабарнигори расмӣ, дипломатияи давлатӣ ва муаррифии ташаббусҳои миллӣ инъикос менамояд. Дар маводди ин расона пирияхҳо одатан ҳамчун унсуре стратегияи амниятӣ об, объекти ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон ва бахше аз рӯзномаи ҷаҳонии обу иқлим пешниҳод мешаванд. Масалан, дар маводди вобаста ба Форуми II-и иқтисодӣ масъалаи ҳифзи пирияхҳо ба рушди устувори иқтисодӣ, иқтисоди “сабз” ва ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ пайваست карда мешавад. Дар матлаби дигар, ки ба криосфера ва амниятӣ глобалӣ бахшида шудааст, пирияхҳо дар заминаи нақши Тоҷикистон дар таъмини амниятӣ оби минтақа ва татбиқи ташаббусҳои байналмилалӣ шарҳ меёбанд. Маводи «22 март – Рӯзи ҷаҳонии об» низ ҳамин услубро идома медиҳад: актсент ба пешсаф будани Тоҷикистон дар пешбурди рӯзномаи ҷаҳонии об гузошта мешавад. Ин нишон медиҳад, ки АМИТ «Ховар» бештар ба сохтани дискурси институтсионалӣ машғул аст, ки дар он экология, ҳамзамон, масъалаи сиёсӣ, дипломатӣ ва давлатӣ мебошад [139].

Аз нигоҳи жанрӣ, АМИТ «Ховар» бештар аз жанрҳои хабар, гузориш, иттилооти расмӣ ва матолиби вобаста ба ҳамоишу конфронсҳо истифода мебарад. Дар ин расона иштироки сохторҳои давлатӣ, донишгоҳҳо, марказҳои илмӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ хеле ғаёлона дида мешавад.

Чунин раванд барои ташаккули рӯзнамаи расмӣ экологӣ муҳим аст, вале, ҳамзамон, нишон медиҳад, ки қисми зиёди муҳтавои экологӣ ҳанӯз ҳам ба рӯйдодҳои институтсионалӣ таъя мекунад. Бо вуҷуди ин, бартариҳои АМИТ «Ховар» дар он аст, ки экологияро ба бахшҳои дигари рӯзнамаи миллий – иқтисод, илм, сиёсати хориҷӣ ва амнияти минтақавӣ – пайваст мекунад. Барои ташаккули экожурналистикаи давлатӣ ин тартиб аҳамияти ҷиддӣ дорад.

Нашриҳои «Садои мардум» масъалаҳои экологӣ ва пирияхҳоро бештар дар шакли публисистӣ, ҳуқуқӣ-маърифатӣ ва шарҳии институтсионалӣ пешниҳод мекунад. Дар маводди «Ҳифзи пирияхҳо» мавзӯ ба қонунгузорӣ, ташаббусҳои парлумонӣ, таъсиси заминаҳои ҳуқуқӣ барои ҳифзи пирияхҳо ва ҷойгоҳи Тоҷикистон дар рӯзнамаи обу иқлим пайваст мешавад. Дар матлаби «Таъсири тағйирёбии иқлим ба пирияхҳои Зарафшон» актсент ба паёмадҳои илмӣ ва табиӣ гузошта мешавад, дар ҳоле ки дар матни «Ҳокбориш обшавии пирияхҳоро метезонад» мавзӯ аз зовияи ҳассосияти Тоҷикистон ба тағйирёбии иқлим шарҳ меёбад. Маводди «Омӯзиши пирияхҳо – самти муҳимми илми ватанӣ ва ҷузъи сиёсати давлатӣ» равшан нишон медиҳад, ки нашриҳои масъалаи пирияхҳоро ба илм, давлатдорӣ ва ташаккули инфрасохтори таҳқиқотӣ мепайвандад. Ба ҳамин тартиб, нашриҳои «Садои мардум» бештар ба модели матбуоти ҳуқуқӣ-парламентӣ ва маърифатӣ наздик аст, ки дар он экология ҳам объекти шарҳи ҳуқуқӣ аст ва ҳам воситаи тақвияти маърифати сиёсӣ экологӣ [152].

Дар асоси интиҳоб ва омӯзиши корпуси хурди мавод аз ин се расона метавон таҳлили иҷмолии муҳтаворо анҷом дод. Барои ин мақсад 15 мавод интиҳоб карда шуд: 5 матлаб аз ҳафтаномаи «Азия-Плюс», 5 мавод аз АМИТ «Ховар» ва 5 матлаб аз нашриҳои «Садои мардум» дар доираи солҳои 2023–2025. Ин тарзи интиҳоб имкон медиҳад, ки на ҳаҷми умумии ҳамаи нашриҳо, балки тамоюли воқеии пӯшиши мавзӯро нишон диҳем.

Чадвали 2. Натиҷаҳои таҳлили муҳтаво оид ба инъикоси мавзӯҳои экологӣ дар расонаҳои тоҷик дар солҳои 2023-2025

Расона	Шумораи маводди интиҳобшуда	Мавзӯҳои асосӣ	Навъи мавод
Азия-Плюс	5	пирияхҳо, ҷангу ғубор, биёбоншавӣ, талафоти пирияхҳо, пайванди экология ва энергетика	ахбори таҳлилӣ, маводи маърифатӣ
Ховар	5	конфронсҳо, рӯзномаи ҷаҳонии об, криосфера, иқтисоди сабз, амнияти об	ахбори расмӣ, гузориш, иттилооти институтсионалӣ
Садои мардум	5	қонунгузориҳои ҳифзи пирияхҳо, ташаббусҳои Тоҷикистон, таъсири иқлим, омузиши илмӣ, маърифати экологӣ	публисистӣ, шарҳӣ, ҳуқуқӣ-маърифатӣ

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси интиҳоби намунавии 5 мавод аз ҳар як расона барои таҳлили муҳтаво.

Таҳлили ҷадвал нишон медиҳад, ки дар муҳити расонаии Тоҷикистон экожурналистика аллакай шакл гирифтааст, вале ҳанӯз ҳам вобаста ба табиати ҳуди расона тағйир меёбад. Ҳафтаномаи «Азия-Плюс» мавзӯро бештар бо шакли маърифатӣ ва таҳлилӣ пеш мебарад; АМИТ «Ховар» онро дар сатҳи агентии иттилоотии давлатӣ ва дипломатияи расмӣ таҳким медиҳад; нашрияи «Садои мардум» бошад, ба он ченаки ҳуқуқӣ, парлумонӣ ва маърифатӣ зам менамояд. Яъне, агар ин се манбаъро якҷо гирем, метавон гуфт, ки экожурналистикаи тоҷик дар айни ҳол аз се меҳвар: иттилоотӣ-таҳлилӣ, институтсионалӣ-давлатӣ ва ҳуқуқӣ-маърифатӣ иборат аст.

Дар марҳилаи кунунӣ экожурналистика дар Тоҷикистон дар ҳоли рушди фаъол қарор дорад. Пеш аз ҳама, ин рушд ба боло рафтани ҷойгоҳи масъалаҳои об, иқлим ва ҳифзи пирияхҳо дар рӯзномаи миллӣ ва байналмилалӣ алоқаманд аст. Бо ташаббусҳои пайвастаи Тоҷикистон дар сатҳи СММ, бо эълон гардидани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо, бо баргузор шудани конфронсҳо ва форумҳои сершумор, мавзӯи экологӣ аз доираи масъалаи маҳдуди соҳавӣ берун рафта, ба бахши муҳими муҳокимаи сиёсӣ ва ҷамъиятӣ табдил ёфтааст. Расонаҳо низ ин

тағйирро инъикос карданд: шумораи матолиби вобаста ба ҳифзи пирияхҳо, иқлим ва захираҳои об зиёд шуд, мавзӯ ба сарлавҳаҳои марказӣ роҳ ёфт ва ба шаклҳои гуногуни жанрӣ тақсим гардид.

Бо вуҷуди ин, вазъи муосири экожурналистикаи тоҷикро наметавон комилан бидуни мушкил арзёбӣ кард. Яке аз масъалаҳои асосӣ вобастагии қисми зиёди муҳтаво ба рӯзномаи расмӣ ва рӯйдодҳои институтсионалӣ мебошад. Масалан, А. Н. Нуралиев чунин андешаронӣ намудааст: “Бисёр матолиб дар атрофи конфронс, изҳорот, чаласа ё қабули санад шакл мегиранд. Ин раванд барои паҳн кардани иттилооти муҳим муфид аст, вале барои ташаккули муҳокимаи доимӣ кофӣ нест. Камтар ба назар мерасанд маводде, ки мустақилона аз дохили ҷомеа, аз минтақаҳои осебпазир, аз таҷрибаи кишоварзон, аз мушоҳидаҳои саҳроӣ ё аз таҳқиқи рӯзноманигории масъала сарчашма гиранд. Аз ин рӯ, яке аз нишондиҳандаҳои ҳануз нопурра ташаккул ёфтани экожурналистика дар Тоҷикистон маҳз ҳамин бартарии ахбори рӯйдодмарказ аст” [31, с. 65].

Ҷиҳати мусбати вазъи кунунӣ он аст, ки мавзӯи экологӣ дар расонаҳои тоҷик дигар танҳо ба “ҳифзи табиат” дар маънои умумӣ маҳдуд нест. Акнун он ба масъалаҳои тағйирёбии иқлим, дипломатияи об, қонунгузорӣ, мониторинги пирияхҳо, таҳқиқоти илмӣ, иқтисоди сабз ва ҳатто амнияти глобалӣ мепайвандад. Ин васеъшавии фазои мавзӯӣ нишонаи муҳимми камолоти экожурналистикаи тоҷик мебошад. Вале марҳилаи баъдӣ талаб мекунад, ки матбуот аз тақрори формулаҳои умумӣ сарфи назар карда, бештар ба таҳлили саҳеҳ, кор бо маълумотҳо, муқоисаи манбаъҳо ва истифодаи забони дақиқу маърифатдиҳанда рӯ оварад. Танҳо дар ҳамин сурат экожурналистика метавонад ба самти воқеан мустақили фаъолияти эҷодӣ мубаддал гардад, ки дар он матбуот на фақат хабар медиҳад, балки шуури экологиро дучанд афзун мегардонад.

Таҳқиқи эволютсияи экожурналистика нишон медиҳад, ки он аз як самти иловагии фаъолияти рӯзноманигорӣ ба як унсури муҳими низоми

иҷтимоӣ ва сиёсӣ табдил ёфтааст. Дар шароити муосир, ки масъалаҳои экологӣ ба яке аз чолишҳои асосии рушди глобалӣ табдил ёфтаанд, нақши экожурналистика боз ҳам муҳимтар мегардад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди ин самт метавонад на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа, балки ба таҳкими мавқеи кишвар дар сатҳи байналмилалӣ низ мусоидат намояд.

1.2. Мафҳум ва моҳияти дипломатияи об дар дискурси сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мусоҳиба бо хабарнигори телевизиони СММ дар доираи Конфронси оби Созмони Милали Муттаҳид ки санаи 24-уми марти соли 2023 дар шаҳри Нью-Йорки Иёлоти Муттаҳидаи Амрико баргузор гардида буд, чунин ибрози назар намуданд: «Дар ҷаҳон кишваре нест, ки аз мушкилоти об вобастагӣ надошта бошад. Ин мушкилот дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардуми дунё мушоҳида мегардад. Дар баъзе кишварҳо мардум аз норасоии об барои нӯшокӣ, полезӣ, беҳдошт ва дигар бахшҳо танқисӣ доранд. Аз тарафи дигар, офатҳои зиёди табиӣ, мисли хушксолӣ, селу обхезиҳо ва тармафарой ба иқтисод ва ҳаёти мардум хисороти зиёд меоваранд. Барои ҳамин, ман фикр мекунам, ки дар ҳамаи ин масъалаҳо, ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам минтақавӣ глобалӣ, бояд механизмҳои боэътимоди муосир барои таъмини об ва мудирияти самараноки масъалаҳои марбут ба он таҳия ва роҳандозӣ карда шаванд. Чунки дар сурати нодида гирифтани мушкилоти ҷойдошта, расидан ба Ҳадафҳои рушди устувор дар ҳама кишварҳо ғайриимкон мегардад» [9]. Ин таъкид моҳияти умумибашарии дипломатияи обро равшан нишон медиҳад: масъалаи об дигар танҳо масъалаи дохилии давлатҳо нест, балки ба самти муҳимми муносибатҳои байналмилалӣ, амнияти минтақавӣ, ҳамкориҳои иқтисодӣ, ҳифзи муҳити зист ва сиёсати иттилоотӣ табдил ёфтааст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ташаббусҳои

чаҳони марбут ба об ва ҳифзи пирахҳо мавқеи пешсафиро дорост, дипломатияи об воситаи муаррифии масъулияти байналмилалӣ, таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ ва ташаккули имичи созандаи кишвар дар фазои ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад.

Дипломатияи об ҳамчун як самти махсуси фаъолияти сиёсӣ ва коммуникатсионӣ дар даҳсолаҳои охир ба таври назаррас аҳаммияти стратегӣ пайдо намудааст, хусусан, барои кишварҳое, ки захираҳои оби онҳо на танҳо дорои аҳаммияти дохилӣ, балки дорои таъсири фаромиллӣ мебошанд. Агар ин мафҳумро ба маънои васеъ қарбаст намоем, метавон таърифи муҳаққиқ А.Т. Волфро роҷеъ ба дипломатияи об зикр кард: “Дипломатияи об маҷмуи амалҳо, равандҳо ва механизмҳои мебошад, ки тавассути онҳо давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва дигар субъектҳои сиёсӣ барои идоракунии муштараки захираҳои об, пешгирии низоъҳо ва рушди ҳамкориҳои минтақавӣ фаъолият мекунанд [130, с. 67]. Ин мафҳум дар шароити тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳоли ва шиддат гирифтани рақобат барои захираҳои табиӣ боз ҳам муҳимтар мегардад.

Аз ҷиҳати назариявӣ, дипломатияи об дар меҳвари якҷанд соҳаҳои илм, аз ҷумла, муносибатҳои байналмилалӣ, экология, иқтисод ва сиёсатшиносӣ қарор дорад. Тибқи ақидаи муҳаққиқон М. Зайтун ва Ҷ. Ворнер “раванди мазкур замина фароҳам месозад, ки масъалаҳои марбут ба захираҳои об дар доираи чандин самтҳои таҳқиқотӣ баррасӣ шаванд” [134, с. 240]. Масалан, об метавонад ҳам ҳамчун манбаи ҳамкориҳои муносибати неқ ва ё ҳамчун омили эҳтимолии низоъ баррасӣ гардад, вобаста ба он ки чӣ гуна идора ва тақсим карда мешавад.

Ҷадвали 3. Фарқи дискурси сиёсӣ ва медиавӣ оид ба дипломатияи об

Самт	Дискурси сиёсӣ	Дискурси медиавӣ
Забон	Расмӣ ва стратегӣ	Содда ва маърифатӣ
Ҳадаф	Пешбурди мавқеи давлатӣ	Фаҳмондани мавзӯ ба ҷомеа
Шакл	Суханронӣ, изҳорот, санад	Ҳабар, мақола, мусоҳиба

Манбаъ: дар асоси муқоисаи матолиби расмии ВКХ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мусоҳибаҳои маводии иттилоотии сохторҳои СММ вобаста ба об, иқлим ва пирахҳо.

Дар дискурси сиёсӣ, тибқи ақоиди Д. Грей ва С. Седоф дипломатияи об ақсар вақт бо мафҳуми «амнияти об» алоқаманд аст, ки ба қобилияти давлат барои таъмини дастрасии устувор ва бозътимод ба захираҳои об ишора мекунад [86, с. 230]. Барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки дорои шабакаи муштараки дарёҳо мебошанд, ин масъала аҳамияти хоса дорад. Дарёҳои асосии минтақа, аз ҷумла, Амударё ва Сирдарё, аз ҳудуди якҷанд давлат мегузаранд, ки ин ҳоҳ ноҳоҳ зарурати ҳамохангсозии сиёсати обро ба миён меорад.

Дар ҳамин замина, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ибраз меорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари болооби минтақа дорои захираҳои бузурги об мебошад, ки тақрибан 60 фоизи захираҳои оби Осиёи Марказиро ташкил медиҳанд [1]. Ин ҳолат ба кишвар имконият медиҳад, ки дар ташаккули сиёсати минтақавии об нақши калидӣ дошта бошад. Ҳамзамон, ин масъулияти зиёдро низ ба дӯш мегузорад, зеро истифодаи ин захираҳо бояд бо назардошти манфиатҳои кишварҳои поёноби минтақа амалӣ гардад.

Дар дискурси расмӣ сиёсӣ, дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббусҳои байналмилалӣ, ки аз ҷониби роҳбарияти кишвар пешниҳод шудаанд, зич алоқаманд аст. Аз ҷумла, ташаббусҳои марбут ба эълони солҳои байналмилалии амал барои об, инчунин, пешниҳодҳои вобаста ба ҳифзи пирияхҳо, нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш ба харҷ медиҳад то масъалаҳои вобаста ба обро ба сатҳи глобалӣ барорад [21, с. 9]. Ин ташаббусҳо на танҳо аҳамияти экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, балки аҳамияти сиёсӣ ва дипломатӣ низ доранд, зеро онҳо ба таҳкими имиджи байналмилалии кишвар мусоидат мекунанд.

Дар баробари дискурси сиёсӣ, дипломатияи об дар фазои медиавӣ низ инъикоси васеъ пайдо кардааст. ВАО ҳамчун як воситаи муҳими коммуникатсионӣ метавонад ба ташаккули афкори ҷамъиятӣ ва фаҳмиши масъалаҳои об таъсир расонад. Чунончи, С. Қурбонов мефармояд: “Дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон матбуоти даврӣ ва расонаҳои электронӣ бештар ба масъалаҳои марбут ба истифодаи захираҳои об, сохтмони неругоҳҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд” [22, с. 37]. Бо вучуди ин, сатҳи таҳлил ва амиқии инъикоси мавзӯҳо ҳанӯз ҳам ба тақмил ниёз дорад.

Яке аз мушкилоти асосӣ дар ин заминаро муҳаққиқ С. Аллан чунин меғӯяд: “Норасоии раванди системавӣ дар инъикоси дипломатияи об мебошад. Аксар вақт ВАО танҳо ба гузориши рӯйдодҳо маҳдуд мешавад, дар ҳоле ки таҳлили амиқи равандҳо ва паёмадҳои онҳо камтар ба назар мерасад” [70, с. 135]. Ин ҳолат метавонад ба он оварда расонад, ки аудитория дар бораи аҳамияти дипломатияи об тасаввуроти пурра ва дақиқ надошта бошад.

Солҳои охир тамоюли мусбат дар рушди дискурси медиавии дипломатияи об мушоҳида мешавад. Масалан, коршинос ва пажуҳишгар М. Бояков чунин оварадаст: “Пайдоиши лоиҳаҳои рӯзноманигорӣ махсус, истифодаи форматҳои таҳлилӣ ва ҷалби коршиносон ба муҳокимаи масъалаҳо ба баланд гардидани сифати муҳтавои расонаҳо мусоидат мекунад” [72, с. 85]. Бо таваҷҷуҳ ба гуфтаҳои Ғавқ, ин раванд нишон медиҳад, ки экожурналистика ва дипломатияи об тадриҷан ба як соҳаи муҳимми фаъолияти расонаӣ табдил ёфтааст.

Ҳамин тавр, метавон иброз дошт, ки дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як падидаи мураккаб ва бисёрҷанба ташаккул ёфтааст, ки ҳам дар сатҳи сиёсӣ ва ҳам дар сатҳи медиавӣ инъикос меёбад. Фаҳмиши дурусти моҳияти он барои таҳияи сиёсати самараноки иттилоотӣ ва рушди ҳамкориҳои минтақавӣ аҳамияти муҳим дорад.

Албатта, зарур аст ба ҷанбаҳои функционалӣ ва амалӣ шудани он дар муҳити сиёсӣ ва иттилоотӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ зоҳир намоем. Гуфтаҳои Ғавқро метавон ба ақидаи муҳаққиқон М. Зейтун ва Ҷ. Варнер татбиқ намуд. Чунончи: “Дар шароити муосир дипломатияи об на танҳо як фишанги ҳамроҳангсозии манфиатҳои давлатҳо, балки як воситаи

таъсиррасонии геополитикӣ ба ҳисоб меравад, ки тавассути он кишварҳо метавонанд мавқеи худро дар низоми байналмилалӣ мустаҳкам намоянд” [134, с. 435]. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои иқтисодии бузурги гидрологӣ мебошад, истифодаи самараноки ин восита метавонад ба таҳкими нақши он ҳамчун субъекти фаъол дар сиёсати минтақавӣ мусоидат намояд. Муҳаққиқи амрикоӣ Ч. С. Нью дипломатияи обро бо қудрати нарма насбат додааст, ки барои тасдиқи иддаои худ зикри иқтибосро лозим медонем: “Дипломатияи об бо мафҳуми «қудрати нарма» низ алоқаманд аст, зеро тавассути ташаббусҳои байналмилалӣ ва иштироки фаъол дар муҳокимаҳои глобалӣ, кишвар метавонад имиджи мусбат ва таъсиргузори худро тавсия ва тақвият диҳад” [97, с. 112]. Қобили тазаккур аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир бо пешниҳоди як қатор ташаббусҳои марбут ба об, аз ҷумла, платформаҳои байналмилалӣ оид ба истифодаи устувори захираҳои об ва ҳифзи пирияхҳо, худро ҳамчун як ташаббускори сиёсати экологӣ муаррифӣ менамояд. Ин раванд дар дискурси расонаӣ низ инъикос ёфта, ба ташаккули обрӯю эътибори кишвар мусоидат мекунад.

Дипломатияи об ба қавли Д. Грей ва С. Седоф дорои як қатор вазифаҳои амалӣ мебошад, ки дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ татбиқ мегарданд. Чунончи: “Инҳо метавонанд идоракунии муштараки захираҳои об, мубодилаи маълумот, пешгирии ҳолатҳои низоъ ва рушди инфрасохтори обро дар бар гиранд” [86, с. 390]. Аз гуфтаҳои боло чунин истинбот мешавад, ки барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки бо мушкилоти тақсими нобаробари захираҳои об рӯ ба рӯ ҳастанд, механизмҳои пешниҳоднамудаи муҳаққиқони мазкур аҳаммияти муҳим доранд.

Дипломатияи об дар шароити имрӯз барои Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо як мавзӯи экологӣ нест. Он ҳамзамон масъалаи сиёсат, амният, рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва имиджи байналмилалӣи кишвар мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақае ҷойгир аст, ки масъалаи об на танҳо барои кишоварзӣ ва энергетика, балки барои муносибатҳои байнидавлатӣ низ

аҳаммияти калон дорад. Аз ҳамин сабаб, дипломатияи об дар гуфтугӯи сиёсӣ тадричан ба як мавзӯи доимӣ табдил ёфтааст. Ин раванд, махсусан, бо ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи СММ ва дигар минбарҳои ҷаҳонӣ пурқувват шудааст. Аз ҷумла, СММ соли 2025-ро “Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо” эълон кард ва ин иқдом мустақиман ба ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон пайванд дорад. Ҳамчунин, соли 2025 дар Душанбе Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо баргузор шуд, ки олимону донишмандони дохилию бурунмарзӣ роҷеъ ба мавзӯи мазкур мақолоти илмӣ-таҳлилӣ мунташир намуданд.

Агар мафҳумро содда шарҳ диҳем, дипломатияи об истифодаи масъалаҳои об, пирияхҳо, захираҳои табиӣ ва амнияти экологӣ дар муколамаи байналмилалӣ мебошад, то ҳамкорӣ бештар шавад, хавфҳо кам гарданд ва кишварҳо ба қарорҳои муштарак бирасанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мафҳум боз ҳам муҳимтар аст, зеро об дар сиёсати хориҷии кишвар ҳамчун мавзӯи сулҳ, ҳамкорӣ, рушди устувор ва масъулияти глобалӣ пешниҳод мешавад. Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар матлабҳои расмӣ худ дипломатияи обро ҳамчун як самти муҳими ташаббусҳои байналмилалӣи кишвар шарҳ медиҳад.

Дар дискурси сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дипломатияи об бо мафҳуми асосии зайл пайваست аст: об ҳамчун неъматӣ ҳаётӣ, пирияхҳо ҳамчун манбаи асосии оби тоза, тағйирёбии иқлим ҳамчун таҳдиди умумӣ ва ҳамкорӣ ҳамчун роҳи ҳалли мушкилот. Дар суҳанрониҳо ва санадҳои расмӣ бештар ба он таъкид мешавад, ки обшавии пирияхҳо метавонад ба амнияти озуқаворӣ, энергетика, экология ва зиндагии аҳоли таъсири ҷиддӣ расонад. Дар як қатор изҳороти расмӣ гуфта мешавад, ки пирияхҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тамоми минтақа аҳаммияти калидӣ доранд ва қисми зиёди захираҳои оби Осиёи Марказӣ аз қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегиранд.

Дар фазои медиавӣ бошад, дипломатияи об шакли дигарро мегирад. Агар дар дискурси сиёсӣ он бештар бо забони расмӣ, стратегӣ ва дипломатӣ пешниҳод шавад, дар ВАО ин мавзӯ бештар ба воситаи хабар, мусоҳиба, гузориш, мақолаи таҳлилӣ ва шарҳи коршиносон матраҳ мешавад. Воситаҳои ахбори омма масъалаи обро барои ҷомеа бо тарҳи фаҳмотар пешниҳод менамоянд. Чунончи, “Чаро пиряхҳо об мешаванд?”, “Чаро ин ба кишоварзӣ ва неруи барқ таъсир мерасонад?”, “Чаро Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мавзӯро ба сатҳи байналмилалӣ мебарорад?”. Ба ҳамин маъно, матбуот миёни сиёсати давлатӣ ва шуури ҷамъиятӣ нақши миёнаравро мебозад. Маводди СММ, UNDP (УНДП) ва расонаҳои расмии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамин робитаро нишон медиҳанд: мавзуи об аз сатҳи иқдоми сиёсӣ гузашта, ба мавзуи муҳокимаи ҷамъиятӣ табдил ёфтааст.

Аммо моҳияти дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо дар таблиғи ташаббусҳо нест, балки қисми муҳимми он тарзе зоҳир мегардад, ки кишвар меҳодад худро ҳамчун давлати масъул ва ташаббускор дар масъалаҳои глобалии обу иқлим нишон диҳад. Ин ҷо об дигар танҳо манбаъ ё захираи табиӣ нест, балки воситаи қудрати нарм, воситаи ташаккули обрӯи байналмилалӣ ва василаи ворид шудан ба муҳокимаҳои глобалӣ мебошад. Вақте ки мавзуи ҳифзи пиряхҳо, хатарҳои иқлимӣ ва амнияти об дар суҳанрониҳои сиёсӣ ва матолиби расонаӣ пайваستا такрор мешаванд, тадриҷан як дискурси миллӣ шакл мегирад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо мавзуи об ва ҳифзи пиряхҳо мепайвандад.

Аз ин рӯ, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дипломатияи об се вазифаи асосӣ дорад, ки барои огоҳии муҳотабон зикри онҳоро ҷоиз мешуморем: Якум, он дар дохили кишвар маърифати экологӣ ва фаҳмиши ҷамъиятиро қавӣ мекунад. Дуюм, дар сатҳи минтақа ҳамкорӣ ва муколамаро тақвият медиҳад. Сеюм, дар сатҳи байналмилалӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медиҳад, ки дар мавзӯҳои глобалӣ мавқеи фаъол дошта бошад. Пас, дар дискурси сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон об ҳамчун масъалаи

техникӣ не, балки ҳамчун масъалаи стратегӣ, гуманитарӣ ва тамаддунӣ муаррифӣ мешавад.

Ҷадвали 4. Унсурҳои асосии дипломатияи об дар дискурси сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Унсур	Дар дискурси сиёсӣ чӣ гуна ифода меёбад	Дар дискурси медиавӣ чӣ гуна инъикос мешавад	Аҳамияти он барои Ҷумҳурии Тоҷикистон
Об	Неъматҳои стратегӣ ва масъалаи амнияти миллӣ	Мавзӯи зиндагии ҳаррӯза, кишоварзӣ ва энергетика	Поёи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ
Пиряхҳо	Манбаи оби тоза ва объекти ҳифзи байналмилалӣ	Мавзӯи гузоришҳо дар бораи обшавӣ ва хатарҳо	Барои об, иқлим ва экосистема аҳамияти бузург дорад
Тағйирёбии иқлим	Таҳдиди глобалӣ, ки ҳамкориҳои байналмилалиро меҳадад	Мавзӯи шарҳу тавзеҳ барои аҳоли	Ба кишоварзӣ, офатҳои табиӣ ва об таъсир мерасонад
Ташаббусҳои байналмилалӣ	Воситаи муаррифии мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳон	Хабар, мусоҳиба ва таҳлили рӯйдодҳо	Обрӯи байналмилалӣ кишварро боло мебарад
Ҳамкориҳои минтақавӣ	Роҳҳои пешгирии ихтилоф ва рушди устувор	Мавзӯи баҳсҳои коршиносӣ ва матолиби таҳлилий	Барои субот дар Осиёи Марказӣ муҳим аст
Қудрати нарма	Об ҳамчун воситаи таъсир ва нуфузи дипломатӣ	Сохтани образи мусбати Ҷумҳурии Тоҷикистон	Имкони мустаҳкам кардани мавқеи хориҷӣ
Иттилооти илмӣ	Асоси далелнокии суҳанрониҳо ва санадҳо	Манбаи асосии мақолаҳои сифатнок	Ба баланд шудани эътимод мусоидат мекунад
Афкори ҷамъиятӣ	Зарурати дастгирии сиёсати экологӣ	Тавассути шарҳ, гузориш ва мусоҳиба ташаккул меёбад	Барои сиёсати дарозмуддат муҳим аст

Манбаъ: таҳлили муаллиф дар асоси маводи СММ оид ба “Соли 2025- Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо” ва маводи расмӣ ВКХ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи дипломатияи об ва ташаббусҳои байналмилалӣ кишвар

Тибқи иттилооти Бонки ҷаҳонӣ, “Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи истифодаи захираҳои об ба рушди энергетика, махсусан, гидроэнергетика, зич алоқаманд аст. Сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ, аз ҷумла, лоиҳаҳои калон, на танҳо аҳамияти иқтисодӣ доранд, балки ба як унсури муҳими

сиёсати хориҷӣ табдил ёфтаанд” [133, с. 58]. Дар ин раванд, дипломатияи об ҳамчун як воситаи мувозинати манфиатҳои миллӣ ва минтақавӣ истифода мешавад, ки инъикоси он дар ВАО метавонад ба ташаккули фаҳмиши дурусти ҷомеа мусоидат намояд.

Дар дискурси медиавӣ, дипломатияи об аксар вақт тавассути жанрҳои гуногуни рӯзноманигорӣ, аз ҷумла хабарҳо, мақолаҳои таҳлилӣ ва мусоҳибаҳо бо коршиносон инъикос меёбад. Аммо мушкилоти асосӣ дар он аст, ки бисёре аз маводҳо дорои хусусияти расмӣ ва иттилоотии якҷониба мебошанд, ки ба амиқии таҳлил ва гуногунандешӣ камтар таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Ин ҳолат метавонад ба маҳдуд гардидани нақши ВАО ҳамчун платформаи баррасӣ ва мабоҳиси ҷамъиятӣ оварда расонад.

“Яке аз самтҳои муҳими такмили дискурси медиавии дипломатияи об ин ҷалби ғаёлонаи коршиносон ва намояндагони ҷомеаи илмӣ мебошад. Иштироки онҳо метавонад ба баланд бардоштани сатҳи таҳлил ва дақиқияти иттилоот мусоидат намояд, инчунин, ба фаҳмиши амиқтари масъалаҳо аз ҷониби аудитория кумак кунад” [73, с. 33]. Ин раванд махсусан барои мавзӯҳои мураккаб, ба мисли тағйирёбии иқлим ва идоракунии захираҳои об, аҳаммияти калон дорад.

Ҳамзамон, бояд ба масъалаи шаффофият ва дастрасии иттилоот низ таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Чунончи: “Яке аз шартҳои асосии рушди самараноки дипломатияи об ин дастрасии озод ба маълумоти бозътимод мебошад, ки метавонад ба ташаккули эътимод байни давлатҳо ва ҷомеа мусоидат намояд” [111, с. 27]. Дар ин раванд, ВАО метавонад нақши миёнаравро иҷро намуда, иттилоотро ба аудитория ба таври фаҳмо ва дастрас пешниҳод кунад.

Дар маҷмӯъ, дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як унсури муҳимми сиёсати давлатӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ ташаккул ёфтааст, ки инъикоси он дар ВАО дорои аҳаммияти калидӣ мебошад. Бо вучуди мавҷудияти як қатор мушкилот, аз ҷумла, маҳдудияти таҳлил ва норасоии гуногунандешӣ, имкониятҳои васеъ барои рушди минбаъдаи ин

самт вучуд доранд, ки метавонанд ба таҳкими мавқеи кишвар дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ мусоидат намоянд.

Дар идомаи баррасии моҳияти дипломатияи об, зарур аст ба он ҷанбаҳое тавачҷуҳ зоҳир намуд, ки ба ташаккули дискурси ҷамъиятӣ ва воситаҳои таъсиррасонии он дар муҳити медиавӣ алоқаманд мебошанд, ки пажӯҳишгар А. Т. Волф чунин овардааст: “Дипломатияи об, ҳамчун як падидаи мураккаби сиёсӣ, танҳо дар доираи гуфтушунидҳои расмӣ байнидавлатӣ маҳдуд намешавад, балки тавассути воситаҳои ахбори омма ва каналҳои дигари коммуникатсионӣ ба фазои ҷамъиятӣ ворид гардида, ба як қисми муҳими дискурси оммавӣ мубаддал мегардад” [130, с. 27]. Ин раванд нишон медиҳад, ки ВАО на танҳо инъикоскунандаи сиёсати давлатӣ мебошад, балки худ низ ҳамчун иштирокчи фаъоли ташаккули маъно ва мазмуни дипломатияи об амал мекунад.

Дар ин замина, нақши матбуот дар шаклгирии тасаввуроти ҷамъиятӣ дар бораи масъалаҳои об махсусан муҳим аст. Тавассути интиҳоби мавзӯҳо, тарзи пешниҳоди иттилоот ва истифодаи жанрҳои гуногун, рӯзноманигорон метавонанд ба он таъсир расонанд, ки ҷомеа масъалаҳои марбут ба обро чӣ гуна дарк мекунад – ҳамчун мушкили техникӣ, масъалаи амнияти миллӣ ё унсури ҳамкориҳои байналмилалӣ. Ин ҷанба ба он ишора мекунад, ки дипломатияи об дар баробари раванди сиёсӣ, раванди коммуникатсионӣ низ мебошад.

Дар агентии миллии иттилоотии “Ховар” суҳанронии Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси якуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба мавзӯи “Ҳифзи пирияхҳо” чунин оварда шудааст: “Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи об танҳо ҳамчун захираи табиӣ баррасӣ намешавад; он бо истехсоли неруи барқӣ аз ҷиҳати экологӣ тоза, рушди иқтисоди «сабз», амнияти озуқаворӣ, ҳифзи муҳити зист ва таъмини аҳоли бо оби тозаи ошомиданӣ пайванди ногусастанӣ ва мустақим дорад. Маҳз аз ҳамин ҷиҳат, инъикоси мутаваззин ва дақиқи мавзӯҳои об дар ВАО

аҳаммияти махсус пайдо мекунад, зеро расонаҳо метавонанд робитаи байни захираҳои об, энергетика, иқлим ва рушди устуворро барои ҷомеа фаҳмотар намоянд” [8]. Масалан, сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ метавонад ҳам ҳамчун омили рушди иқтисодӣ ва ҳам ҳамчун манбаи эҳтимолии ихтилоф бо кишварҳои поёноб баррасӣ гардад. Аз ин рӯ, тарзи пешниҳоди чунин мавзӯҳо метавонад ба ташаккули муносибати ҷомеа ва ҳатто ба равандҳои сиёсӣ таъсир расонад.

Яке аз хусусиятҳои муҳимми дискурси медиавии дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли афзалият додан ба мавқеи расмӣ мебошад. Бисёре аз маводди расонаӣ бештар ба инъикоси изҳорот ва ташаббусҳои мақомоти давлатӣ равона шудаанд, дар ҳоле ки нуқтаҳои назари алтернативӣ ва таҳлилҳои мустақил камтар ба назар мерасанд [43]. Ин ҳолат метавонад ба маҳдуд гардидани гуногунандешӣ ва паст шудани сатҳи муҳокимаи ҷамъиятӣ оварда расонад.

Бо вуҷуди ин, солҳои охир нишонаҳои рушди як дискурси бештар гуногунандеш ва таҳлилӣ мушоҳида мешаванд. Пайдоиши платформаҳои мустақили иттилоотӣ, блогҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ имкониятҳои навро барои муҳокимаи озоди масъалаҳои об фароҳам овардааст [20]. Дар ин муҳит, на танҳо рӯзноманигорон, балки коршиносон, ғаёлолони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳатто шаҳрвандони оддӣ метавонанд дар ташаккули дискурси дипломатияи об иштироки ғаёол намоянд ва дар ин самт саҳмгузор бошанд.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки рушди дискурси медиавии дипломатияи об ба масъалаи сифати иттилоот низ алоқаманд аст. Мавҷудияти маълумоти нодуруст ё нопурра метавонад ба ташаккули тасаввуроти ғалат дар бораи масъалаҳои об оварда расонад, ки ин ба қабули қарорҳои нодуруст дар сатҳи ҷомеа ва ҳатто давлат таъсир мерасонад [4]. Аз ин рӯ, таъмини дақиқият ва бозътимодии иттилоот яке аз вазифаҳои асосии журналистика дар ин самт мебошад.

Яке аз роҳҳои беҳтар намудани сифати дискурси медиавӣ рушди журналистикаи таҳлилӣ ва таҳқиқотӣ мебошад. Ин навъи журналистика метавонад ба ошкор намудани робитаҳои пинҳонӣ, таҳлили амиқи равандро ва пешниҳоди тасвири мукаммали масъалаҳо мусоидат намояд [9]. Барои мавзӯҳои вобаста ба дипломатияи об, ки дорои хусусияти мураккаб ва бисёрсатҳа мебошанд, чунин раванд махсусан муҳим аст.

Дар маҷмӯъ, дипломатияи об дар дискурси медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як падидаи динамикӣ ва тағйирёбанда ташаккул меёбад, ки ба рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва афзоиши нақши ВАО дар ҳаёти иҷтимоӣ алоқаманд аст. Барои баланд бардоштани самаранокии ин раванд, зарур аст, ки ҳам сифати муҳтавои расонаӣ ва ҳам сатҳи касбияти рӯзноманигорон тақмил дода шавад, то ки ВАО тавонанд нақши худро ҳамчун воситаи муҳими ташаккули сиёсати иттилоотӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ ба таври пурра иҷро намоянд.

Дар ҷамъбасти таҳлили мафҳум ва моҳияти дипломатияи об, зарур аст ба дурнамои рушди он дар муҳити сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Дар шароити муосир, ки масъалаҳои вобаста ба тағйирёбии иқлим, коҳиши захираҳои об ва афзоиши талабот ба онҳо ба яке аз ҷолишҳои асосии глобалӣ табдил ёфтаанд, дипломатияи об на танҳо як абзори сиёсати хориҷӣ, балки ба як унсури муҳими амнияти миллӣ ва рушди устувор мубаддал гаштааст [38]. Ин ҳолат талаб мекунад, ки муносибат ба ин падида на танҳо дар сатҳи сиёсӣ, балки дар сатҳи иттилоотӣ ва фарҳангӣ низ тағйир дода шавад.

Яке аз самтҳои муҳими рушди минбаъдаи дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақвияти ҳамоҳангсозии байни сиёсати давлатӣ ва дискурси медиавӣ мебошад. Дар ҳолати кунунӣ, байни ин ду сатҳ то андозае номувофиқатӣ ба назар мерасад: дар ҳоле ки дар сатҳи сиёсӣ ташаббусҳои ғарбӣ ва стратегияҳои дарозмуддат пешниҳод мешаванд, дар ВАО ин масъалаҳо на ҳамеша дар сатҳи зарурӣ ва таҳлили фарогир инъикос

мегарданд [44]. Бартараф намудани ин номувофиқатӣ метавонад ба баланд бардоштани самаранокии сиёсати иттилоотӣ ва ташаккули фаҳмиши дурусти мавзӯ аз ҷониби ҷомеа мусоидат намояд.

Дар ин замина, рушди як модели муосири экожурналистика, ки дипломатияи обро ҳамчун як мавзуи муҳимму калидӣ дар бар мегирад, аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Ин модел бояд ба истифодаи усулҳои таҳлилӣ, ҷалби қоршиносон, истифодаи маълумотҳои илмӣ ва пешниҳоди мавод дар шаклҳои гуногуни визуалӣ таъяс намояд [10]. Танҳо дар ҷунин ҳолат ВАО метавонанд ба як платформаи воқеии муҳокимаи ҷамъиятӣ ва ташаккули сиёсати иттилоотӣ табдил ёбанд.

Дар баробари гуфтаҳои ғавқуззикр, ҳамзамон, бояд ба масъалаи рушди иқтисодии кадрӣ рӯзноманигорон таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Яке аз монетаҳои асосӣ дар роҳи рушди дискурси сифатноки дипломатияи об ин норасоии мутахассисоне мебошад, ки ҳам донишҳои рӯзноманигорӣ ва ҳам фаҳмиши амиқи масъалаҳои экологӣ ва гидрологиро дошта бошанд [81]. Аз ин рӯ, ҷорӣ намудани барномаҳои махсуси таълимӣ ва курсҳои тақмили ихтисос дар соҳаи экожурналистика метавонад ба баланд бардоштани сатҳи касбияти рӯзноманигорон мусоидат намояд.

Дар баробари ин, зарур аст ба масъалаи ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи журналистикаи экологӣ диққат дода шавад. Иштирок дар лоиҳаҳои муштаракӣ байналмилалӣ, мубодилаи таҷриба ва истифодаи стандартҳои ҷаҳонӣ метавонанд ба тақмили сифати муҳтавои расонаӣ ва мутобиқ намудани он ба талаботи муосир мусоидат намоянд [87]. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҷорабиниҳои ташаббусҳои байналмилалӣ марбут ба об ғаъолона иштирок мекунад, ҷунин ҳамкорӣ метавонад як воситаи муҳими тақвияти мавқеи байналмилалӣ бошад.

Яке аз ҷанбаҳои муҳими дигар дар ин самт истифодаи технологияҳои рақамӣ ва платформаҳои нави медиавӣ мебошад. Дар шароити рушди босуръати интернет ва шабақаҳои иҷтимоӣ, дипломатияи об метавонад

тавассути василаҳои гуногун ба доираи васеи одамон пешниҳод гардад [23]. Ин имконият медиҳад, ки на танҳо аҳолии дохили кишвар, балки ҷомеаи байналмилалӣ низ ба масъалаҳои марбут ба об ва иқлим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалб карда шаванд.

Дар баробари ин, бояд қайд кард, ки истифодаи технологияҳои нав ба як қатор хатарҳо низ алоқаманд аст, аз ҷумла, паҳншавии маълумоти нодуруст ва манипулятсия (тахриф)-и иттилоот. Аз ин рӯ, рушди саводи медиавӣ ва таҳкими меъёрҳои касбӣ дар журналистика аҳамияти махсус пайдо мекунад [95]. Ин омилҳо метавонанд ба таъмини эътимоднокии иттилоот ва баланд бардоштани сатҳи эътимоди ҷомеа ба ВАО мусоидат намоянд.

Барои он ки мафҳум ва моҳияти дипломатияи об дар дискурси сиёсӣ ва медиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон пурратар боз шавад, онро дар заминаи таҷрибаи муқоисавии байналмилалӣ баррасӣ намудан зарур аст. Дипломатияи об одатан дар ду шароити ба ҳам зид ташақкул меёбад: ё он ҳамчун механизми пешгирии низоъ дар муҳити камобӣ ва вобастагии байнисарҳадӣ амал мекунад ё ҳамчун воситаи ҳамкорӣ ва тавлиди эътимод дар ҳавзаҳои муштараки дарёӣ ба қайд гирифта мешаванд. Аз ин лиҳоз, омӯзиши ҳавзаҳои Амударё ва Сирдарё, муносибатҳои обии Қазоқистон ва Ўзбекистон, инчунин, мисолҳои вобаста ба тақсими об дар Ховари Миёна нишон медиҳад, ки об дар сиёсати муосир ҳам манбаи ҳассоси геополитикӣ ва ҳам пояи музокираи созанда мебошад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва дар рӯзномаи ҷаҳонии об мавқеи ғаёбӣ ва ташаббускорро дорад, чунин муқоиса аҳамияти назариявӣ ва амалӣ касб мекунад, зеро он имкон медиҳад ҷойгоҳи кишвар аз сатҳи ташаббусҳои алоҳида ба сатҳи модели дипломатии устувор баррасӣ гардад.

Дар Осиёи Марказӣ ҳавзаҳои Амударё ва Сирдарё асоси низоми обу энергетикӣ минтақаро ташкил медиҳанд. Пас аз ғурупоиши Иттиҳоди Шуравӣ, маҳз ҳамин ду ҳавза ба фазои асосии мувофиқасозии манфиатҳои

кишварҳои болооб ва поёноб табдил ёфтанд. Созишномаи Алмаато аз соли 1992 ва фаъолияти Комиссияи байнидавлатии Ҷамоҳангсозии об (ICWC) бо ду сохтори ҳавзавии худ – Мақомоти Иҷроияи Байнидавлатии Амударё ва Мақомоти Иҷроияи Байнидавлатии Сирдарё (масъули идоракунии, тақсимои ва интиқоли захираҳои оби дарёи Амударё ва Сирдарё байни Ўзбекистон, Туркменистон ва Тоҷикистон мебошад) – барои нигоҳ доштани тақсимои об ва механизмҳои Ҷамоҳангсозӣ замина гузоштанд. Бо вуҷуди ин, низом аз оғоз бо зиддияти сохторӣ рӯ ба рӯ буд: кишварҳои болооб бештар ба истеҳсоли неруи барқ ва захираи мавсимии об таваҷҷуҳ доштанд, дар ҳоле ки кишварҳои поёноб ба обёрии кишоварзӣ ва интиқоли устувори об ниёзманд буданд. Аз ҳамин сабаб, дипломатияи об дар минтақа бештар характери музокираи доимӣ, созиши мавсимӣ ва мувозинати манфиатҳоро гирифтааст [167].

Бо вуҷуди ин заминаи мураккаб, ҳавзаҳои Амударё ва Сирдарё танҳо мисоли низоъ нестанд, онҳо ҳамзамон мисоли ҳамкории институтсионалӣ низ мебошанд. Таҳаввулоти солҳои охир нишон медиҳад, ки ҳатто дар шароити тафовутҳои мавқеъҳо механизми тақсими об, мубодилаи маълумот ва созишҳои мавсимӣ қобили истифода мемонанд. Масалан, дар баҳори соли 2025 миёни намоёндагони Қазоқистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон созишнома оид ба ҷудокунии об аз обанбори Баҳри Тоҷик (ш. Гулистон) барои мавсими кишоварзӣ ба имзо расид, ки он намунаи нави амалии Ҷамоҳангсозии манфиатҳои поёноб ва болооб гардид. Аз нигоҳи дискурсӣ, ин ҳолат муҳим аст: дар расонаҳо оби фаромарзӣ дигар танҳо ҳамчун манбаи баҳс пешниҳод намешавад, балки ҳамчун фазои музокираи пайваста ва идоракунии яққоя низ маънидод мегардад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин таҷриба аҳаммияти хос дорад, зеро кишвар дар ин низом на танҳо соҳиби сарчашма, балки иштирокчи музокираи минтақавӣ низ мебошад.

Муносибатҳои оби Қазоқистон ва Ўзбекистон дар солҳои охир намунаи ҷолиби гузариш аз модели эҳтиётии ҳамзистӣ ба модели ҳамкории

прагматикӣ шудаанд. Агар пештар баҳсҳои минтақа асосан дар доираи об ҳамчун манбаи маҳдуд ва рақобатпазир матраҳ мешуданд, имрӯз байни ин ду кишвар механизми кории мураттаб бештар мушоҳида мешавад. Аз ҷумла, Комиссияи муштаракӣ муҳити зист ва сифати об дар ҳавзаи Сирдарё аз соли 2019 то инҷониб ҷаласаҳои мунтазам баргузор намуда, мониторинги муштарак, нуқтаҳои муштаракӣ намунагирӣ ва мубодилаи маълумотро раванқ медиҳад. Соли 2024 ҷаласаи ҳафтуми ин гурӯҳи корӣ баргузор шуд ва дар солҳои 2024–2025 ҷонибҳо масъалаи насби сутунҳои автоматики андозагирии об ва таъмини ҳаҷмҳои мувофиқашудаи интиқоли об ба Қазоқистонро низ пеш бурданд. Дар ин мисол дипломатияи об характери техникую идоракунӣ мегирад: баҳсу мунозира ба забони рақам, мониторинг, протокол ва уҳдадории иҷро табдил меёбад.

Дар Ховари Миёна тасвири дипломатияи об боз ҳам мураккабтар аст, зеро он бо ихтилофҳои тулонии сиёсӣ ва амниятӣ саҳт пайваст мебошад. Дар ҳавзаи дарёи Урдун масъалаи об солҳои зиёд ба баҳсҳои байнидавлатӣ ва зиддиятҳои минтақавӣ вобаста буд, аммо ҳамзамон маҳз дар ҳамин минтақа намунаи ҳамкории функционалӣ низ ба вуҷуд омад. Созишномаи сулҳи соли 1994 байни Урдун ва Исроил моддаҳои махсус оид ба тақсимои оби дарёи Урдун, Ярмук ва захираҳои зеризаминиро дар бар гирифт ва барои ин мақсад механизми ҳамоҳангсозии муштаракро пешбинӣ намуд. Баъдтар, новобаста аз шиддатҳои сиёсӣ, идоракунӣ об дар байни ду тараф то андозае ҳамчун соҳаи ҳамкории амалгаро боқӣ монд. Соли 2025 Урдун ба Конвенсияи СММ оид ба обҳои фаромарзӣ ҳамроҳ шуд ва ин қадами ҳуқуқӣ нишон дод, ки ҳатто дар муҳити ҳассоси сиёсӣ, об метавонад ба фазои институтсионализатсияи эътимод табдил ёбад.

Мисоли дигари Ховари Миёна – низоми дарёҳои Дачла ва Фурот – бештар модели дипломатияи нопурра ва низоъпазирро нишон медиҳад. Барои Ироқ, Сурия ва Туркия масъалаи истифодаи ин дарёҳо то ҳол бештар дар сатҳи ихтилофи манфиатҳо қарор дорад, зеро то имрӯз механизми

фарогири ҳуқуқию институтсионалии сегона пурра шакл нагирифтааст. Созмонҳои байналмилалӣ борҳо таъкид кардаанд, ки фишори камобӣ ва тағйирёбии иқлим танҳо бо ҳамкории амиқтар ҳал мешавад. UNECE дар робита ба Ироқ махсус қайд намудааст, ки ҳавзаҳои Дачла ва Фурот барои садҳо миллион сокинони минтақа аҳамияти ҳаётӣ доранд ва СММ дар Ироқ низ соли 2024 зарурати таҳкими ҳамкориро дар масъалаи об ба таври ошкоро матраҳ намуд. Ин вазъият барои таҳқиқи мо муҳим аст, зеро таҷриба нишон медиҳад, ки набудани институтҳои бонуфузу ҷиддии об ва нарасидани платформаи музокираи васеъ ва пайваста метавонад обро аз объекти ҳамкорӣ ба объекти осебпазирии сиёсӣ табдил диҳад.

Ҷадвали 5. Муқоисаи таҷрибаи кишварҳо дар дипломатияи об

Кишвар ҳавза	Раванд масъалаи об	Ихтилофҳо ҳамкорӣ	Инъикос дар расонаҳо
Тоҷикистон	об ҳамчун захираи стратегӣ, унсур амнияти об ва дипломатияи глобалӣ	бештар ба ташаббусҳои байналмилалӣ, музокираи минтақавӣ ва рӯзномаи СММ таъя мекунад	расонаҳо обро бо пирияхҳо, иқлим, ташаббусҳои байналмилалӣ ва мавқеи кишвар мепайванданд
Қазоқистон	об ҳамчун масъалаи амнияти кишоварзӣ ва идоракунии захираҳои поёноб	ҳамкорӣ бо Ёзбекистон, мувофиқаҳои ҳаҷми об, мониторинги муштарак	расонаҳо бештар ба ҳаҷми интиқоли об, инфрасохтор ва идоракунии техникӣ таваҷҷуҳ мекунанд
Ўзбекистон	об ҳамчун масъалаи рушди кишоварзӣ, иқтисод ва ҳамоҳангсозии минтақавӣ	ҳамкорӣ бо Қазоқистон; иштирок дар созишҳои Сирдарё ва механизмҳои минтақавӣ	инъикос бештар прагматикӣ ва вобаста ба идоракунии захираҳо мебошад
Ҳавзаи Урдун (Урдун–Исроил)	об ҳамчун ҳам масъалаи низоъ ва ҳам унсур созиши сулҳ	Созишномаи соли 1994 ва механизмҳои муштарак идоракунии об	расонаҳо обро бо сулҳ, камобӣ ва амнияти минтақавӣ мепайванданд
Ҳавзаи Дачла–Фурот	об ҳамчун масъалаи ҳассоси геополитикӣ ва иқлимӣ	ҳамкорӣ маҳдуд, эҳтиёҷ ба созишҳои фарогир бештар	расонаҳо бештар дискурси бухрон, камобӣ ва фишори сиёсиро тақвият медиҳанд

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси санадҳои байналмилалӣ

Дар ҳамин замина, нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дипломатияи ҷаҳонии об барҷаста менамояд. Бартарии Тоҷикистон дар он нест, ки кишвар танҳо сарчашмаи муҳимми об барои минтақа аст, балки дар он аст, ки тавонистааст масъалаи обро аз сатҳи манфиати минтақавӣ ба сатҳи рӯзномаи глобалӣ барорад. Қатъномаи СММ дар бораи Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» маҳз бо ташаббуси Тоҷикистон қабул шуд. Баъдан “Раванди оби Душанбе” ҳамчун платформаи даврии байналмилалӣ барои пайгирии ин даҳсола ташаккул ёфт ва конфронсҳои сатҳи баланд дар Душанбе ба як механизми даъвати давлатҳо, ниҳодҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи коршиносӣ табдил шуданд. Конфронси сеюми соли 2024 ва ҷамоиишҳои сатҳи байналмилалӣ нишон медиҳанд, ки Тоҷикистон нақши худро аз марҳилаи пешниҳодкунандаи ташаббус ба марҳилаи ташкилкунандаи платформаи глобалӣ расондааст [6].

Марҳилаи баъдии рушди ин нақш ба мавзӯи пирияхҳо вобаста аст. Бо ташаббуси Тоҷикистон Маҷмаи умумии СММ соли 2022 қатънома қабул кард, ки мувофиқи он соли 2025 ҳамчун “Соли байналмилалӣ ҳифзи пирияхҳо” ва 21 март ҷамасола ҳамчун “Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо” эълон шуд. Ҳамзамон, Тоҷикистон мизбони Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо дар Душанбе дар моҳи майи соли 2025 гардид. Ин ташаббус аз ҷанд ҷиҳат муҳим аст. Якум, Тоҷикистон мавзӯи обро ба масъалаи криосфера ва тағйирёбии иқлим пайваст кард. Дуюм, кишвар тавонист рӯзномаи минтақавӣ обро ба рӯзномаи глобалӣ иқлим ва рушди устувор муттаҳид созад. Сеюм, дипломатияи оби Тоҷикистон аз марҳилаи “рӯзномаи об” ба марҳилаи “робитаи об-иқлим-пириях” гузашт, ки аз лиҳози сиёсӣ ва расонаӣ марҳилаи сифатан нав мебошад.

Аз диди таҳлили дискурси, дипломатияи ҷаҳонии оби Тоҷикистон се хусусияти асосӣ дорад. Хусусияти аввал – универсализатсияи масъала аст: об ва пирияхҳо дар суҳанрониву ташаббусҳои роҳбарияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун масъалаи танҳо миллӣ не, балки умумибашарӣ муаррифӣ мешаванд.

Хусусияти дуюм – институционализатсия аст: ташаббусҳо ба шакли даҳсола, рӯзи байналмилалӣ, соли байналмилалӣ ва равандҳои мунтазами конфронси дароварда шудаанд. Хусусияти сеюм – пайвастании дипломатияи сиёсӣ ба дипломатияи маърифатӣ аст: Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо дар бораи об сохтан мегӯяд, балки мавзӯро ба платформаи ҳамкории илмӣ, ҳамроҳсозии сиёсат ва баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷаҳонӣ мубаддал месозад. Ин тамоюл ҳатто дар Стратегияи миллии об барои давраи то соли 2040 низ инъикос ёфтааст, ки дар он пешбурди ташаббусҳои глобалӣ ва минтақавии оби Тоҷикистон ҳамчун самти алоҳида пешбинӣ шудааст.

Таҳқиқи таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки дипломатияи об метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад: аз модели мувозинати душвори ҳавзаҳои Амударё ва Сирдарё то модели прагматикӣ Қазоқистон ва Ўзбекистон, аз ҳамкории шартӣ ҳавзаи Урдун то осебпазирии муноқишавии Дачла ва Фуротро дар бар мегирад. Дар ин миён Тоҷикистон роҳи дигарро интихоб намудааст: кишвар кӯшиш намудааст обро аз объекти тақсими техника ба мавзӯи меъёрсозии байналмилалӣ, рӯзномасозии глобалӣ ва ташаккули платформаҳои музокиротӣ табдил диҳад. Аз ҳамин ҷиҳат, нақши Тоҷикистон дар дипломатияи ҷаҳонӣ об на танҳо ҳамчун кишвари дорони захираҳои об, балки ҳамчун кишвари ташаббускор, миёнараи маънавӣ ва ташкилкунандаи рӯзномаи байналмилалӣ арзёбӣ мегардад. Барои дискурси расонаии тоҷик ин ҳолат аҳаммияти хос дорад, зеро матбуот дар чунин шароит бояд ин нақшо на танҳо ба таври иттилоотӣ, балки дар сатҳи таҳлилӣ, муқоисавӣ ва маърифатӣ низ инъикос намояд [138].

Дар маҷмӯъ, дипломатияи об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як падидаи стратегӣ ва бисёрҷанба ташаккул ёфтааст, ки рушди минбаъдаи он аз ҳамроҳгии байни сиёсати давлатӣ, фаъолияти ВАО ва сатҳи огоҳии ҷомеа вобаста мебошад. Тақвияти ин раванд метавонад на танҳо ба ҳалли мушкилоти дохилӣ, балки ба таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ мусоидат намояд.

1.3. Хусусиятҳои ташаккули рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар доираи Конфронси оби Созмони Милали Муттаҳид дар соли 2023 зимни мусоҳиба бо хабарнигори телевизиони СММ таъкид намуданд, ки «Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки вазъи захираҳои об дар сайёра, махсусан оби тоза зери таъсири амики таҳдидҳои гуногун, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, афзоиши аҳоли, тамоюли шаҳрнишинӣ ва саноатикунонӣ сол то сол муташанниҷ гардида истодааст» [151]. Ин таъкид нишон медиҳад, ки масъалаҳои об, иқлим ва ҳифзи муҳити зист имрӯз аз доираи баҳси маҳдуди экологӣ гузашта, ба рӯзнамаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва иттилоотии ҷомеаи муосир ворид шудаанд. Аз ҳамин ҷиҳат, омӯзиши хусусиятҳои ташаккули рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир барои он муҳим аст, ки расонаҳо чӣ гуна масъалаҳои экологиро интихоб, маънидод ва ба шуури ҷамъиятӣ пешниҳод менамоянд.

Дар шароити муосир, ташаккули рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти даврӣ ҳамчун як раванди мураккаб ва бисёрҷаҳз арзёбӣ мегардад, ки ба омилҳои гуногуни сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ вобастагӣ дорад. Рӯзнамаи экологӣ, ба маънои васеъ, маҷмуи мавзӯҳо, масъалаҳо ва афзалиятҳост, ки дар фазои расонаӣ вобаста ба муҳити зист ва рушди устувор ташаккул меёбанд ва ба диққати аудитория пешниҳод карда мешаванд. Ин мафҳум бо назарияи «рӯзнамаи расонаӣ» алоқаманд буда, нишон медиҳад, ки ВАО тавассути интихоби мавзӯҳо ва тарзи пешниҳоди онҳо метавонанд ба афкори ҷамъиятӣ таъсир расонанд.

Дар доираи назарияи «рӯзнамаи расонаӣ», расонаҳо на танҳо иттилоотро интиқол медиҳанд, балки муайян мекунанд, ки кадом масъалаҳо барои ҷомеа муҳим ҳисобида шаванд. Дар ин замина, масъалаҳои экологӣ, ки дар гузашта аксаран дар ҳошияи воситаҳои ахбори омма қарор доштанд, имрӯз ба яке аз самтҳои афзалиятнок табдил ёфтаанд [94, с. 241]. Ин

тағйирот бо афзоиши огоҳии ҷомеа нисбат ба хавфҳои экологӣ ва зарурати ҳифзи муҳити зист алоқаманд мебошад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули рӯзномаи экологӣ ба хусусиятҳои миллӣ ва минтақавӣ вобаста мебошад. Аз ҷумла, масъалаҳои марбут ба захираҳои об, обшавии пирахҳо, тағйирёбии иқлим ва таъмини амнияти экологӣ дар маркази таваҷҷуҳи матбуоти даврӣ қарор доранд [147]. Ин мавзӯҳо на танҳо аҳамияти экологӣ, балки аҳамияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ низ доранд, зеро онҳо ба рушди устувори кишвар таҳкими амнияти он таъсири мустақим мерасонанд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагии он аз сиёсати давлатӣ мебошад. Ин нуктаро дар мақолаи муҳаққиқи тоҷик М. Муқимов мушоҳида менамоем: “Бисёре аз мавзӯҳои экологӣ дар расонаҳо дар доираи ташаббусҳо ва барномаҳои давлатӣ инъикос меёбанд, ки ин метавонад ба маҳдуд гардидани гуногунандешӣ оварда расонад” [25, с. 274]. Пас, ин раванд метавонад ба ҳамоҳангсозии сиёсати иттилоотӣ бо ҳадафҳои миллӣ мусоидат намояд.

Дар баробари ин, “нақши омилҳои байналмилалӣ низ дар ташаккули рӯзномаи экологӣ назаррас мебошад. Қабули санадҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Ҳадафҳои рушди устувор ва созишномаҳои вобаста ба иқлим, ба он оварда расонд, ки масъалаҳои экологӣ дар сатҳи глобалӣ аҳамияти бештар пайдо карданд ва ин ба рӯзномаи расонаҳои миллӣ низ таъсир гузошт” [112]. Дар натиҷа, матбуоти даврӣ бештар ба мавзӯҳои вобаста ба тағйирёбии иқлим, ҳифзи гуногунии биологӣ ва истифодаи устувори захираҳои табиӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунад.

“Яке аз ҷанбаҳои муҳим дар ташаккули рӯзномаи экологӣ интихоби сарчашмаҳои иттилоот мебошад. Дар аксари ҳолатҳо, матбуоти даврӣ ба маълумоти расмӣ, гузоришҳои давлатӣ ва изҳороти мақомоти расмӣ таъян мекунад, ки ин метавонад ба яктарафа будани муҳтаво оварда расонад” [89, с. 243]. Дар баробари ин, ҷалби манбаъҳои мустақил, аз ҷумла коршиносон ва

намояндагони ҷомеаи шахрвандӣ, метавонад ба гуногунрангии иттилоот ва баланд гардидани сифати таҳлил мусоидат намояд. Муҳаққиқ М. Кастелл иброз медорад, ки “дар шароити рушди технологияҳои рақамӣ ташаккули рӯзномаи экологӣ бо тағйироти назаррас рӯ ба рӯ шудааст. Матбуоти анъанавӣ тадриҷан бо расонаҳои онлайнӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамгиро шуда, ба як низоми конвергенсии иттилоотӣ табдил меёбад” [70, с. 380]. Бо таваҷҷуҳ ба ин гуфтаҳо, раванди мазкур ба афзоиши суръати паҳншавии иттилоот ва васеъ гардидани аудитория мусоидат мекунад, аммо масъалаҳои вобаста ба сифат ва эътимоднокии иттилоотро низ ба миён меорад.

Рӯзноманигор С. Ширки дар ин замина, иброз медорад, ки ташаккули рӯзномаи экологӣ на танҳо аз ҷаъолияти рӯзноманигорон, балки аз иштироки ҷаъолони аудитория низ вобаста мебошад. Шабакаҳои иҷтимоӣ ба шахрвандон имконият медиҳанд, ки дар муҳокимаи масъалаҳои экологӣ иштирок намуда, ба ташаккули рӯзномаи расонаӣ таъсир расонанд [109, с. 76]. Яъне, масоили мазкур метавонад ба демократикунонии ҷазои иттилоотӣ мусоидат намуда, ҳамзамон, талаб мекунад, ки сатҳи саводи медиавии аҳоли баланд бардошта шавад.

Ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир як раванди динамикӣ ва бисёрҷанба мебошад, ки ба омилҳои гуногуни дохилӣ ва беруна вобаста аст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо як қатор мушкilotи экологӣ рӯ ба рӯ аст, рушди ин самт метавонад ба баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа ва дастгирии сиёсати рушди устувор мусоидат намояд. Бояд дар баррасии масъала, диққати махсус ба равандҳои интиҳоб ва муайян намудани афзалиятнокии мавзӯҳо дар матбуоти даврӣ равона карда шавад. Ин раванд аз он ҷиҳат муҳим аст, ки маҳз дар ҳамин марҳила шаклгирии рӯзномаи экологӣ ба амал меояд ва муайян мегардад, ки кадом масъалаҳо дар маркази таваҷҷуҳи расонаҳо қарор мегиранд. Интиҳоби мавзӯҳо на танҳо ба воқеияти объективии мушкilotи экологӣ вобаста аст, балки ба омилҳои дохилии ҷаъолияти расонаҳо низ саҳт алоқаманд мебошад, ки онҳоро дар

амалия рӯзноманигорон ва муҳаррирон дар раванди кор ба инобат мегиранд. Дар ин чода, “на танҳо воқеияти объективии мушкилоти экологӣ, балки мантиқ ва меъёрҳои дохилии фаъолияти расонаҳо низ нақши муҳим мебозанд. Рӯзноманигорон ва муҳаррирон ҳангоми интихоби мавзӯ ба як қатор омилҳо, аз ҷумла, аҳамияти иҷтимоӣ, сатҳи таваҷҷуҳи аудитория, сиёсати таҳририя ва дастрасии иттилоот таъя мекунанд” [94, с. 67]. Ин омилҳо муайян мекунанд, ки кадом масъалаҳо ба рӯзномаи экологӣ ворид мешаванд ва кадоме аз онҳо дар ҳошия мемонанд.

Дар ин замина, масъалаи «фрейминг» (framing) ё тарзи қолабсозии иттилоот аҳамияти махсус пайдо мекунад, ки Р. Энтмен мегӯяд: “На танҳо интихоби мавзӯ, балки тарзи пешниҳоди он низ ба дарки аудитория таъсир мерасонад. Масалан, як масъалаи экологӣ метавонад ҳамчун як мушкили иқтисодӣ, иҷтимоӣ ё сиёсӣ пешниҳод гардад, ки ҳар яке аз ин равандҳо ба ташаккули муносибати гуногуни аудитория оварда мерасонад” [82, с. 52]. Дар матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаҳои вобаста ба об ва энергетика аксар вақт дар доираи рушди иқтисодӣ ва амнияти энергетикӣ пешниҳод мешаванд, ки ин ба афзалиятҳои сиёсати давлатӣ мувофиқат мекунад.

Муҳаққиқ А. Хансен яке аз вижагиҳои муҳими рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосирро вобастагии он аз рӯйдодҳои ангезанда (триггерӣ) медонад. Вай менависад, ки: “Таваҷҷуҳи расонаҳо ба масъалаҳои экологӣ аксар вақт дар заминаи ҳодисаҳои мушаххас, ба мисли офатҳои табиӣ, конфронсҳои байналмилалӣ ё эълони ташаббусҳои нав афзоиш меёбад [89, с. 251]. Яъне, рӯзномаи экологӣ на ҳамеша хусусияти пайваستا ва системавӣ дорад, балки бештар реактивӣ низ мебошад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин раванд махсусан ҳангоми инъикоси масъалаҳои обшавии пирияхҳо ва тағйирёбии иқлим бештар ба назар мерасад, ки қоршиноси тоҷик Э. Эшонқулов дар мақолаи “Инъикоси масъалаи захираҳои оби Тоҷикистон дар матбуоти даврӣ” роҷеъ ба масоили

мавриди пажуҳиш ба таври муфасссал зикр кардааст: “Дар давраи баргузори чорабиниҳои байналмилалӣ ё ғаёл гардидани ташаббусҳои глобалӣ таваҷҷуҳи расонаҳо ба ин мавзӯҳо ба таври назаррас афзоиш меёбад, ки ин хусусият дар таҳқиқоти матбуоти даврии тоҷик низ таъкид шудааст” [48, с. 112]. Аз иқтибоси боло чунин натиҷа мегирем, ки барои ташаккули як рӯзномаи устувори экологӣ зарурати гузариш аз раванди реактивӣ ба раванди проактивӣ вуҷуд дорад. Ҳамзамон, бояд ба нақши аудитория дар ташаккули рӯзномаи экологӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Дар шароити рушди шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои рақамӣ аудитория на танҳо истифодабарандаи иттилоот, балки иштирокчиҳои ғаёли раванди коммуникатсионӣ гардидааст [21]. Тавассути шарҳҳо, мубодилаи мавод ва эҷоди муҳтаво, муҳотабон метавонанд ба афзалиятҳои расонаҳо таъсир расонанд ва дар ташаккули рӯзномаи экологӣ саҳм гузоранд.

Дар ин замина, масъалаи эътимоднокии иттилоот ва сифати муҳтаво аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Дар шароити фаровонии иттилоот, аудитория бештар ба манбаъҳои эътимод мекунад, ки дорои сатҳи баланди касбият ва шаффофият мебошанд [96]. Аз ин рӯ, барои матбуоти даврӣ муҳим аст, ки на танҳо суръати паҳншавии иттилоотро таъмин намояд, балки ба сифати он низ диққати ҷиддӣ диҳад.

Муҳаққиқ С.Ҷ. Ворд дар ташаккули рӯзномаи экологӣ яке аз омилҳои муҳимми дигар - таъсири сохторҳои иқтисодӣ ва бозори расонаҳоро муҳим мешуморад. Чунончи, ӯ мегӯяд: “Дар шароити рақобати баланд ва шадид расонаҳо кӯшиш мекунанд, мавзӯҳои интихоб кунанд, ки таваҷҷуҳи аудиторияро бештар ҷалб намоянд ва ба афзоиши шумораи хонандагон мусоидат кунанд” [129, с. 167]. Аммо, масъалаҳои экологӣ, ки аксар вақт дорои хусусияти мураккаб ва ҷандон «сенсатсионӣ» (ҳангоматалаб) намебошанд, метавонанд дар чунин шароит дар ҳошия қарор гиранд.

Бо вуҷуди ин, тамоюли ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки таваҷҷуҳ ба масъалаҳои экологӣ тадриҷан афзоиш меёбад ва онҳо ба як қисми муҳимми

рӯзнамаи расонай табдил меёбанд. Ин раванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ мушоҳида мешавад, ки ба афзоиши шумораи маводди марбут ба муҳити зист ва рушди устувор оварда мерасонад. Барои таҳкими ин тамоюл, зарур аст, ки ҳам сатҳи касбияти рӯзноманигорон ва ҳам дастгирии институтсионалӣ барои ин самт тақвият дода шавад.

Ташаккули рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир як раванди мураккаб ва динамикӣ мебошад, ки ба ҳамкориҳои омилҳои гуногун, аз ҷумла, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ вобаста аст. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди ин раванд метавонад ба беҳтар гардидани сиёсати иттилоотӣ ва баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар масъалаҳои экологӣ мусоидат намояд.

Дар таҳлили минбаъдаи ташаккули рӯзнамаи экологӣ муҳим аст ба таъсири омилҳои институтсионалӣ ва сохтори низоми медиавӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад, зеро маҳз ин омилҳо шакл ва мазмуни муҳтавои расонаиро муайян менамоянд. “Матбуоти даврӣ, ҳамчун як қисми низоми умумии коммуникатсионӣ, дар доираи қоидаҳо, меъёрҳо ва маҳдудиятҳои муайян ғайбӣ мекунанд, ки онҳо метавонанд ба интиҳоби мавзӯҳо ва тарзи пешниҳоди онҳо таъсири мустақим расонанд” [94, с. 89]. Дар ин замина, ташаккули рӯзнамаи экологӣ на танҳо натиҷаи ғайбӣ инфиродии рӯзноманигорон, балки натиҷаи таъсири сохторҳои васеътари сиёсӣ ва иқтисодӣ мебошад.

Яке аз омилҳои калидӣ дар ин раванд сиёсати таҳририяи расонаҳо мебошад. Ин сиёсат муайян мекунанд, ки кадом мавзӯҳо ба таври мунтазам дар матбуот инъикос ёбанд ва кадомашон манзури ҷоп нагарданд. Донишмандон Ш. Муллоев ва И. Божко доир ба мавзӯи мазкур чунин ибрози андеша намудаанд: “Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, бисёре аз расонаҳо ғайбӣ худро дар доираи афзалиятҳои умумии сиёсати давлатӣ ба роҳ мондаанд, ки ин метавонад ба афзалият додан ба мавзӯҳои муайян, аз ҷумла ташаббусҳои расмӣ дар соҳаи экология ва дипломатияи об оварда расонад”

[59, с. 157]. Пас, ин ҳолат, аз як тараф, ба ҳамоҳангии сиёсати иттилоотӣ мусоидат мекунад, аммо аз ҷониби дигар метавонад гуногунандеширо маҳдуд намояд.

Ба андешаи К. Сиярова “Бояд ба нақши маблағгузорӣ ва манбаъҳои иқтисодии фаъолияти расонаҳо таваҷҷуҳ зоҳир намуд. ВАО, ҳамчун субъектҳои иқтисодӣ, вобаста ба сарчашмаҳои маблағгузорӣ қарор доранд, ки ин метавонад ба мазмуни муҳтавои онҳо таъсир расонад” [63, с. 251]. Масалан, дар ҳолатҳое, ки расонаҳо аз ҷониби сохторҳои давлатӣ ё сарпарастони муайян маблағгузорӣ мешаванд, эҳтимолияти афзалият додан ба мавзӯҳое, ки ба манфиатҳои онҳо мувофиқанд, зиёд мешавад. Ин омил метавонад ба шаклирии як рӯзномаи экологӣ, ки бештар хусусияти расмӣ дорад, оварда расонад.

П. Шомакер қайд кардааст, ки “дар шароити рушди расонаҳои рақамӣ ва афзоиши рақобат дар бозори иттилоотӣ, матбуоти даврӣ маҷбур аст худро ба тағйироти муҳити беруна мутобиқ гардонад. Ин раванд ба ҷорӣ намудани шаклҳои нави пешниҳоди иттилоот, аз ҷумла, истифодаи васеи инфографика, лонгридҳо ва шаклҳои мултимедиявӣ оварда мерасонад” [110, с. 72]. Барои мавзӯҳои экологӣ, ки аксар вақт дорои хусусияти мураккаб мебошанд, чунин шаклҳо метавонанд ба бештар шудани маърифати аудитория мусоидат намоянд.

Нақши рӯзноманигор ҳамчун назоратчӣ (gatekeeper) яке аз ҷанбаҳои муҳимми дигар мебошад, ки қарор қабул мекунад, кадом иттилоот ба аудитория пешниҳод шавад. Ин функция ба рӯзноманигор имкон медиҳад, ки ба ташаккули рӯзномаи экологӣ таъсири мустақим расонад [115]. Аммо, дар шароити фаровонии иттилоот ва рушди шабакаҳои иҷтимоӣ, ин нақш то андозае тағйир ёфтааст, зеро аудитория низ метавонад ба таври мустақил иттилоотро интихоб ва паҳн намояд.

Дар ҳамин замина, пажуҳишгар М. Кастелс “масъалаи рақобат байни расонаҳои анъанавӣ ва нав аҳамияти махсус пайдо мекунад. Шабакаҳои

иҷтимоӣ ва платформаҳои онлайн ба манбаи муҳимми иттилоот табдил ёфта, ба ташаккули рӯзномаи экологӣ таъсири назаррас мерасонанд” [77, с.173]. Ин раванд ба диверсификатсияи манбаҳои иттилоот ва афзоиши гуногунандешӣ мусоидат карда, ҳамзамон, масъалаҳои вобаста ба сифат ва эътимоднокии иттилоотро низ ба миён меорад.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки сатҳи рушди расонаҳои рақамӣ тадричан афзоиш меёбад, ин раванд метавонад ба ташаккули як рӯзномаи экологии бештар гуногунранг ва динамикӣ мусоидат намояд. Барои истифодаи самараноки ин имкониятҳо, зарур аст, ки ҳам сатҳи саводи медиавии аҳоли ва ҳам сатҳи касбияти рӯзноманигорон баланд бардошта шавад [88]. Ин омилҳо метавонанд ба таъмини сифати баланд ва боэътимодии иттилоот мусоидат намоянд.

Дар баробари ин, коршинос М. Бояков чунин ибраз намудааст: “Бояд ба масъалаи ҳамкориҳои байни расонаҳо ва дигар институтҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла, муассисаҳои илмӣ ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ, тавачҷуҳ зоҳир намуд. Ин ҳамкорӣ метавонад ба таъмин намудани иттилооти дақиқ ва боэътимод, инчунин, ба баланд бардоштани сатҳи таҳлил дар муҳтавои расонаӣ мусоидат намояд” [73, с.178]. Барои мавзӯҳои экологӣ, ки дорои хусусияти илмӣ мебошанд, чунин ҳамкорӣ аҳаммияти хоса дорад.

Ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир ҳамчун натиҷаи таъсири омилҳои гуногуни институтсионалӣ, иқтисодӣ ва технологӣ арзёбӣ мегардад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди ин раванд метавонад ба бештар шудани сифати муҳтавои маводди расонаӣ ва баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа дар масъалаҳои муҳити зист мусоидат намояд.

Дар ҷамъбасти таҳлили хусусиятҳои ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир, зарур аст ба нақши афзояндаи муҳаққиқон ва мактаби илмӣ миллӣ дар ташаккули муҳтавои маводи расонаӣ тавачҷуҳи махсус зоҳир карда шавад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки раванди рушди журналистикаи экологӣ ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дорад,

саҳми олимони ватанӣ дар таъмини асоснокии илмӣ муҳтавои маводди экологӣ аҳаммияти калидӣ пайдо мекунад. Маҳз тавассути истифодаи натиҷаҳои таҳқиқотҳои илмӣ ва ҳамкориҳои фаъол бо муҳаққиқон, матбуоти даврӣ метавонад рӯзномаи экологиро ба сатҳи баландтару беҳтари касбӣ ва таҳлилӣ бардорад [52].

Дар ин замина, таҳқиқоти олимони тоҷик, аз ҷумла, дар соҳаҳои иқтисодиёти захираҳои табиӣ, тағйирёбии иқлим ва идоракунии об метавонанд ҳамчун манбаи муҳимми иттилоот барои рӯзноманигорон хидмат кунанд. Масалан, асарҳои Т. Назаров, ки “ба масъалаҳои иқтисодиёти об ва рушди устувор бахшида шудаанд, метавонанд барои таҳлили амиқи мавзӯҳои марбут ба истифодаи захираҳои об ва дипломатияи об истифода шаванд” [28, с. 51]. Ба андешаи М.И. Садриддинов, истифодаи оқилонаи захираҳои об бояд “траекторияҳои устувори рушди” иқтисодиёти кишварро таъмин намояд, ки ин нукта барои ташаккули муҳтавои босифати расонаӣ оид ба рушди минтақавӣ ва идоракунии захираҳои табиӣ аҳаммияти методологӣ дорад [65, с. 170].

Яке аз ҷанбаҳои муҳимми дигар нақши муассисаҳои илмӣ ва таҳқиқотӣ дар ташаккули рӯзномаи экологӣ мебошад. Институтҳои илмӣ назди Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва марказҳои таҳқиқотии соҳавӣ метавонанд ҳамчун манбаи бозътимоди маълумот ва таҳлил хидмат намоянд [136]. Бо вучуди ин, ҳамкориҳои байни ин муассисаҳо ва ВАО ҳанӯз ҳам ба сатҳи зарурӣ нарасидааст, ки ин ба маҳдуд гардидани истифодаи донишҳои илмӣ дар муҳтавои расонаӣ оварда мерасонад.

Дар баробари ин, бояд ба нақши матбуоти соҳавӣ ва нашрияҳои махсусгардонидашуда тавачҷуҳ зоҳир намуд, ки Ф. Давлатов оид ба мавзӯи мавриди тавачҷуҳ чунин ибрози андеша намудааст: “Гарчанде ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи чунин нашрияҳо маҳдуд аст, онҳо метавонанд ба ташаккули як рӯзномаи экологии амиқ ва касбӣ мусоидат намоянд. Ин гуна расонаҳо одатан ба таҳлили муфассали масъалаҳо,

истифодаи маълумоти илмӣ ва пешниҳоди маводди таҳқиқотӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунад” [15, с.9]. Рушди чунин платформаҳо метавонад ба диверсификатсияи фазои иттилоотӣ ва баланд бардоштани сифати муҳтавои экологӣ мусоидат намояд.

Ташаккули рӯзномаи экологӣ ба сатҳи саводи экологӣ ва медиавии ҷомеа низ вобаста мебошад. Дар ин мабҳас Ш. Бобошохзода чунин муътақид аст, ки рӯзноманигорон маводро ба таври сода, фаҳмо ва ҳамзамон, илмӣ асоснок пешниҳод намоянд. Дар шароите ки қисми зиёди аҳоли ханӯз ҳам бо мафҳумҳои асосии экология ва тағйирёбии иқлим шиносоии кофӣ надоранд, нақши ВАО дар баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ махсусан муҳим мегардад” [13, с. 58].

Дар ин замина, истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ метавонад барои тақмили рӯзномаи экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муфид бошад. Масалан, дар кишварҳои пешрафта журналистикаи экологӣ ба як соҳаи мустақил табдил ёфта, дорои стандартҳои касбӣ ва шабакаҳои махсуси қоршиносӣ мебошад [88, с. 271]. Яъне, мутобиқ намудани чунин таҷрибаҳо ба шароити миллӣ метавонад ба рушди минбаъдаи ин самт мусоидат намояд.

Яке аз самтҳои муҳим дар рушди рӯзномаи экологӣ густариш ва таҳкими робита байни рӯзноманигориҳои миллӣ ва маҳаллӣ мебошад. Масалан, пажӯҳишгар С. Қурбонов чунин ибраз мекунад: “Масъалаҳои экологӣ аксар вақт хусусияти маҳаллӣ доранд, аз ҷумла, истифодаи замин, идоракунии захираҳои об ва таъсири тағйирёбии иқлим бештар ба минтақаҳои алоҳида мансубанд. Аз ин рӯ, иштироки расонаҳои минтақавӣ дар ташаккули рӯзномаи экологӣ аҳаммияти махсус дорад” [22, с. 39]. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои хусусиятҳои ҷуғрофӣ гуногун мебошад, ин раванд метавонад ба инъикоси воқеиятҳои маҳаллӣ ва баланд бардоштани самаранокии сиёсати иттилоотӣ мусоидат намояд.

Дар баробари ин, бояд ба масъалаи сиёсати иттилоотӣ дар соҳаи экология таваҷҷуҳ зоҳир намуд. Масалан: “Ташаккули як сиёсати иттилоотии

муттасил ва дарозмуддат метавонад ба устувории рӯзнамаи экологӣ ва ҳамоҳангии фаъолияти расонаҳо мусоидат намояд” [115, с. 63]. Ин сиёсат бояд ба дастгирии журналистикаи таҳлилӣ, таъмини дастрасӣ ба иттилооти боэътимод ва рушди иқтисодии кадрӣ равона гардад.

Дар шароити муосири рушди ҷомеаи иттилоотӣ рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти даврӣ тадриҷан ба яке аз самтҳои муҳимми фаъолияти рӯзноманигорӣ табдил ёфтааст. Агар дар гузашта масъалаҳои экологӣ танҳо ҳамчун мавзӯҳои иловагӣ ва дуумдараҷа баррасӣ мешуданд, имрӯз онҳо ба маркази таваҷҷуҳи расонаҳо ворид гардида, бо масъалаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ зич пайваст шудаанд. Ташаққули ҷунун рӯзнама на танҳо натиҷаи фаъолияти рӯзноманигорон, балки натиҷаи ҳамкории омилҳои гуногун – сиёсати давлатӣ, равандроҳои ҷаҳонӣ, талаботи аудитория ва рушди технологияҳо мебошад.

Яке аз хусусиятҳои асосии рӯзнамаи экологӣ дар матбуоти муосир афзоиши аҳамияти масъалаҳои глобалӣ маҳсуб меёбад. Тағйирёбии иқлим, обшавии пирияхҳо, норасоии захираҳои об ва ифлосшавии муҳити зист дигар танҳо мушкилоти минтақа ё маҳал нестанд, балки ба масъалаҳои байналмилалӣ табдил ёфтаанд. Ин ҳолат ба он оварда мерасонад, ки матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯҳои экологиро дар заминаи васеътар баррасӣ намуда, онҳоро бо равандроҳои ҷаҳонӣ мепайвандад.

Дар айни замон, рӯзнамаи экологӣ бо фарогирии васеи мавзӯҳо ва пайвастагии он бо соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа фарқ мекунад. Яъне, мавзӯҳои экологӣ дар матбуот на танҳо ҳамчун масъалаҳои табиӣ, балки ҳамчун масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳатто сиёсӣ пешниҳод мешаванд. Масалан, обшавии пирияхҳо метавонад ба истехсоли неруи барқ, амнияти озуқаворӣ ва муҳоҷирати аҳоли таъсир расонад. Ин равандро ба баланд гардидани сатҳи фаҳмиши аудитория мусоидат намуда, масъалаҳои экологиро ҳамчун қисми ҷудонашавандаи ҳаёти ҷомеа нишон медиҳад.

Хусусияти дигари муҳим вобастагии рӯзномаи экологӣ аз сиёсати давлатӣ мебошад. Дар кишварҳое, ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои об ва иқлим дар сатҳи сиёсати давлатӣ аҳаммияти калон доранд, матбуоти даврӣ низ ба ин самтҳо диққати махсус медиҳад. Ташаббусҳои байналмилалӣ кишвар дар соҳаи об ва ҳифзи пирияхҳо ба муҳтавои расонаҳо таъсири мустақим расонида, мавзӯҳои экологиро ба як самти афзалиятнок табдил медиҳанд.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки рӯзномаи экологӣ на ҳамеша хусусияти устувор дорад. Аксар вақт таваҷҷуҳи расонаҳо ба масъалаҳои экологӣ дар заминаи рӯйдодҳои мушаххас – офатҳои табиӣ, конфронсҳои байналмилалӣ ё изҳороти расмӣ – зиёд мешавад. Пас аз анҷоми чунин рӯйдодҳо, таваҷҷуҳ метавонад коҳиш ёбад. Ин нишон медиҳад, ки барои ташаккули як рӯзномаи устувори экологӣ зарурати раванди дарозмуддат ва системавӣ вучуд дорад.

Дар шароити рушди технологияҳои рақамӣ, ташаккули рӯзномаи экологӣ шакли нав мегирад. Матбуоти анъанавӣ бо расонаҳои онлайн ва шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамгиро шуда, имкониятҳои навро барои паҳн кардани иттилоот фароҳам меорад. Ин раванд ба афзоиши суръати паҳншавии маълумот ва ҷалби аудиторияи васеъ мусоидат мекунад. Ҳамзамон, масъалаи сифати иттилоот ва эътимоднокии он низ муҳим мегардад, зеро паҳншавии маълумоти нодуруст метавонад ба фаҳмиши нодурусти масъалаҳои экологӣ оварда расонад, ки аз ин ҷомеа зарар мебинад.

Нақши аудитория низ дар ташаккули рӯзномаи экологӣ назаррас аст. Имрӯз хонандагон на танҳо истеъмолкунандагони иттилоот, балки иштирокчиёни ҷаҳони муҳокимаи ҷамъиятӣ мебошанд. Тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ онҳо метавонанд ба интихоби мавзӯҳо ва шакли пешниҳоди онҳо таъсир расонанд. Ин раванд ба демократикунонии ҷаҳони иттилоотӣ мусоидат мекунад, аммо ҳамзамон талаб мекунад, ки сатҳи саводи медиавӣ баланд бардошта шавад.

Замоне фаро расидааст, ки ба нақши рӯзноманигор ҳамчун таҳлилгар ва миёнарав байни илм ва ҷомеа таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир карда шавад. Мавзӯҳои экологӣ аксар вақт мураккаб мебошанд ва фаҳмидани онҳо донишҳои махсусро талаб мекунад. Аз ин рӯ, рӯзноманигор бояд кӯшиш ба харҷ диҳад маълумоти илмиро бо забони содда ва фаҳмо ба хонанда пешниҳод намояд. Ин вазифа, махсусан, барои кишварҳое, ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои экологӣ аҳаммияти ҳаётан зарур ба ҳисоб мераванд, муҳим мебошад.

Дар маҷмӯъ, ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир як раванди мураккаб ва динамикӣ мебошад, ки ба омилҳои гуногун вобаста аст. Барои баланд бардоштани самаранокии он зарур аст, ки ҳам сатҳи касбияти рӯзноманигорон ва ҳам дастрасӣ ба маълумоти бозътимод таъмин карда шавад. Танҳо дар ин ҳолат матбуот метавонад нақши худро ҳамчун воситаи муҳими баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеа ва дастгирии рушди устувор иҷро намояд.

Расми 1. Раванди ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосир

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси McCombs M. (2004) ва Hansen A. (2018)

Ташаккули рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон як раванди бисёрҷанба мебошад, ки ба ҳамкориҳои фаъол байни расонаҳо, муҳаққиқон, сохторҳои давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ вобаста аст. Баланд бардоштани нақши олимони ватанӣ ва истифодаи маълумотҳои илмӣ метавонад ба беҳтар шудани сифати муҳтавои расонаӣ ва ташаккули як рӯзномаи экологии устувор ва самаранок мусоидат намояд.

БОБИ 2. ВИЖАГИҲОИ ЖАНРӢ ВА МУҲТАВОИИ ИНӢИКОСИ ТАШАББУСҲОИ ГЛОБАЛИИ ҲИФЗИ ПИРЯХҲО ДАР МАТБУОТИ ДАВРИИ ТОЧИК

2.1. Таҳлили қиёсии жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ ҳангоми инӢиқоси мавзӯ

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон моҳи март соли 2012 дар суҳанронии худ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик таъкид намудаанд, ки «воситаҳои ахбори оммаи имрӯза ба минбари таҳлилу баррасии фарогири мушкилоти рӯз табдил ёфтаанд» [4]. Ин андеша барои таҳлили жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ аҳамияти методологӣ дорад, зеро нишон медиҳад, ки расонаҳо танҳо воситаи интиқоли хабар нестанд, балки майдони шарҳ, арзёбӣ ва ҷаҳмондани равандҳои муҳими иҷтимоӣ, сиёсӣ ва экологӣ низ ба шумор мераванд. Аз ҳамин нуқтаи назар, муқоисаи жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ ҳангоми инӢиқоси масъалаҳои дипломатияи об ва ҳифзи пирияхҳо имкон медиҳад, ки дараҷаи воқеъбинӣ, амиқӣ ва таъсиргузори маводди расонаӣ муайян карда шавад.

ИнӢиқоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик, агар ба он аз нигоҳи жанрӣ нигарем, пеш аз ҳама, ба ду шохаи асосӣ таҷа мекунад: матолиби хабарӣ, ки ба интиқоли ҷаврии иттилоот равона шудаанд ва матолиби таҳлилӣ, ки кӯшиш мекунанд ин иттилоотро дар доираи васеътари сиёсӣ, иқтисодӣ ва экологӣ ҷой диҳанд. Дар доираи гуфтумони расонаии дипломатияи об ин ду навъи жанрӣ на танҳо вазифаҳои гуногунро иҷро мекунанд, балки ба ташаккули дарки ҷамъиятӣ низ таъсири фарқкунанда мерасонанд. Ҳангоми баррасии нашрияҳои давлатӣ ва мустақили Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, муҳаққиқ Ш. Тоирова мегӯяд: “Дар рӯзномаҳои марказӣ ва сомонҳои иттилоотӣ мушоҳида мешавад, ки мавзӯи пирияхҳо бештар дар қолаби хабарҳои кӯтоҳ ва гузоришҳои иттилоотӣ матраҳ мегардад, ки дар онҳо рӯйдод, сана ва иштирокчиён дар марказ қарор доранд, на ҳуди масъалаи экологӣ ҳамчун падидаи мураккаб” [42, с. 115].

Ин тамоюл то андозае бо хусусияти худӣ расонаҳо вобаста аст, зеро бахши хабарӣ одатан ба талаботи очилӣ ва дастрасӣ мутобиқ карда мешавад. Дар ин замина муҳаққиқи тоҷик Қ. Н. Якубов чунин овардааст: “Вобаста ба ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи пирияхҳо, аз ҷумла пешниҳоди ташаббусҳо дар сатҳи Созмони Милалӣ Муттаҳид, аксаран матолиби хабарӣ ба шакли иттилооти расмӣ интишор мешаванд, ки бештар ба изҳороти шахсони расмӣ, санаи чорабинӣ ва натиҷаҳои умумӣ тамаркуз мекунад” [49, с. 70]. Яъне, дар чунин мавридҳо, матн бештар хусусияти протоколӣ мегирад ва фазои таҳлилӣ хеле маҳдуд боқӣ мемонад. Ҳамин хусусият боис мегардад, ки мавзуи пирияхҳо ҳамчун як қисми сиёсати хориҷӣ муаррифӣ шавад, на ҳамчун масъалаи мустақили экологӣ, ки ба ҳаёти ҳаррӯзаи аҳоли таъсири мустақим дорад.

Муҳаққиқ А. Н. Нуралиев дар китоби “Асосҳои ҳуқуқи фаъолияти журналистӣ” чунин баён намудааст: “Дар муқоиса, матолиби таҳлилӣ, ки дар баъзе нашрияҳои соҳавӣ ва платформаҳои таҳқиқотӣ пайдо мешаванд, кӯшиш мекунад робитаи байни обшавии пирияхҳо ва паёмадҳои иҷтимоию иқтисодиро равшан созанд. Аммо ҳиссаи чунин мавод дар фазои умумии матбуоти тоҷик нисбатан маҳдуд боқӣ мемонад. Ин ҳолат на танҳо ба камбудии захираҳои таҳлилӣ, балки ба сатҳи омодагии рӯзноманигорон низ вобаста аст, зеро таҳлили мавзӯҳои илмӣ-экологӣ дониши махсус ва кор бо манбаъҳои гуногунро талаб мекунад” [31, с. 154]. Аз ин ҷост, ки ҳатто дар матолиби ба зоҳир таҳлилӣ баъзан унсурҳои хабарӣ бартарӣ пайдо мекунад ва андешаи муаллиф ба тавсифи воқеаҳо маҳдуд мешавад.

Бо вучуди ин, дар солҳои охир тағйироти муайян низ ба назар мерасад. Масалан, коршинос Э. Насриддинзода оид ба ҳифзи пирияхҳо чунин ибрози назар кардааст: “Баъзе расонаҳо, бахусус платформаҳои рақамӣ, ба истифодаи шаклҳои таҳлилӣ бештар рӯ меоранд ва мекушанд мавзуи пирияхҳоро дар заминаи васеътари тағйирёбии иқлим ва амнияти об баррасӣ намоянд. Дар чунин матолиб, масалан, на танҳо худӣ воқеаи пешниҳоди

ташаббус дар сатҳи байналмилалӣ зикр мешавад, балки аҳаммияти он барои кишварҳои минтақа, аз ҷумла Осиёи Марказӣ, низ шарҳ дода мешавад. Ин гуна раванд имкон медиҳад, ки мавзӯ аз доираи маҳдуди иттилоотӣ берун баромада, ба як масъалаи стратегӣ табдил ёбад” [29, с. 15].

Ҳангоми таҳлили қиёсӣ миёни матолиби хабарӣ ва таҳлилӣ, як нуктаи муҳим дар тарзи сохтани матн низ мушоҳида мешавад. Дар матолиби хабарӣ, сохтори матн одатан ба принципи “аҳром (пирамида)-и чаппа” асос ёфта, иттилооти асосӣ дар ибтидо пешниҳод мегардад. Ин раванд ба мухотаби имкон медиҳад, ки дар муддати кӯтоҳ моҳияти хабарро дарк намояд, аммо барои ташаккули фаҳмиши амиқ кофӣ нест. Баръакс, матолиби таҳлилӣ бештар ба рушди тадриҷии андеша таъям мекунад, ки дар он муаллиф бо истифода аз далелҳо, муқоисаҳо ва ишора ба таҳқиқоти илмӣ кӯшиш мекунад тасвири мукамалтаре пешниҳод намояд. Дар ҳамин ҷо фарқияти асосии таъсири жанрҳо ба аудитория зоҳир мегардад: хабар иттилоъ медиҳад, таҳлил бошад маънӣ месозад.

Муҳаққиқ А. Раҳимов дар китоби “Нақши матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ” мегӯяд: “Бо вучуди ин, дар амалия аксар вақт ин ду шакл ба ҳам омехта мешаванд. Масалан, дар баъзе мақолаҳои таҳлилӣ низ метавон унсурҳои хабариро дид, ки ба хоҳири ҷалби таваҷҷуҳи хонанда ворид шудаанд. Аз ҷониби дигар, баъзе хабарҳо бо шарҳҳои кӯтоҳи таҳлилӣ ғанӣ гардонда мешаванд, ки ин ба густариши доираи дарки мавзӯ мусоидат мекунад. Аммо чунин омезиш на ҳамеша ба сифати матн таъсири мусбат мерасонад, зеро дар ҳолати набудани меъёри дақиқ, матн метавонад хусусияти нимахабарӣ ва ниматаҳлилӣ гирифта, таъсири худро аз даст диҳад” [34, с. 45].

Дар фазои матбуоти тоҷик жанрҳои хабарӣ дар фаро гирифтани мавзӯи ҳифзи пиряхҳо бартарии назаррас дорад, дар ҳоле ки жанрҳои таҳлилӣ ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Ин вазъият ба хусусиятҳои сохтории низоми расонаӣ, сатҳи касбияти рӯзноманигорон ва талаботи аудитория

вобаста аст. Бо вучуди ин, эҳсос мешавад, ки тадриҷан ниёз ба матолиби амиқтар ва таҳлилӣ бештар мегардад, зеро ҳуди мавзуи ҳифзи пирияхҳо дигар танҳо як масъалаи илмӣ нест, балки ба яке аз меҳварҳои муҳимми сиёсати экологӣ ва дипломатияи байналмилалӣ табдил ёфтааст.

Идома додани баррасии қиёсӣ нишон медиҳад, ки фарқияти жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ танҳо дар шакли пешниҳоди иттилоот маҳдуд намешавад, балки ба сатҳи интиҳоби мавзӯ, манбаъ ва ҳатто тарзи сохтани маъно низ таъсир мерасонад. Агар дар матолиби хабарӣ мавзуи ҳифзи пирияхҳо бештар ба рӯйдодҳои алоҳида вобаста карда шавад – мисли конфронсҳо, изҳоротҳо ё ташаббусҳои давлатӣ – дар матолиби таҳлилӣ кӯшиш ба он равона мешавад, ки ин рӯйдодҳо дар як занҷири пайвастаи равандҳои экологӣ ва сиёсӣ ҷойгир карда шаванд. Ин фарқият, дар асл, ду модели гуногуни дарки воқеиятро инъикос мекунад: яке воқеиятро ҳамчун маҷмуи рӯйдодҳои ҷудогона мебинад, дигаре ҳамчун низоми мураккаби робитаҳо.

И. Матвеева роҷеъ ба таснифи жанр ва таҳлилу баррасиҳои онҳо чунин овардааст: “Дар таҷрибаи матбуоти даврӣ интиҳоби манбаъ низ дар доираи ин ду жанр фарқ мекунад. Хабарҳо, одатан, ба манбаъҳои расмӣ таъяс мекунанд: суханронии намояндагони ҳукумат, гузоришҳои муассисаҳои давлатӣ ва маълумоти расмӣ созмонҳои байналмилалӣ. Ин нави манбаъҳо ба матн эътимод мебахшанд, аммо ҳамзамон доираи тафсирро маҳдуд мекунанд, зеро онҳо бештар як дидгоҳи муайянро инъикос менамоянд. Баръакс, матолиби таҳлилӣ, агар ба таври касбӣ таҳия шаванд, метавонанд аз манбаъҳои гуногун – аз таҳқиқоти илмӣ то мусоҳибаҳои эксперти – истифода баранд, ки ин ба гуногунрангии дидгоҳҳо ва амиқшавии таҳлил мусоидат мекунад” [56, с.46].

Дар ҳамин замина, масъалаи ҳифзи пирияхҳо ҳамчун мавзуи байнисоҳавӣ хусусияти махсус пайдо мекунад. Он на танҳо ба муҳити зист дахл дорад, балки ба масъалаҳои энергетика, амнияти озуқаворӣ, муҳоҷират ва ҳатто сиёсати минтақавӣ пайваст мебошад. Аммо дар жанри хабарӣ ин

робитаҳо аксаран намоён намешаванд, зеро формати кӯтоҳи хабар имкони шарҳи чунин пайвандҳои мураккабро намедихад. Аз ин рӯ, хонанда маълумоти пароканда мегирад, ки дар он робитаи сабаб ва натиҷа ҳамеша равшан нест. Дар матолиби таҳлилӣ бошад, чунин робитаҳо метавонанд ба таври муфасссалтар нишон дода шаванд, ки ин ба ташаккули дарки низоми масъала мусоидат мекунад.

Як ҷанбаи дигаре, ки фарқияти жанрҳои хабарӣ ва таҳлиро равшан месозад, тарзи мурочиат ба аудитория мебошад. Дар назарияи журналистика жанрҳои иттилоотӣ бештар бо кӯтоҳӣ, фактнокӣ, фаврият ва баёни мухтасар тавсиф мешаванд, аз ин рӯ, хабар одатан ба доираи васеи хонандагон равона гардида, бо забони содда, бетараф ва фаҳмо навишта мешавад. Ин раванд ба паҳншавии зудтари иттилоот мусоидат мекунад, аммо имкони шарҳи амиқи робитаҳои сабабу натиҷаро маҳдуд месозад. Баръакс, матолиби таҳлилӣ бештар ба аудиторияи огоҳтар нигаронида шуда, аз хонанда таваччуҳӣ бештар, қобилияти муқоиса ва дарки истилоҳоти соҳавиро талаб мекунад. Дар чунин мавод истифодаи мафҳумҳои илмӣ, муқоисаи ҳолатҳо, истинод ба таҳқиқот ва пешниҳоди хулосаҳои муаллифӣ бештар ба назар мерасад, ки ин ба боло рафтани сатҳи дискурси расонаӣ мусоидат менамояд [144].

Дар баробари ин, дар матбуоти даврии тоҷик як тамоюли ҷолиб низ мушоҳида мешавад: кӯшиши мутобиқ сохтани матолиби таҳлилӣ ба талаботи формати хабарӣ. Яъне, баъзе муаллифон мекӯшанд таҳлилро дар шакли кӯтоҳ ва дастрас пешниҳод намоянд, то ки он барои аудиторияи васеъ фаҳмо бошад. Ин раванд, аз як тараф, мусбат арзёбӣ мешавад, зеро ба паҳншавии донишҳои экологӣ мусоидат мекунад, аммо аз ҷониби дигар, хатари соддасозии аз ҳад зиёд ва нобуд шудани амиқии таҳлилро низ ба миён меорад.

“Муҳим он аст, ки дар заминаи дипломатияи об, ҳар ду шакл нақши хоси худро доранд. Хабарҳо барои муаррифии ташаббусҳо ва ҷалби таваччуҳӣ ҷомеа хизмат мекунад, дар ҳоле ки таҳлилҳо ба дарки амиқи

аҳаммияти ин ташаббусҳо мусоидат менамоянд. Масалан, иттилоъ дар бораи баргузорию як чорабинию байналмилалӣ метавонад тавассути хабар паҳн гардад, аммо фаҳмиши он ки ин чорабинӣ чӣ гуна ба мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати глобалию иқлим таъсир мерасонад, танҳо тавассути таҳлил имконпазир аст” [138].

Бо ҳамин тартиб, метавон ба гуфтаҳои муҳаққиқон А. Саъдуллоев ва П. Гулмурод роҷеъ ба умумият ва тафовути жанрҳои хабарӣ чунин истинод кард: “Байни жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий на танҳо фарқият, балки як навъ вобастагии мутақобила низ вуҷуд дорад. Хабар замина фароҳам меорад, таҳлил бошад онро шарҳ медиҳад ва маъно мебахшад. Дар ҳолате, ки яке аз ин унсурҳо норасо бошад, гуфтумони расонаӣ нопурра мемонад. Аз ин рӯ, рушди мутаваззини ҳар ду жанр барои ташаккули фазои иттилоотии босифат дар масъалаи ҳифзи пирияхҳо аҳаммияти калидӣ дорад” [38, с. 25]. Бо таваҷҷуҳ ба матолиби ғавқ байни жанри хабар ва таҳлил робитаи ногусастанӣ мавҷуд аст, ки дар якҷоягӣ ин ду жанр метавонад дискурсияро такмил диҳанд.

Масъала на танҳо дар интихоби жанр, балки дар сатҳи касбияти истифодаи он аст. Жанри хабар метавонад на танҳо иттилоотӣ, балки маърифатӣ низ бошад, агар он бо интихоби дурусти далелҳо ва заминаи мувофиқ таҳия гардад. Ҳамчунин, маводи таҳлилий метавонад таъсиргузор бошад, агар он аз қолабҳои вазнину душворфаҳм дурӣ ҷӯяд ва ба забони фасеҳ ва мантиқӣ пешниҳод шавад. Дар ҳамин ҳамгироии шакл ва мазмун, эҳтимолан, яке аз роҳҳои асосии тақвияти гуфтумони расонаии ҳифзи пирияхҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нухуфтааст.

Барои амиқтар нишон додани тафовути жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий ҳангоми инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, муқоисаи сохторёфтаи хусусиятҳои онҳо муҳим аст. Маҳз дар сатҳи вазифа, манбаъ, забон, аудитория ва таъсири иҷтимоӣ равшан мешавад, ки чаро як мавод танҳо иттилоъ медиҳад, аммо маводи дигар метавонад фаҳмиш, мавқеъ ва ҳатто

муносибати ҷамъиятиро шакл диҳад. Дар матбуоти тоҷик ин фарқият махсусан дар мавзӯҳои вобаста ба дипломатияи об намоён аст, зеро чунин мавзӯҳо ҳам фаврият доранд ва ҳам ба тавзеҳи мураккаб ниёзманданд.

Ҷадвали зер имкон медиҳад, ки хусусиятҳои асосии жанрҳо на дар шакли умумӣ, балки дар робита бо пӯшиши масъалаи ҳифзи пирияхҳо баррасӣ шаванд. Дар амал, бисёр мавод миёни ин ду қолаб қарор мегиранд, аммо барои таҳлили илмӣ ҷудо намудани нишонаҳои меҳварӣ зарур аст. Ин кор нишон медиҳад, ки бартариҳои яке аз жанрҳо дар фазои расонаӣ ба чӣ натиҷа меорад ва кадом ҳолигии маърифатӣ ба вуҷуд меояд.

Ҷадвали 6. Муқоисаи жанрҳои хабарӣ ва таҳлилии ҳангоми инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик

Меъёри муқоиса	Жанри хабар	Жанри таҳлилий
Ҳадафи асосӣ	Интиқоли фаврии воқеа, изҳорот, ташаббус ё натиҷаи ҷорабинӣ	Шарҳи амиқи моҳият, сабаб, паёмад ва ҷойгоҳи масъала дар муҳити миллӣ ва байналмилалӣ
Саволи марказӣ	Чӣ рӯй дод? Кай? Дар кучо? Кӣ иштирок кард?	Чаро ин рӯйдод муҳим аст? Ба чӣ оварда мерасонад? Бо кадом равандро пайваст аст?
Соҳтори матн	Кӯтоҳ, фишурда, бар асоси далелҳои аввалиндараҷа	Васеъ, марҳилавӣ, бо рушди тадриҷии андеша ва пайванди далелҳо
Мантиқи пешниҳод	“Пирамидаи чаппа”: муҳимтарин иттилоъ дар оғоз	Аз масъалагузорӣ ба тавзеҳ, муқоиса, тафсир ва хулоса
Ҳаҷми маъмул	Кӯтоҳ ё миёна	Миёна ё калон
Манбаъҳои асосӣ	Изҳороти расмӣ, хабарномаҳо, сомонҳои давлатӣ, гузоришҳои ҷорабиниҳо	Таҳқиқоти илмӣ, мусоҳибаҳои экспертӣ, гузоришҳои байналмилалӣ, омори соҳавӣ, шарҳи муҳаққиқон
Доираи манбаъҳо	Маҳдуд ва бештар расмӣ	Густурда ва нисбатан гуногун
Сатҳи тафсир	Паст ё ҳеле маҳдуд	Баланд, бо талоши шарҳи робитаҳои сабабию натиҷавӣ
Ҷойгоҳи рақам ва далел	Рақам ҳамчун унсури хабарӣ меояд	Рақам ҳамчун воситаи исбот, муқоиса ва шарҳи тамоюл истифода мешавад
Забони матн	Содда, бетараф, иттилоотӣ	Таҳлилий, маърифатӣ, бо истилоҳоти дақиқтар ва соҳти мураккабтар
Дараҷаи расмият	Баланд, махсусан дар пӯшиши ҷорабиниҳои давлатӣ	Мутавозин: расмият бо шарҳи муаллиф ва назари экспертӣ ҳамроҳ мешавад

Идомаи ҷадвали 6.		
Нақши муаллиф	Қариб ноаён, муаллиф бештар нақлқунанда аст	Фаъол, муаллиф интиҳоб, муқоиса ва тафсири маълумотро анҷом медиҳад
Ҳузури мавқеи муаллиф	Одатан хеле маҳдуд	Эҳтиёткорона, аммо равшантар
Аудиторияи мақсаднок	Доири васеи хонандагон	Хонандагони бештар манфиатдор, донишҷӯён, таҳлилгарон, кормандони соҳа
Суръати оморасозӣ	Баланд, барои интишори зуд мувофиқ	Пасттар, барои ҷамъоварӣ ва баррасии манбаъҳо вақт талаб мекунад
Пайвастагӣ бо рӯйдоди рӯз	Хеле баланд	Миёна; метавонад аз рӯйдоди рӯз оғоз шавад, аммо аз он фаротар равад
Умқи муҳтаво	Маҳдуд ба сатҳи иттилоот	Амӣ, бо кушодани қабатҳои сиёсӣ, экологӣ, иҷтимоӣ ва минтақавӣ
Тасвири мавзӯи пирияхҳо	Ҳамчун мавзӯи ҷорабинӣ, ташаббус ё изҳороти сиёсӣ	Ҳамчун масъалаи амнияти экологӣ, захираи об, сиёсати иқлимӣ ва дипломатияи минтақавӣ
Пайванди мавзӯ бо ҳаёти мардум	Камтар намоён	Бештар намоён, тавассути шарҳи паёмадҳо барои деҳот, кишоварзӣ, энергетика ва обтаъминкунӣ
Имкони нишон додани робитаи миллӣ ва байналмилалӣ	Маҳдуд	Васеъ, бо пайвасти кардани рӯзномаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба равандроҳои глобалӣ
Таъсир ба дарки ҷамъиятӣ	Оғоҳ месозад	Фаҳмиш ва мавқеи устувортар месозад
Таъсир ба рӯзномаи сиёсӣ	Барои ҷалби таваҷҷуҳи ғаврӣ муассир	Барои шакл додани баҳси устувор ва сиёсатфаҳмӣ муассир
Ҳатари асосӣ	Расмиятзадагӣ, сатҳӣ мондан, такрори иттилооти якманбаъа	Вазнин шудани услуб, дур шудан аз хонандаи оммавӣ, тӯлонӣ гардидани матн
Афзалияти асосӣ	Ғаврият, дастрасӣ, паҳншавии васеи иттилоот	Амӣ, тавзеҳ, қобилияти сохтани заминаи маърифатӣ
Камбудии асосӣ	Норасоии замина ва шарҳи амӣ	Низ ба вақти бештар, малакаи касбӣ ва манбаъҳои гуногун
Шаклҳои маъмул дар матбуоти тоҷик	Ҳабар, гузориши кӯтоҳ, иттилоии расмӣ, шарҳи рӯйдод	Мақолаи таҳлилий, мусоҳибаи коршиносӣ, шарҳи сиёсӣ-экологӣ, матлаби баррасӣ
Мавқеи пирияхҳо дар сарлавҳа	Аксаран ба рӯйдод пайванд меҳурад: ҳамоиш, ташаббус, изҳорот	Аксаран ба масъала пайванд меҳурад: ҳатар, тамоюл, зарурат, паёмад
Намуди таъсир	Кӯтоҳмуддат	Нисбатан дарозмуддат
Арзиши маърифатӣ	Миёна	Баланд
Нақш дар дипломатияи об	Муаррифии ташаббус ва паҳн кардани паём	Тавзеҳи аҳамияти геополитикӣ, экологӣ ва стратегӣ
Зарурати малакаи махсус	Нисбатан камтар	Баландтар, махсусан дар қор бо маълумоти илмӣ ва иқлимӣ

Манбаъ: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Чадвали боло нишон медиҳад, ки тафовут танҳо дар “ҳаҷм” ё “услӯб” нест. Фарқи аслии дар он аст, ки жанри хабар мавзӯро ба шакли воқеии ҷорӣ пешниҳод мекунад, дар ҳоле ки жанрҳои таҳлилии онро ба сатҳи масъалаи сохторӣ мебароранд. Барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ин нукта бисёр муҳим аст, зеро обшавии онҳо ҳодисаи якрӯза нест, балки раванди тулонӣ ва бисёрсамта мебошад, ки дарки он бе тафсир душвор аст.

Аз чадвал, ҳамчунин, бармеояд, ки бартарии жанри хабар дар матбуот, агар бо рушди жанрҳои таҳлилии ҳамроҳ нашавад, метавонад ба шаклгирии тасаввури нопурра оварда расонад. Хонанда мефаҳмад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаббус пешниҳод кардааст ё чорабинӣ баргузор шудааст, вале на ҳамеша дарк мекунад, ки чаро пирияхҳо барои иқтисод, амнияти об ва мавқеи байналмилалӣ кишвар аҳаммияти бағоят муҳим доранд [30, с. 17]. Аз ин рӯ, дар доираи гуфтумони расонаии дипломатияи об жанрҳои таҳлилии на унсури иловагӣ, балки зарурати методологӣ ба шумор мераванд.

Дар идомаи ҳамин муқоиса, бояд ба як масъалаи дигар мутаваҷҷеҳ гардид: дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон жанри хабар бештар ба ниҳодҳои марказӣ ва чорабиниҳои пойтахт пайваست аст, дар ҳоле ки жанрҳои таҳлилии метавонанд фазои ҷуғрофиро васеъ намоянд. Яъне, тавассути таҳлил имкон пайдо мешавад, ки масъалаи ҳифзи пирияхҳо на танҳо аз нуқтаи назари Душанбе, балки дар робита бо минтақаҳо, ҳавзаҳои дарёҳо, манбаъҳои об ва осебпазирии маҳаллӣ низ баррасӣ гардад [30, с. 18]. Ин имконият дар матолиби хабарии маъмулӣ камтар истифода мешавад, зеро онҳо бештар ба марказияти рӯйдод така мекунанд.

Чадвали муқоисавӣ на танҳо нишонаҳои жанриро ҷамъбаст мекунад, балки ба хулосаи муҳим низ мерасонад: барои ташаккули фазои босифати иттилоотӣ дар бораи ҳифзи пирияхҳо матбуоти тоҷик бояд аз модели якҷонибаи хабаррасонӣ ба модели мутавозини “хабар + таҳлил” гузарад. Танҳо дар ин сурат маводди расонаӣ метавонад ҳам огоҳкунанда бошад ва

ҳам маърифатофар, ҳам сиёсати иттилоотиро дастгирӣ кунад ва ҳам шуури экологии ҷомеаро тақвият бахшад.

Агар муқоиса аз сатҳи сохторӣ ба сатҳи муҳтавоӣ интиқол дода шавад, боз ҳам равшантар мешавад, ки жанрҳои хабарӣ ва жанрҳои таҳлилӣ дар инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ду навъи гуногуни тасвири воқеиятро тавлид мекунанд. Дар матолиби хабарӣ ҳифзи пириях бештар ҳамчун объекти зикри расмӣ ҳузур дорад: он дар сарлавҳа ё дар ҷумлаҳои аввали матн ҳамчун мавзӯи ҳамоиш, конфронс, муроҷиати байналмилалӣ ё пешниҳоди дипломатӣ зоҳир мешавад. Аммо ҳуди пириях ҳамчун низоми табиӣ, ҳамчун унсурҳои тавозуни гидрологӣ ва ҳамчун нишондоди тағйирёбии иқлим камтар шарҳ дода мешавад. Аз ҳамин сабаб, матни хабарӣ дар бисёр ҳолатҳо на ба ҳуди масъала, балки ба рӯйдоди атрофи масъала тамаркуз мекунанд [35, с. 148].

Дар матни таҳлилӣ, баръакс, маркази диққат тадриҷан аз “ҷорабинӣ” ба “моҳият” интиқол меёбад. Муаллиф мекӯшад нишон диҳад, ки чаро маҳз мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ба рӯзномаи сиёсӣ иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст, он ба масъалаи захираҳои об чӣ иртибот дорад ва чаро дар суҳанронии сиёсӣ аз он бештар ҳамчун ҷузъи масъулияти байналмилалӣ ёд мешавад. Ҳамин ҷо фарқи муҳим ба миён меояд: жанрҳои хабарӣ воқеаро сабт мекунанд, жанрҳои таҳлилӣ онро ба қолаби фаҳмиш медарорад. Барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, ки табиатан мавзӯи серқабата аст, чунин фаҳмиш аҳаммияти хос дорад, зеро бидуни он хонанда танҳо бо маълумоти пароканда рӯ ба рӯ мешавад, на ба манзараи мукамал.

Дар муҳити матбуоти тоҷик боз як нуктаи қобили тавачҷуҳ ин аст, ки жанри хабар аксаран аз калимаю ибораҳои расмӣ ва нимарасмӣ истифода мебарад. Дар он ибораҳое чун “ташаббуси навбатӣ”, “баррасии масъала”, “тақвияти ҳамкорӣ”, “ҳифзи захираҳои табиӣ” бештар такрор мешаванд. Ин гуна забон барои муоширати ниҳодӣ қобили қабул аст, вале ҳангоми баррасии мавзӯи ҳассоси экологӣ баъзан таъсири эҳсосии заруриро кам

мекунад. Матни таҳлилӣ, агар бо маҳорати касбӣ навишта шавад, метавонад ҳамон мазмунро бо забоне пешниҳод кунад, ки ҳам дақиқ бошад ва ҳам тасаввури хонандаро ғаъол созад: масалан, пиряхро на танҳо “захираи муҳими об”, балки “поёи устувории гидрологии минтақа” ё “нишондиҳандаи осебпазирии иқлимии кишвар” маънидод кунад [36, с. 89]. Ин тафовут танҳо услубӣ нест, он ба сатҳи қабул ва дарки иҷтимоии мавзӯ мустақим таъсир мерасонад.

Ҳамин масъала ба тарзи офаридани симои қаҳрамонҳо ва иштирокчиёни матни мавзуи иқлим низ дахл дорад. Дар матни хабарӣ, одатан, қаҳрамонони асосӣ намоёндагони ҳукумат, дипломатҳо, иштирокчиёни конфронс ва созмонҳои байналмилалӣ мебошанд. Пирях дар ин замина мисли мавзуи гуфтугӯ ҳузур дорад, на ҳамчун воқеияти таъсиргузор ба зиндагии мардум. Дар матни таҳлилӣ бошад, доираи иштирокчиён метавонад васеътар шавад: муҳаққиқ, иқлимшинос, сокини минтақаи кӯҳӣ, кишоварз, намоёндаи сохтори маҳаллӣ ё ҳатто рӯзноманигоре, ки аз минтақа гузориш омода мекунад. Вусъат ёфтани ин доира имкон медиҳад, ки мавзӯ аз сатҳи баланди дипломатӣ ба сатҳи иҷтимоӣ ва инсонӣ фуруд оварда шавад. Маҳз дар ҳамин гузариш аҳаммияти жанрҳои таҳлилӣ бештар намоён мегардад.

Муҳаққиқон М. Муродӣ ва М. Сафарзода дар мақолаи “Имконоти жанрҳои публитсистию бадеӣ дар намои имиҷи давлат” оид ба тафовути жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ чунин овардаанд: “Аз нигоҳи таъсири коммуникативӣ низ тафовут ҷашмрас аст. Хабар, чун қоида, барои истифодаи зуд таҳия мешавад. Хонанда онро меҳонад, моҳияти умумиро дарк мекунад ва ба иттилооти дигар мегузарад. Таҳлил бошад, аз хонанда вақт ва диққати бештар талаб мекунад. Вале маҳз ҳамин таваққуф ба пайдо шудани таъсири устувортар замина мегузарад. Вақте ки матлаб робитаи обшавии пиряхҳоро бо қоҳиши захираҳои об, тағйири режими дарёҳо, афзоиши хавфҳои табиӣ ё бо тағйири рӯзномаи дипломатии минтақа шарҳ медиҳад, он аллакай на

танҳо хабар, балки воситаи ташаккули ҷаҳонбинӣ мегардад” [26, с. 98]. Пас, барои ҷомеае, ки бевосита ба масъалаҳои об ва иқлим рӯ ба рӯ аст, чунин нақш аз нуқтаи назари маърифат бисёр муҳим мебошад.

Дар ин маврид бояд ба як мушкили дохилии матбуоти даврии тоҷик низ ишора кард. Бисёр вақт ҳатто матолибе, ки таҳти унвони таҳлилӣ интишор мешаванд, дар асл аз доираи хабар чандон дур намеравад. Онҳо метавонанд ҳаҷман калонтар бошанд, аммо сохти фикрӣ, интиҳоби манбаъ ва тарзи тавзеҳ ҳануз ҳам ба қолаби иттилоотии содда вобаста мемонад. Яъне, хабарнигор маълумотро ҳамчун мекунад, вале онро ба зинаи хулосаи мустақил намерасонад. Дар чунин ҳолат жанри таҳлилӣ танҳо дар сатҳи шакл намудор мегардад, на дар сатҳи моҳият. Ин ҷо масъалаи малакаи таҳлил, кор бо далелҳои пароканда ва сохтани пайванди мантиқӣ миёни онҳо пеш меояд.

Аз ҷониби дигар, тибқи гуфтаи муҳаққиқон А. Саъдуллоев, П. Гулмурод “наметавон жанри хабарро танҳо ҳамчун шакли сатҳӣ арзёбӣ кард. Дар шароите, ки фазои расонаӣ босуръат ғайриқонуният мекунад, маҳз хабар метавонад аввалин сатҳи ошноӣ бо мавзӯро таъмин намояд. Агар масъалаи ҳифзи пирияхҳо умуман дар сарлавҳаҳо ҳузур надошта бошад, имкони ворид шудани он ба муҳокимаи умумӣ низ коҳиш меёбад. Аз ин рӯ, вазифаи хабар кам арзёбӣ намешавад. Мушкил дар ҳуди жанр нест, балки дар он аст, ки он аксаран бе идомаи таҳлилӣ мемонад. Вақте ки пас аз силсилаи хабарҳо матолиби тавзеҳӣ, муқоисавӣ ва баҳсӣ ба миён намеоянд, рӯзномаи расонаӣ якранг гашта, шакли якқабатари мегирад” [38, с. 25].

Дар доираи мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ин якқабатӣ бештар эҳсос мешавад, зеро ҳуди масъала бо чанд фазои маърифатӣ пайванди мустақим дорад: илм, сиёсат, иқтисод, амнияти озуқаворӣ, дипломатияи минтақавӣ ва тарбияи экологии ҷомеа. Жанри хабар метавонад танҳо яке аз ин қабатҳоро дар худ инъикос намояд, аммо барои пайвастанӣ ҳамаи онҳо имкон надорад, барои ин жанри таҳлилӣ зарур аст. Бинобар ин, сухан танҳо дар бораи гуногунии жанрҳо намеравад, балки сухан дар бораи қобилияти расонае меравад, ки

барои сохтани воқеияти барои хонанда фаҳмо талош варзад. Расонае, ки танҳо аз жанри хабар истифода мекунад, аудиторияро огоҳ месозад. Расонае, ки дар баробари хабар додан мавзӯро таҳлил ҳам мекунад, аудиторияро барои дарк ва вокуниши ҳадафмандона омода месозад.

Аз ин нуқтаи назар, мавзуи ҳифзи пирияхҳо барои матбуоти даврии тоҷик як навъ санҷиши касбӣ низ мебошад, ки Н. Салихов чунин мегӯяд: “Ин мавзӯ водор месозад, ки рӯзноманигор аз доираи иттилооти протоколӣ берун барояд, бо манбаъҳои илмӣ кор кунад, истилоҳотро дуруст истифода барад ва, ҳамзамон, матнро эҷод намояд, ки барои хонандаи умумӣ ҳам фаҳмо бошад. Ҳамин гузариш аз нақли рӯйдод ба шарҳи масъала, аз зикри ташаббус ба фаҳмонидани аҳаммияти он яке аз нишонаҳои асосии камолоти жанрии расона ба шумор меравад” [37, с. 48].

Ҳамин тавр, таҳлили қиёсии жанрҳои хабарӣ ва таҳлилий дар инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо танҳо баррасии шаклҳои матн нест, балки дар бораи сатҳи рушди фарҳанги расонаии кишвар баҳс мекунад.

2.2. Воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавии инъикоси мушкilotи обшавии пирияхҳо

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси якуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо таъкид намудаанд: «Ҳар зарраи талафшудаи пирияхҳо боиси афзоиши хатарҳо барои ояндаи инсоният мегардад» [6]. Ин суҳанон барои таҳлили воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавии масъалаи обшавии пирияхҳо аҳаммияти махсус дорад, зеро дар он пириях на танҳо ҳамчун объекти табиӣ ё манбаи об, балки ҳамчун арзиши ҳаётан муҳим ва нишонаи амният ояндаи инсон тасвир мешавад. Ифодаи «ҳар зарраи талафшуда» ба матн таъсири рамзӣ мебахшад: талафоти пириях ба шакли як рақами хушк ё маълумоти илмӣ не, балки ҳамчун аз даст рафтани ҷузъи зинда ва гаронбаҳои табиат фаҳмида мешавад. Аз ҳамин нуқтаи назар, матбуоти тоҷик ҳангоми инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо бештар ба образҳои “хатар”, “оянда”, “ҳаёт”, “танҷи табиат” ва “масъулияти

муштарак” таъя мекунад, то ки масъалаи мураккаби иқлим барои аудиторияи васеъ фаҳмо ва эҳсосшаванда гардад.

Дар баррасии воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ ҳангоми инъикоси мушкилоти обшавии пирияхҳо, пеш аз ҳама, бояд ба он таваҷҷуҳ кард, ки чӣ гуна матбуоти тоҷик кӯшиш мекунад як падидаи мураккаби илмиро бо забоне баён намояд, ки барои аудиторияи васеъ фаҳмо ва муассир бошад. Агар дар фасли қаблӣ масъалаи жанрҳо бештар ба шакли пешниҳоди иттилоот рабт дошта бошад, дар ин ҷо оид ба чӣ гуна мазмун “тасвир” мешавад, суҳан ба миён мегузорем, инчунин, тавассути кадом калимаҳо, образҳо, муқоисаҳо ва сохторҳои маъноӣ муҳотаб бо воқеияти вазъи ҳифзи пирияхҳо рӯ ба рӯ мегардад. Ин сатҳи тасвирсозӣ дар асл миёни илми дақиқ ва дарки рӯзмарраи ҷомеа пули иртибот месозад.

Дар матолиби хабарӣ, одатан, имкони истифодаи васеи воситаҳои бадеӣ маҳдуд аст. Ин гуна матнҳо бештар ба дақиқият ва бетарафӣ таъя мекунанд, ки дар онҳо образнокӣ камтар ба назар мерасад. Бо вучуди ин, ҳатто дар ҷунин матнҳо баъзан унсурҳои ибтидоии тасвирсозӣ пайдо мешаванд, махсусан, дар сарлавҳаҳо ё ҷумлаҳои аввал. Масалан, муҳаққиқ А. Нуралиев меғӯяд: истифодаи ибораҳои ҷун “обшавии босуръати пирияхҳо”, “қоҳиши захираҳои об”, “хатари нобудшавӣ” аллақай як навъ таъсири эҳсосӣ ба вучуд меоранд, гарҷанде ки онҳо ҳануз дар доираи луғати иттилоотӣ қарордоранд. Ин ибораҳо на танҳо хабар медиҳанд, балки ба ҳонанда ишора мекунанд, ки масъала дорои ҷанбаи хатар ва изтироб низ ҳаст [31, с.140].

Дар матолиби таҳлилӣ бошад, доираи воситаҳои тасвири бадеӣ хеле васеътар мегардад. Муаллифон бештар ба истифодаи муқоиса, ташбеҳ ва ҳатто унсурҳои ривоятӣ рӯ меоранд, то ки зухуроти обшавии пирияхҳоро ба таҷриба ва фаҳмиши ҳонанда наздик созанд. Масалан, пириях метавонад ҳамҷун “захираи ҳомӯши об”, “ниғаҳбони тавозуни табиӣ” ё “поъи ҳаёти дарёҳо” тасвир шавад. Ин гуна образҳо ба ҳонанда имкон медиҳанд, ки пирияхро на танҳо ҳамҷун истилоҳи илмӣ, балки ҳамҷун унсури зиндаи

муҳити зист дарк намояд. Ҳамин раванд ба ташаққули муносибати эҳсосӣ низ мусоидат мекунад, ки дар масъалаҳои экологӣ аҳаммияти махсус дорад.

Дар баробари воситаҳои классикии бадеӣ, дар матбуоти даврии тоҷик унсурҳои оммавӣ низ тадриҷан ҷойи худро пайдо мекунад. Ин унсурҳо бештар ба соддасозии маъно ва мутобиқ кардани он ба аудиторияи васеъ равона шудаанд. Масалан, истифодаи саволҳои риторикӣ, мурочиат ба таҷрибаи рӯзмарра, овардани мисолҳои одӣ аз зиндагии деҳот ё шаҳр ба хонанда кумак мекунад, ки робитаи байни обшавии пирияхҳо ва ҳаёти худро дарк намояд. Вақте ки дар матн гуфта мешавад, ки “коҳиши пирияхҳо метавонад ба кам шудани об дар фасли тобистон оварда расонад” [70, с. 90], ин аллакай на танҳо маълумоти илмӣ, балки як ишораи мустақим ба таҷрибаи зиндагии мардум мебошад.

Муҳаққиқ Д. Салимов қорбасти воситаҳои тасвири бадеӣ дар матбуоти даврии тоҷикро то ба ҳол яқнавохт ва бо тартиб наметонад. Ҷунончи: “Истифодаи воситаҳои бадеӣ ва оммавӣ дар матбуоти даврии тоҷик ҳануз ҳам яқхела ва муназзам нест. Дар баъзе ҳолатҳо, матнҳо аз ҳад зиёд ба забони расмӣ таъя мекунад ва аз имкониятҳои тасвирсозӣ истифода намебаранд. Дар ҳолатҳои дигар бошад, баръакс, кӯшиши бадеисозӣ метавонад ба соддасозии аз ҳад зиёд ё ҳатто ба ноаён ғаштани дақиқияти илмӣ оварда расонад. Аз ин рӯ, масъала на танҳо дар истифодаи ин воситаҳо, балки дар мувозинати онҳо мебошад. Рӯзноманигор бояд таъонад ҳамзамон ҳам дақиқ бошад ва ҳам таъсиргузор, ҳам ҷавҳари илмро нигоҳ дорад ва ҳам содабаёниро таъмин намояд [63, с. 87].

Ҷанбаи муҳим дар ин раванд, инчунин, интиҳоби нуқтаи назар аст. Дар матолиби хабарӣ, тасвир бештар аз мавқеи “берунӣ” сураат мегирад: рӯзноманигор воқеаро нақл мекунад, аммо ба он ворид намешавад. Дар матолиби таҳлилӣ имкони интиҳоби нуқтаи назари “дохилӣ” бештар аст, ки дар он муаллиф метавонад равандро аз дохили он шарҳ диҳад, робитаҳоро қушояд ва ҳатто ба хонанда роҳи фаҳмидани масъалаҳоро пешниҳод намояд.

Ин тағйири нуқтаи назар ба ҳуди тасвир низ таъсир мерасонад: он аз як нақли оддӣ ба як навъ тафсири зинда табдил меёбад.

Ҳамзамон, дар солҳои охир таъсири шаклҳои рақамӣ низ ба тасвирсозии мавзуи ҳифзи пирияхҳо бештар эҳсос мешавад. Гарчанде ки дар доираи матн анъанавӣ мо бештар ба калима така мекунем, аммо дар муҳити онлайн матн бо унсурҳои визуалӣ -- аксҳо, диаграммаҳо, инфографика - ҳамроҳ мешавад. Ин раванд ба тағйири ҳуди табиати тасвирсозӣ оварда мерасонад, ки М. Петрушков чунин овардааст: “Акнун образ на танҳо дар сатҳи калима, балки дар сатҳи тасвир низ шакл мегирад. Барои мавзуи пирияхҳо, ки худ дорои хусусияти визуалии қавӣ мебошад, ин имконият аҳаммияти махсус дорад” [61, с.75].

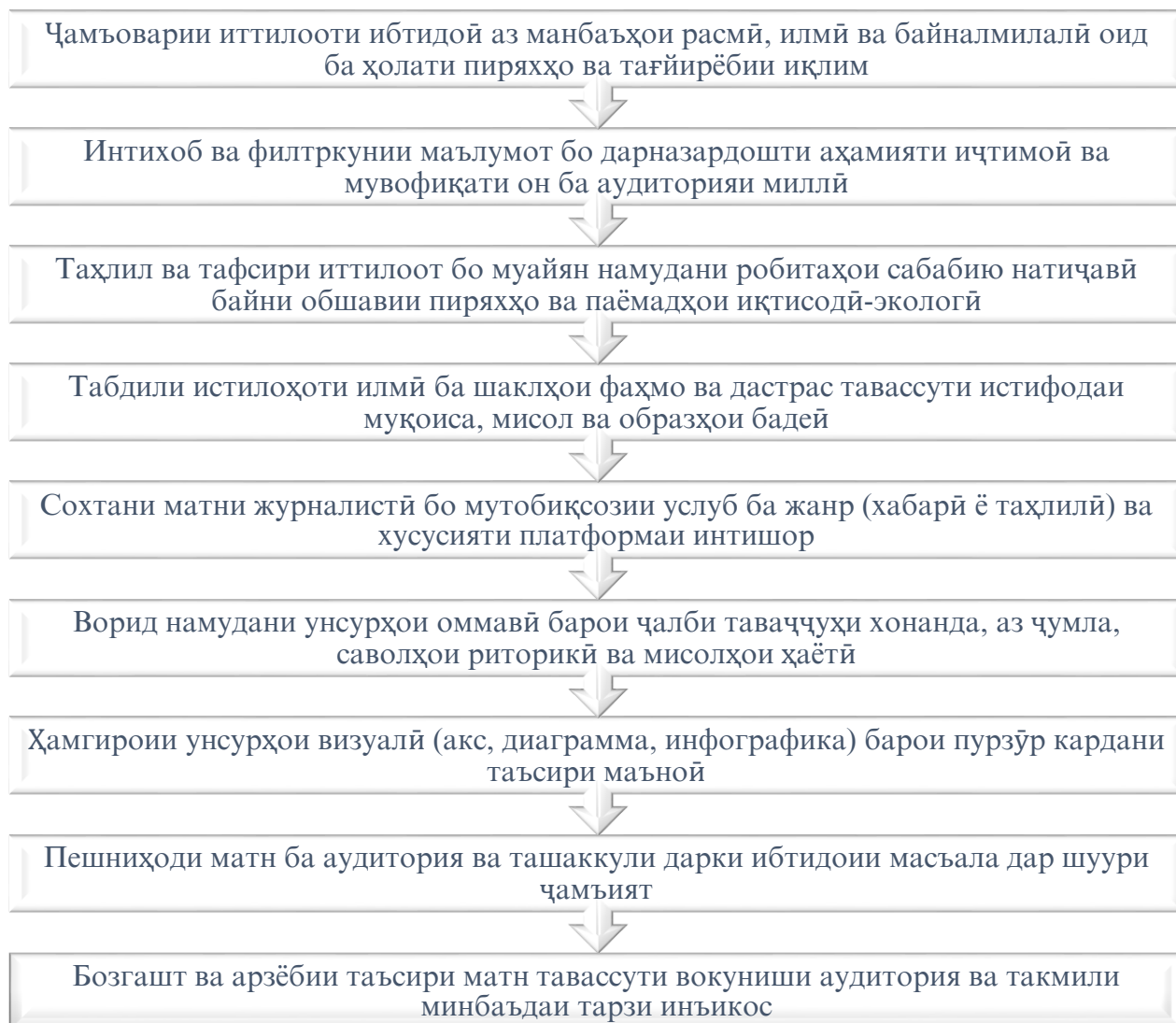
Воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ дар инъикоси мушкилоти обшавии пирияхҳо на танҳо унсурҳои иловагӣ, балки ҷузъи муҳимми гуфтумони расонаӣ мебошанд. Онҳо имкон медиҳанд, ки мавзӯ аз сатҳи иттилоотӣ ба сатҳи маърифатӣ ва ҳатто арзишӣ гузарад. Ҳамин тавр, матбуоти даврии тоҷик, агар бихоҳад дар ташаккули шуури экологии ҷомеа нақши фаъол бозад, бояд на танҳо хабар диҳад ва таҳлил кунад, балки, инчунин, тавонад тасвир созад – тасвире, ки ҳам дақиқ бошад ва ҳам ба хонанда таъсир расонад.

Воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ дар матбуоти даврии тоҷик танҳо ба сатҳи забонӣ маҳдуд намешаванд, балки ба тарзи офаридан ва қабули ҳуди маъно таъсир мерасонанд. Вақте ки рӯзноманигор аз ибораҳои хушки илмӣ ба тасвирҳои фаҳмотар мегузарад, ӯ дар асл механизми тарҷумаи маъноро фаъол мекунад: аз забони илм ба забони соддаю шеваи халқ мегузарад. Барои мавзуи обшавии пирияхҳо ин раванд бисёр муҳим аст, зеро аксари хонандагон ба истилоҳоти иқлимшиносӣ чандон шиносоии амиқ надоранд, аммо ба таъсири камшавии об, тағйири фаслҳо ва хавфҳои табиӣ ошноанд ва ҳар замон ба он бевосита рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар ҳамин ҷо нақши воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла соддасозии мантиқии матн, хеле равшан мегардад. Масалан, муҳаққиқи тоҷик Саъдуллоев Асадулло иброз медорад, ки дар баъзе матолиби таҳлилӣ муаллифон пайванди сабаб ва натиҷаро ба таври марҳилавӣ нишон медиҳанд: “аввал обшавии пириях, сипас, коҳиши захираи об, баъдан, таъсир ба кишоварзӣ ва ниҳоят, паёмадҳои иҷтимоӣ. Ин навъи пешниҳод, ки ба як навъ “занҷири маъноӣ” табдил меёбад, барои аудиторияи васеъ қобили дарк мебошад. Аммо агар ин раванд ба таври дуруст сохта нашавад, матн метавонад ба мачмуи изҳоротҳои пароканда табдил ёбад, ки дар он робитаи мантиқӣ заиф аст” [39, с. 143].

Дар ҳамин замина, метавон раванди тасвирсозии мавзуи пирияххоро ҳамчун як силсилаи пайдарпайи амалҳои маърифатӣ баррасӣ кард, ки дар онҳо рӯзноманигор иттилооти илмиро қабул мекунад, онро интихоб ва коркард мекунад, ба шакли фаҳмо табдил медиҳад ва дар ниҳоят ба аудитория пешниҳод менамояд. Барои равшантар нишон додани ин раванд, истифодаи шаклҳои визуалӣ, аз ҷумла расм, аҳаммияти методологӣ дорад, зеро он имкон медиҳад, ки тартиби дохилии ин раванд ба таври возеҳ инъикос гардад.

Расми 2. Раванди табдили иттилооти илмӣ ба матни дастраси рӯзноманигорӣ дар инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси омӯзиши таҷрибаи матбуоти даврии тоҷик ва назарияҳои муосири журналистика.

Ин модели сегментшуда нишон медиҳад, ки тасвирсозии мавзуи пирияхҳо як амали зудрас нест, балки раванди бисёрзинагӣ мебошад, ки дар ҳар зина интихоби дуруст ё нодуруст метавонад ба натиҷаи ниҳой таъсири мутақобила расонад. Агар дар марҳилаи аввал манбаъҳо маҳдуд интихоб шаванд, тамоми раванд ба якдидгоҳи гирифтور мешавад. Агар дар марҳилаи табдили маъно истилоҳот нодуруст сода карда шаванд, хатари аз байн рафтани дақиқияти илмӣ ба вучуд меояд. Ва агар дар марҳилаи пешниҳод

унсурҳои оммавӣ аз ҳад зиёд истифода шаванд, матн метавонад хусусияти эҳсосотӣ гирифта, аз таҳлил дур шавад.

Аз ин рӯ, истифодаи воситаҳои бадеӣ ва оммавӣ бояд на ҳамчун ҳадаф, балки ҳамчун абзори (инъикоси) муассири ифодаи мазмун фаҳмида шавад. Самаранокии онҳо танҳо дар ҳолате таъмин мегардад, ки дар сохтори мантикии матн ҷой гирифта, бар пояҳои далел ва муҳтавои илмии мавод ҳамоҳанг бошанд. Дар акси ҳол, воситаҳои таъсиррасон метавонанд матнро аз асли масъала дур бурда, онро ба маҷмуи унсурҳои зоҳирӣ табдил диҳанд. Барои матбуоти тоҷик, ки имрӯз дар марҳилаи гузариш аз ахбори расмӣ ба шаклҳои амиқтари таҳлилӣ қарор дорад, чунин муносибат аҳаммияти махсусро доро мебошад, зеро маҳз тавассути он метавон сифати гуфтумони расонаиро дар мавзӯҳои мураккаб, аз ҷумла ҳифзи пирияхҳо, боло бурд [26, с. 99].

Воситаҳои тасвирсозӣ дар ин мавзӯ на танҳо ба ҷолибияти матн, балки ба сатҳи дарки ҷомеа таъсир мерасонанд. Онҳо метавонанд пирияхро аз як истилоҳи дур ба як воқеияти наздик табдил диҳанд, аз як масъалаи байналмилалӣ ба масъалаи шахсӣ мубаддал гардонанд. Ва маҳз дар ҳамин табодул, ки тавассути забон, образ ва сохтори маъно амалӣ мегардад, нақши воқеии журналистикаи экологӣ зоҳир мешавад.

Дар идомаи баррасии воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ, зарур аст ба як масъалаи муҳимму зарурӣ таваҷҷуҳ шавад, ки то ин ҷо ба таври пароканда зикр гардид, аммо ҳануз ба таври мустақил таҳлил нашудааст. Ин масъала -- мувозинати байни дақиқияти илмӣ ва таъсиргузории оммавӣ мебошад. Ҳар як матни рӯзноманигорӣ, ки ба мавзуи обшавии пирияхҳо бахшида шудааст, дар асл миёни ду қутб қарор дорад: аз як тараф, талаботи илмию фактологӣ, ки хато ва содасозии аз ҳад зиёдро қабул намекунад; аз ҷониби дигар, зарурати фаҳмопазирӣ ва таъсиррасонӣ ба аудиторияи васеъ, ки бидуни истифодаи воситаҳои оммавӣ имконнопазир аст.

Дар таҷрибаи матбуоти даврии тоҷик мушоҳида мешавад, ки нигоҳ доштани мувозинат миёни дақиқияти мазмун ва фаҳмиши баён на ҳамеша ба таври устувор таъмин мегардад. Дар баъзе мавридҳо матнҳо ба забони аз ҳад расмӣ ва илмӣ така мекунанд, ки ин метавонад доираи дарки аудиторияро маҳдуд созад. Дар ҳолатҳои дигар, талоши сода кардани мавод барои хонандаи васеъ боиси коҳиш ёфтани амиқии таҳлил ва камранг гардидани ҷавҳари илмӣ масъала мешавад. Аз ин рӯ, барои матбуоти даврии тоҷик риояи тавозун миёни мундариҷа, ҷолибият ва дастрасии баён аҳаммияти калидӣ дорад, зеро танҳо дар ҳамин сурат матн журналистика метавонад ҳам муассир ва ҳам аз нигоҳи маъно пурқимат бошад [5].

Барои равшантар нишон додани ин мувозинат метавон онро ҳамчун як низоми дучониба баррасӣ кард, ки дар он ҳар як унсур бояд бо унсури муқобили худ ҳамоҳанг бошад. Ин раванд на танҳо ба сатҳи забон, балки ба интиҳоби манбаъ, тарзи пешниҳод, сохтори матн ва ҳатто ба интиҳоби сарлавҳа дахл дорад. Агар яке аз ин унсурҳо аз ҳад зиёд ба як самт моил шавад, тавозуни умумии матн вайрон мегардад ва самаранокии он коҳиш меёбад.

Расми 3. Модели тавозуни дақиқияти илмӣ ва дастрасии оммавӣ дар инъикоси масъалаҳои экологӣ дар ВАО

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили равандроҳои муосири журналистикаи экологӣ.

Ин модел нишон медиҳад, ки тасвирсозии муассири мавзӯи ҳифзи пирахҳо танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки рӯзноманигор тавонад миёни ду талаботи ба назар муҳолиф робитаи ҳамоҳанг барқарор намояд. Агар матн танҳо ба дақиқият такя кунад, он ба доираи муайяни хонандагон маҳдуд мешавад. Агар танҳо ба таъсиргузорӣ равона гардад, хатари аз байн рафтани эътимод ба вучуд меояд. Аз ин рӯ, вазифаи асосии рӯзноманигор на интиҳоби яке аз ин кутбҳо, балки идоракунии дурусту саҳеҳи муносибати байни онҳост.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаҳои марбут ба захираҳои об ва пирахҳо бо амнияти миллӣ ва рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ иртиботи мустақим доранд, нигоҳ доштани мувозинати байни

дақиқияти илмӣ ва фаҳмиши баён аҳамияти махсус касб менамояд. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки обшавии пирияхҳо метавонад ба коҳиши захираҳои об, бўҳронҳои кишоварзӣ ва мушкилоти иҷтимоӣ оварда расонад, ки ин зарурати баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷомеаро бештар менамояд. Пажуҳишгар Ф. Давлатов чунин мегӯяд: “Дар чунин шароит ҷомеа на танҳо ба иттилооти дақиқу саҳеҳ, балки ба шарҳу тавзеҳи равшан ва дастрас ниёз дорад, ки моҳияти равандҳои мураккаби экологиро фаҳмо гардонад. Чунин фаҳмиш танҳо дар ҳолате ташаккул меёбад, ки матнӣ расонаӣ ҳамзамон дорои мазмунӣ илмӣ мустаҳкам бошад ва бо забони сода ва наздик ба зиндагии ҳаррӯза пешниҳод гардад. Аз ин рӯ, воситаҳои бадеӣ ва оммавӣ дар ин раванд на ҳамчун унсурҳои ороишӣ, балки ҳамчун абзори стратегӣ арзёбӣ мешаванд, ки метавонанд дар ташаккули шуури экологӣ ва баланд бардоштани масъулияти ҷамъиятӣ нақши муассир бозанд” [15, с. 8].

Бо дарназардошти ин, метавон гуфт, ки ояндаи инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик ба он вобаста аст, ки то чӣ андоза ин принципи мувозинат дар амал татбиқ мегардад. Зеро маҳз дар ҳамин нуқтаи тавозун журналист метавонад аз нақли воқеа ба сохтани маъно, аз иттилоърасонӣ ба маърифатофарӣ ва аз таъсири кӯтоҳмуддат ба таъсири устувор гузарад.

Дар анҷоми баррасии воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ, метавон ба чунин хулосаи муҳим расид, ки ин унсурҳо дар матбуоти тоҷик танҳо вазифаи “зебо кардани матн”-ро надоранд, балки ба таври мустақим ба сохтори дарки воқеият таъсир мерасонанд. Мавзуи обшавии пирияхҳо, ки табиатан бисёрзина ва мураккаб аст, бе чунин воситаҳо ба як силсилаи маълумоти ҷудогона табдил меёбад. Аммо вақте ки рӯзноманигор тавонист ин маълумотро тавассути образ, муқоиса ва пайванди мантиқӣ ба як тасвири ягона табдил диҳад, он гоҳ матн аз сатҳи иттилоотӣ ба сатҳи маърифатӣ мегузарад.

Дар ҳамин раванд, муҳим аст дарк карда шавад, ки тасвирсозии муассир на аз зиёд истифода бурдани воситаҳои бадеӣ, балки аз дуруст

истифода бурдани онҳо вобаста аст. Образе, ки ба ҷои шарҳ меояд, агар бо мазмуни илмӣ мувофиқат накунад, метавонад хонандаро ба иштибоҳ барад. Баръакс, образе, ки дар ҷои худ истифода мешавад, метавонад як мафҳуми мураккабро ба таври содда ва равшан фаҳмонад. Барои мисол, вақте ки пириях ҳамчун “захираи стратегӣ” ё “манбаи ҳаёти дарёҳо” тавсиф мешавад, ин на танҳо як ташбеҳ, балки як шакли фаҳмондани аҳаммияти воқеии он мебошад.

Ҳамзамон, истифодаи воситаҳои оммавӣ ба матбуот имкон медиҳад, ки мавзӯи ҳифзи пирияхҳо аз доираи маҳдуди коршиносону мутахассисон берун барорад. Вақте ки матн ба таҷрибаи зиндагии одамон пайваست мешавад – ба масъалаи обёрии замин, дастрасии оби нӯшокӣ ё тағйири иқлими маҳаллӣ – он гоҳ мавзӯ хусусияти шахсӣ мегирад. Ин гузариш аз “масъалаи дур” ба “масъалаи наздик” яке аз шароити асосии ташаккули шуури экологӣ мебошад. Бе ин, ҳатто дақиқтарин маълумот низ метавонад бетаъсир боқӣ монад.

Таҳқиқ нишон дод, ки матбуоти тоҷик ҳануз дар ҷустуҷӯи шакли оптималии истифодаи ин воситаҳо қарор дорад. Дар як қатор маводҳо, махсусан дар нашрияҳои расмӣ, забони иттилоотӣ бартарӣ дошта, имкониятҳои тасвирсозӣ кам истифода мешаванд. Дар маводҳои дигар бошад, кӯшиши наздик кардани матн ба аудитория баъзан ба соддасозии аз ҳад зиёд оварда мерасонад. Ин ҳолат аз он дарак медиҳад, ки масъалаи асосӣ на дар мавҷудияти воситаҳо, балки дар сатҳи фарҳанги истифодаи онҳо қарор дорад.

Рушди минбаъдаи инъикоси мавзӯи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик ба ду омил вобаста аст. Якум, баланд бардоштани сатҳи касбияти рӯзманигорон дар қор бо мавзӯҳои илмӣ-экологӣ, ки имкон медиҳад мазмуни дақиқ нигоҳ дошта шавад. Дуюм, тақмили малакаи тасвирсозӣ, ки ба рӯзманигор имкон медиҳад ин мазмунро ба шакли фаҳмо ва таъсиргузор пешниҳод намояд. Танҳо дар ҳамгироии ин ду самт метавон ба натиҷаи дилхоҳ ноил гардид.

Дар маҷмуъ, воситаҳои бадеӣ ва оммавӣ дар инъикоси мушкилоти обшавии пирияхҳо ҳамчун як навъ механизми миёнаравӣ амал мекунанд: онҳо байни илм ва ҷомеа, байни далел ва дарк, байни иттилоот ва маъно робита барқарор менамоянд. Маҳз тавассути ин миёнаравӣ мавзӯи метавонад аз сатҳи хабар ба сатҳи арзиш табдил ёбад. Ва ҳамин ҷиҳат нишон медиҳад, ки дар шароити тағйирёбии иқлим ва афзоиши аҳамияти дипломатияи об, журналистика на танҳо воситаи иттилоотрасонӣ, балки як абзори муҳимми ташаққули тафаккури экологӣ ва масъулияти ҷамъиятӣ мебошад.

Дар идомаи таҳлили воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ зарур аст ба як қабати нозуктари масъала рӯ овард: матбуот на танҳо воқеаро баён мекунад, балки тарзи дидани онро низ шакл медиҳад. Яъне, хонанда пирияхро ҳамон гуна дарк намекунад, ки илм онро дар шакли нишондиҳандаҳои иқлимӣ шарҳ медиҳад, ӯ онро аз тариқи забон, сарлавҳа, мисол, акс, муқоиса, таъкид ва тарзи ҷойгиршавии мавод дар саҳифа қабул менамояд. Аз ин ҷиҳат, ҳар як маводи расонаӣ дар бобати обшавии пирияхҳо як навъ қолаби маъноиро дар худ таҷассум менамояд. Дар як ҳолат, пириях ҳамчун захираи табиӣ тасвир мешавад, дар ҳолати дигар — ҳамчун омили амнияти миллӣ, дар мавриди сеюм — ҳамчун нишонаи ҳассоси тағйирёбии иқлим, дар маводи дигар — сарвати нодири наслҳои оянда. Ҳар кадоме аз ин қолабҳо, вобаста ба тафаккур, муносибати хонандаро ба масъалаи дигар мекунанд.

Барои матбуоти тоҷик истифодаи чунин қолабҳо аҳамияти махсус дорад, зеро масъалаи пирияхҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо мавзӯи экологӣ нест. Он бо сиёсати об, амнияти озуқаворӣ, энергетика, кишоварзӣ, рушди минтақаҳои кӯҳӣ ва ҷойҳои байналмилалӣ кишвар пайваст мебошад. Агар муаллиф ин паҳлуҳоро ҷудоғона нишон диҳад, матн метавонад пароканда шавад. Аммо агар онҳо дар як сохтори маъноӣ муттаҳид гарданд, хонанда мефаҳмад, ки обшавии пирияхҳо на танҳо тағйирӣ як ҷузъи табиат, балки тағйирӣ низоми ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ мебошад. Дар ҳамин ҷо қувваи воқеии воситаҳои тасвирсозӣ зоҳир мегардад: онҳо ба

хонанда имкон медиҳанд, ки робитаи байни кӯҳ, пириях, об, замин, неругоҳ, кишоварз, шаҳр ва ояндаи давлатро дар як маҷрои ягона бинад.

Яке аз воситаҳои таъсирбахш дар ин самт истифодаи таърифу тавсифи манзараҳои зебои мавзеҳо мебошад. Пириях дар матбуот аксар вақт бо кӯҳ, сарчашма, баландӣ, сафедӣ ва поёӣ пайванд меёбад. Ин образҳо тасодуфӣ нестанд. Дар фарҳанги тоҷик кӯҳ на танҳо унсури ҷуғрофӣ, балки рамзи устуворӣ, ирода ва ҳифзи сарзамин аст. Вақте ки пириях дар доираи чунин тасаввурот ҷой дода мешавад, мавзӯ аз давраи илм берун рафта, ба фазои хотираи фарҳангӣ ворид мегардад. Ин усул, агар боэҳтиёт истифода шавад, метавонад таъсири матнро қавитар намояд. Аммо агар рӯзноманигор танҳо ба шукӯҳу эҳсос таъя кунад ва далелро қанор гузорад, матн хусусияти шиорӣ мегирад. Аз ин рӯ, тавсифҳои мавзею маконҳо бояд бо шарҳи воқеии экологӣ ва иқтисодӣ ҳамроҳ бошанд.

Дар матбуоти муосир барои баёни масъалаи обшавии пирияхҳо истифодаи мафҳумҳои “хотираи табиат” ва “солномаи иқлим” низ қобили таваҷҷуҳ аст. Пириях дар ин тарзи тасвир ҳамчун маводде фаҳмида мешавад, ки дар қабатҳои худ нишонаҳои таърихи иқлимро нигоҳ медорад. Ин образ ба хонанда наздик аст, зеро мафҳуми хотира дар фарҳанги ҷамъиятӣ арзиши баланди маънавӣ дорад. Вақте гуфта мешавад, ки пирияхҳо на танҳо об, балки хотираи иқлимии минтақа мебошанд, хонанда масъалаи обшавиро ҳамчун аз даст рафтани як манбаи дониш низ қабул мекунад. Ин ҷо тасвири бадеӣ бо маърифати илмӣ ҳамроҳ мегардад ва матн аз тавсифи оддӣ ба тафаккури амиқтар мегузарад.

Бо вучуди ин, дар матбуоти даврӣ то ҳол истифодаи чунин образҳои мураккаб қам ба назар мерасад. Бисёр мавод ба ҷанд ибораи маъмул -- “хатари обшавӣ”, “мушкилоти иқлимӣ”, “тағйирёбии глобалӣ” -- маҳдуд мешаванд. Ин ибораҳо ғалат ё ноҷо нестанд, вале аз сабаби такрори зиёд таъсири аввалияи худро аз даст медиҳанд. Хонанда вақте такрор ба такрор як шаклу як қолаби забониро мебинад, дигар онро ҳамчун таъкид қабул

намекунад. Барои ҳамин журналистикаи экологӣ бояд аз забони қолабӣ берун ояд. Албатта, тибқи гуфтаи Д. Салимов “Бояд ҳар матн тарзе пешкаш шавад, ки масъалаи мазкурро аз зовияи наву тоза нишон диҳад: аз нигоҳи кӯдаке, ки дар деҳа бо камбуди об рӯ ба рӯ мешавад; аз нигоҳи кишоварзе, ки речаи обёрӣ барояш тағйир ёфтааст; аз нигоҳи муҳандиси энергетик, ки вобастагии неругоҳхоро аз оби мавсимӣ шарҳ медиҳад; ё аз нигоҳи олими иқлимшинос, ки тағйири дарозмуддатро таҳлил мекунад” [63, с. 87].

Дар ин замина нақши сарлавҳа низ назаррас аст. Сарлавҳа танҳо номи матн нест, он асоси мавод аст. Беҳуда намегӯянд, ки “сарлавҳаи хуб ними мавод аст”. Хонанда пеш аз ворид шудан ба матн аллакай аз сарлавҳа дарк мекунад, ки ба кадом воқеа рӯ ба рӯ мешавад: ба хатар, ба таҳлил, ба умед, ба хушдор ё барои даъват ба амал. Сарлавҳаҳои аз ҳад расмӣ, масалан, “Баррасии масъалаҳои ҳифзи пирияхҳо дар ҳамоиш” иттилоъ медиҳанд, аммо эҳсос ва кунҷковиро бедор намекунанд. Баръакс, сарлавҳаҳои, ки аз ҳад ваҳмангез ҳастанд, метавонанд тарс эҷод кунанд, вале эътимодро кам намоянд. Муҳим он аст, ки сарлавҳа ҳам дақиқ бошад, ҳам дорои неруи ҷалбкунанда. Масалан, агар дар сарлавҳа робитаи пириях бо оби нӯшокӣ, кишоварзӣ ё зиндагии минтақа нишон дода шавад, эҳтимоли тавачҷуҳи хонанда бештар мегардад.

Дар баробари сарлавҳа оғоз ё пешгуфтори матн низ ҷиҳати ҷалби хонанда нақши бориз дорад. Пешгуфтор метавонад матнро ба як маълумоти одӣ ё ба як қиссаи иҷтимоӣ табдил диҳад. Агар матн бо рақам оғоз шавад, хонанда ба фазои далел ворид мегардад. Агар бо манзара оғоз шавад, ӯ аввал тасвирро мебинад. Агар бо саволи ҳаёӣ оғоз шавад, дар ҷустуҷӯи ҷавоб мекӯнад. Барои мавзуи ҳифзи пирияхҳо ҳар се усул метавонанд самарабахш бошанд, аммо интихоби онҳо бояд ба жанр ва ҳадафи матн мувофиқат кунад. Дар мақолаи таҳлилий оғоз бо рақам ё хулосаи илмӣ мувофиқтар аст, дар очерк ё гузориш бошад манзара, шахсият ва ҳолати воқеа таъсири бештар дорад.

Дар маводди оммавӣ ворид кардани қаҳрамони воқеӣ метавонад мавзӯро зинда кунад. Пирях худ ба худ сухан намегуяд, аммо афроде ҳастанд, ки тағйирёбии онро мебинанд ва эҳсос мекунад. Кишоварз, чорводор, сокини минтақаи кӯҳӣ, корманди хадамоти об, омӯзгор, донишчӯ, муҳаққиқ - ҳар яке метавонад ба матн таъсири гуногун расонад, зеро ҳар кадоми онҳо вобаста ба мавзӯи мазкур фикру андешаҳои худро доранд. Масалан, Д. Салимов овардааст: “Ин ҷо сухан аз инъикоси маҷбурӣ ё сунъӣ (сохта) намеравад, баръакс, ҳузури инсон дар матн ба хонанда талқин мекунад, ки равандҳои тағйироти иқлим танҳо дар ҳисоботҳои расмӣ набуда, балки дар зиндагии воқеӣ низ вомехӯранд. Журналистикаи экологӣ вақте таъсирбахш мешавад, ки арқому далоилро пайваста ба ҳузури инсон дар матн инъикос менамояд” [63, с. 89].

Бамаврид аст ёдовар шавем, ки ҳузури инсон дар мавод низ меъёр мебошад. Агар матн танҳо ба сарнавишти як шахс таъяс кунад, масъала метавонад дар назари муштарӣ қамаҳамият ва бетаъсир тобад. Агар танҳо ба маълумоти умумӣ таъяс кунад, он метавонад хушк барояд ва ба зеҳни хонанда чандон таъсири амиқ нарасонад. Аз ин рӯ, беҳтарин роҳ вобаста ба мавод пайвастанӣ қиссаи хурд бо равандҳои қалон аст. Масалан, мушкилоти як деҳаи кӯҳӣ бояд бо вазъи ҳавзаи дарё, сиёсати идоракунии об ва тағйирёбии иқлим пайваст карда шавад. Дар ин сурат мавод на танҳо диққатҷалбкунанда, балки маъноӣ таҳлилӣ пайдо мекунад.

Ҷанбаи дигаре, ки дар идомаи таҳлил бояд таъкид шавад, масъалаи эҳтиёткорӣ дар истифодаи хабарҳои хатаррасону таҳлукаандоз аст. Мавзӯи обшавии пиряхҳо худ дорои паёмади нигаронкунанда мебошад ва на ҳамаи хонанда онро қабул карда метавонад. Бинобар ин, Ш. Муллоев ҷунин иброз медорад: “Матбуот набояд пайваста дар бораи фалокатҳои табиӣ, нобудшавӣ ва таҳдиди мутлақ мавод истифода барад. Таҳқиқоти марбут ба муоширати экологӣ нишон медиҳанд, ки ҳушдори беандоза метавонад ба ҳастагии иттилоотӣ оварда расонад, хонанда пас аз шунидани такрор ба такрори

хатарҳо дигар вокуниши ғаёол нишон намедихад. Барои ҳамин дар матбуоти даврии тоҷик бояд мазмуни маводди хатардошта бо забони ҳалли мушкилот, масъулият ва имконияти амал ҳамроҳ карда шавад” [60, с. 89].

Ин нукта махсусан барои Тоҷикистон муҳим аст, зеро кишвар дар арсаи байналмилалӣ ташаббусҳои зиёди марбут ба об ва пирияхоро пеш мебарад. Агар матбуот танҳо аз хатар сухан гӯяд, симои кишвар ҳамчун минтақаи осебпазир шакл мегирад. Аммо, агар дар баробари хатар ташаббус, дипломатияи об, ҳамкориҳои илмӣ, омӯзиши ҳифзи пирияхҳо, сиёсати мутобиқшавӣ ва нақши ҷомеа низ инъикос ёбад, матн мувозинати созанда пайдо мекунад. Дар ин ҳолат, мавзӯи ҳифзи пирияхҳо на танҳо ҳамчун мушкилот, балки ҳамчун фазои ғаёолият, масъулият ва ташаббуси миллӣ муаррифӣ мешавад.

Аз ҳамин ҷиҳат истифодаи усули пешниҳоди ҳалли мушкилот барои инъикоси мушкилоти ҳифзи пирияхҳо бамаротиб манфиатнок мебошад. Ин тарзи инъикос маъноӣ аз мушкилот гурехтанро надорад, баръакс, аввал масъала дақиқ нишон дода мешавад, пасон таҷрибаҳои амалии ҷавоб ба он таҳлил мегарданд. Масалан, матн метавонад нишон диҳад, ки чӣ гуна мониторинги ҳифзи пирияхҳо беҳтар карда мешавад, чӣ гуна мардуми маҳаллӣ ба тағйирёбии дастрасии об мутобиқ мешаванд, кадом таҷрибаҳои сарфаи об дар кишоварзӣ истифода мешаванд ё чӣ гуна ташаббусҳои байналмилалӣ Тоҷикистон ба ҷалби таваҷҷуҳи ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Ин навъи баён хонандаро аз ҳолати тамошобини нигарон ба ҳолати иштирокчиӣ бевоситаи огоҳ мегузаронад.

Дар воқеаҳои тасвирсозӣ масъалаи интиҳоб ва шарҳи рақамҳо низ мавқеи муҳим дорад. Рақам худ ба худ таъсир намерасонад, он вақте маъно пайдо мекунад, ки дар муқоиса, дар замон ва дар робита ба зиндагии инсон шарҳ дода шавад. Агар дар матн танҳо гуфта шавад, ки майдони пирияхҳо коҳиш меёбад, хонанда метавонад аҳаммияти онро пурра эҳсос накунад. Вале агар нишон дода шавад, ки ин коҳиш ба захираҳои об, речани дарёҳо, обёриҳои

замин ва истехсоли неруи барқ чӣ гуна таъсир мерасонад, рақам ба далели иҷтимоӣ табдил меёбад. Аз ин рӯ, рӯзноманигор бояд рақамро на ҳамчун ороиши илмӣ, балки ҳамчун унсури маъниофар истифода барад.

Дар матбуоти даврии тоҷик баъзан мушоҳида мешавад, ки маълумоти оморӣ бе шарҳу тафсири кофӣ оварда мешавад. Ин амал эътимоднози мекунад, вале маърифати хонандаро тавсия дода наметавонад. Рақами бе тавзеҳ барои фаҳмидани хонандаи ғайримутахассис метавонад душвориро пеш орад. Барои ҳамин зарур аст, ки рақам бо ҷумлаи шарҳдиҳанда пайваست шавад: ин чӣ маъно дорад, дар муқоиса бо кадом давра аст, ба кадом минтақа дахл дорад, барои аҳолии чӣ паёмад дорад. Ин тарзи навишт, ки дар он маълумот оварда шудааст, матнро аз ахбори умумӣ ба таҳлили воқеӣ наздик мекунад.

Дар баробари рақам, истилоҳ низ бояд дуруст истифода карда шавад. Масалан, А. Нуралиев мегӯяд: “Мафҳумҳои ҷун “тағйирёбии иқлим”, “мутобиқшавӣ”, “захираҳои криосферӣ”, “устувории экологӣ”, “ҳавфҳои гидрологӣ” барои мутахассисон возеҳу равшан ва фаҳмоанд, аммо барои фаҳмиши хонандаи одӣ шояд душворӣ пеш оранд. Дар ин маврид вазифаи журналистика паст кардани сатҳи илм нест, балки шарҳу тавзеҳи маънои он аст. Ба ҷои он ки истилоҳҳо пурра хориҷ карда шаванд, беҳтар аст онҳо бо шарҳи кӯтоҳ ва мисоли равшан ворид гарданд. Ҳамин усул сатҳи маърифатии матнро боло мебарад ва хонандаро тадриҷан бо забони илм ошно месозад” [33, с. 32].

Нуктаи дигари қобили тавачҷуҳ – тарзи истифодаи аксҳо дар маводди марбут ба ҳифзи пирияхҳо мебошад. Акс метавонад дар як вақт матнро пурқувват кунад ва ҳам метавонад маънои онро низ маҳдуд созад. Агар танҳо манзараҳои зебои кӯҳӣ истифода шаванд, хонанда метавонад мавзӯро ҳамчун масъалаи сайёҳӣ ё табиати зебо қабул кунад. Агар танҳо тасвирҳои харобшавӣ ва офатҳои табиӣ ҷой дода шаванд, эҳсоси тарс боло меравад. Аз ин рӯ, интихоби акс бояд бо муҳтавои матн мувофиқат дошта бошад: аксҳои

муқоисавӣ, харитаҳо, тасвирҳои илмӣ, ҳолати зиндагии аҳоли ва фаъолияти мутахассисон метавонанд паҳлуҳои гуногуни масъалаи ҳифзи пирияхоро таҷассум намоянд.

Хусусан, шарҳи зерӣ акс (матнӣ зеракс) аҳаммияти калон дорад. Дар бисёр ҳолатҳо хонанда пеш аз мутолиаи пурраи матн ба акс ва шарҳи он назар меандозад. Агар шарҳ танҳо номи ҷойро нишон диҳад, имконияти маъниофарӣ аз даст меравад. Вале агар дар шарҳи акс гуфта шавад, ки ин пириях ба кадом ҳавзаи об таъсир дорад ё чаро мониторинги он муҳим аст, акс ба унсури таҳлилӣ табдил меёбад. Ҳамин ҷузъи ба назар хурд метавонад сатҳи фаҳмиши аудиторияро баланд бардорад.

Дар замони технологияи рақамӣ тасвири бадеӣ ва оммавӣ танҳо ба матнӣ ҷопӣ маҳдуд намешавад. Имрӯз як маводди расонаӣ метавонад аз матн, акс, видео, харита, порчаи мусоҳиба, инфографика ва пайванд ба манбаи илмӣ иборат бошад. Ин имконият барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо хеле муҳим аст, зеро ҳуди падида дорои хусусияти фазоӣ ва визуалӣ мебошад. Масалан, харитаи ҷойгиршавии пирияхҳо, муқоисаи аксҳои солҳои гуногун ё диаграммаи тағйири ҳаҷми об метавонад он чизро нишон диҳад, ки дар ҷанд саҳифа матн шарҳ додан душвор аст. Аммо ин воситаҳо бояд мақсаднок истифода шаванд.

Дар ин раванд, рӯзноманигор бояд на танҳо муаллифи матн, балки ташкилкунандаи таҷрибаи қабули иттилоот бошад. Ё бояд андеша кунад, ки хонанда аввал чиро мебинад, баъд кадом маълумотро меҳонад, дар қучо таваққуф мекунад, кадом рақам дар хотираш мемонад ва дар охир бо кадом ҳулоса аз матн хориҷ мешавад. Ин сатҳи банақшагирии матн барои журналистикаи экологӣ аҳаммияти нав пайдо мекунад. Мавзӯҳои иқлимӣ мураккабанд, онҳоро бе сохтори равшан ба аудитория пешниҳод кардан натиҷаҳои хуб ба бор намеоранд.

Бояд дар навиштаҳо нисбат ба мардуми маҳал ва мавзӯҳои тасвиршаванда бо эҳтиром муносибат намоем. Вақте дар бораи минтақаҳои

кӯҳӣ, деҳаҳои дурдаст ё аҳолии осебпазир сухан меравад, матбуот набояд онҳоро ҳамчун “қурбонии тағйирёбии иқлим” нишон диҳад. Чунин тасвир муносибати яктарафа ба вучуд меорад. Баръакс, зарур аст таҷрибаи онҳо, донишҳои мардуми маҳал, роҳҳои мутобиқшавӣ ва нақши ҷамоати онҳо низ дар мавод инъикос гардад. Дар ин ҳолат матн аз тарраҳумсозӣ дур гашта, ба эҳтироми иҷтимоӣ наздик мешавад. Ин барои ташаккули гуфтумони солими экологӣ бисёр муҳим аст.

Дар баробари ин, Э. Эшонкулов ибраз меорад, ки “мавзӯи ҳифзи пирияхҳо имконият медиҳад, ки матбуот аз доираи хабарҳои кӯтоҳ ба шаклҳои мураккабтари жанрӣ гузарад. Очерки экологӣ, гузориши таҳқиқӣ, мусоҳибаи васеъ бо олимон, таҳлили муқоисавӣ, шарҳи маълумоти оморӣ ва лонгриди мултимедиявӣ метавонанд фазои расонаиро ғанӣ гардонанд. Маҳз чунин жанрҳо имкон медиҳанд, ки воқиғаҳои бадеӣ ва оммавӣ на ба таври зоҳирӣ, балки ҳамчун қисми табиӣ таҳлил истифода шаванд. Дар хабар ҷой барои чунин кор маҳдуд аст, дар мақолаи таҳлиلى ва очерк бошад, тасвир метавонад бо далел якҷо ҳаракат кунад” [48, с. 112].

Аз нигоҳи услубӣ матни муваффақ дар бораи пирияхҳо бояд аз якнавохтӣ дур бошад. Ҷумлаҳои дароз барои шарҳи робитаҳои сабабию натиҷавӣ заруранд, аммо ҷумлаҳои кӯтоҳ низ лозиманд, то фикри асосӣ дар хотир монад. Ин гуногунӣ ба матн нафаси зинда мебахшад. Хонанда эҳсос мекунад, ки муаллиф танҳо маълумотро ҷамъ накардааст, балки бо мавзӯ кор кардааст, онро фаҳмидааст ва меҳодад дониши гирифтаашро ба дигарон низ фаҳмонад.

Дар ҳамин замина бояд гуфт, ки воқиғаҳои бадеӣ дар журналистикаи экологӣ набояд бо адабиёти бадеӣ омехта карда шаванд. Журналист ҳақ надорад воқеиятро тахайюлӣ кунад. Аммо ӯ метавонад воқеиятро равшан, зинда ва таъсирбахш нишон диҳад. Фарқи ин ду масъала бисёр муҳим аст. Тахайюл далелро иваз мекунад, тасвир далелро равшан месозад. Агар ин

меъёр риоя шавад, матбуот метавонад ҳам илмӣ боқӣ монад ва ҳам барои ҷомеа фаҳмо гардад.

Хулосаи муҳим аз ин гуфтаҳо он аст, ки дар инъикоси мушкилоти обшавии пирияхҳо воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавӣ бояд ҳамчун низоми ягона дида шаванд. Образ, рақам, сарлавҳа, акс, мисол, қаҳрамон, истилоҳ, савол ва хулоса ҳар яке дар алоҳидагӣ аҳаммият доранд, аммо таъсири воқеӣ замоне ба вуҷуд меояд, ки онҳо якдигарро пурра кунанд. Матни хуби журналистӣ дар ин мавзӯ монанди як силсилаи пайваст аст: хонанда аввал таваҷҷуҳ мекунад, баъд мефаҳмад, робитаро мебинад, хулоса мебарорад ва ниҳоят масъала барои ӯ арзиши шахсӣ пайдо мекунад.

Бо чунин раванд, матбуоти тоҷик метавонад нақши худро дар ташаккули шуури экологӣ боз ҳам пурзӯр намояд. Барои ин танҳо зиёд кардани шумораи мавод кофӣ нест. Зарур аст сифати забон, сохтори таҳлил, тарзи кор бо манбаъҳо, истифодаи далелҳои расмӣ, эҳтиром ба аудитория ва тавоноии тасвирсозӣ якҷоя, баробар такмил дода шаванд. Дар ин сурат мавзӯи ҳифзи пирияхҳо аз як масъалаи мавсимӣ ё марбут ба ҳамоишҳои минтақавию байналмилалӣ ба як самти доимии рӯзномаи иттилоотӣ табдил меёбад.

Бояд таъкид кард, ки обшавии пирияхҳо барои журналистикаи тоҷик як санҷиши касбӣ низ мебошад. Ин мавзӯ нишон медиҳад, ки расонаҳо то чӣ андоза метавонанд масъалаи мураккаби илмиро ба забони ҷомеа баргардонанд, то чӣ андоза метавонанд байни ҳушдор ва умед ба оянда, байни рақам ва инсон, байни сиёсати давлатӣ ва таҷрибаи маҳаллӣ мувозинатро нигоҳ доранд. Агар ин вазифа дуруст иҷро шавад, матбуот на танҳо хабар медиҳад, балки ба ташаккули фарҳанги нави муносибат ба табиат, об ва масъулияти пайвасти байни наслҳо мусоидат мекунад. Ана ҳамин ҷиҳат воситаҳои тасвири бадеӣ ва оммавиро дар инъикоси мушкилоти ҳифзи пирияхҳо на ба як унсури дуюмдараҷа, балки ба шартӣ асосии таъсирбахши гуфтумони расонаӣ табдил медиҳад.

2.3. Нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид намудаанд: «Мо бояд ҳамкорихоро дар самти обу ҳифзи пирияхҳо, баррасии паёмадҳои тағйирёбии иқлим ва коҳиш додани хавфи офатҳои табиӣ дар доираи имкониятҳои мавҷуда идома дода, чиҳати тақвияти ҳамкорихои байналмилалӣ дар қолаби “Раванди оби Душанбе” тадбирҳои зарурӣ андешем» [149]. Ин таъкид барои омӯзиши нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим аҳамияти махсус дорад. Зеро маҳз матбуоти соҳавӣ метавонад мазмуни илмӣ ва сиёсати амалии ташаббусҳои Тоҷикистонро шарҳ диҳад, дар ҳоле ки матбуоти минтақавӣ таъсири ин масъалаҳоро ба ҳаёти ҳаррӯзаи аҳолии маҳаллӣ – аз ҷумла дастрасӣ ба об, хатари селу обҳезӣ, тағйирёбии иқлим ва зарурати ҳифзи пирияхҳо – наздиктару фаҳмотар инъикос менамояд. Матни Паём дар ҳамаи нашрияҳои даврӣ, аз ҷумла, сомонаҳои расмӣ Вазорати энергетика ва захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи ҳолатҳои фавқулодаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст.

Дар таҳлили нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим, пеш аз ҳама бояд ба хусусияти сохтори худӣ фазаи расонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳ кард. Ин фаза танҳо аз расонаҳои марказӣ иборат нест, баръакс, он як низоми чандқабата мебошад, ки дар он нашрияҳои соҳавӣ ва маҳаллӣ ҳар яке бо вазифа ва аудиторияи хоси худ фаъолият мекунанд. Маҳз дар ҳамин гуногунрангии сохторӣ имкониятҳои нав барои инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ба вуҷуд меоянд, зеро ин мавзӯ табиатан ҳам хусусияти глобалӣ дорад ва ҳам таъсири маҳаллӣ.

Матбуоти соҳавӣ, ки бештар ба масъалаҳои маориф, иқтисод, энергетика, кишоварзӣ ё муҳити зист ихтисос ёфтааст, одатан ба таҳлили амиқтари мавзӯ майл дорад. Муҳаққиқи тоҷик М. Қосимов дар маводи

“Рӯзноманигории муосири тоҷик: масъалаи назария ва амалия” чунин овардааст: “Дар чунин нашрияҳо масъалаи ҳифзи пирияхҳо на ҳамчун як рӯйдоди чудогона, балки ҳамчун унсури низоми захираҳои об ва рушди устувор баррасӣ мешавад. Масалан, робитаи байни обшавии пирияхҳо ва таъмини об барои обёрӣ, истеҳсоли неруи барқ ё амнияти озуқаворӣ метавонад дар маркази таҳлил қарор гирад. Ин раванд имкон медиҳад, ки мавзӯ аз доираи умумии “иклим” берун баромада, ба масъалаҳои мушаххаси сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ пайваст шавад” [20, с. 113].

Дар муқоиса, матбуоти маҳаллӣ бештар ба таҷрибаи мустақими аҳоли таъя мекунад. Нашрияҳои маҳаллӣ дар шаҳрҳо ва минтақаҳои чун Хучанд, Бохтар ё ноҳияҳои ВМКБ мавзӯи пирияхҳо аз нуқтаи назари таъсири он ба зиндагии ҳаррӯза инъикос менамоянд. Дар чунин матолиб масъалаи обшавии пирияхҳо ба кам шудани захираҳои об дар дарёҳои маҳаллӣ, тағйири шароити кишоварзӣ ва афзоиши хавфҳои табиӣ пайваст қарда мешавад, зеро ин омилҳо мустақиман ба ғайриамонии иқтисодӣ ва иҷтимоии аҳоли таъсир мерасонанд. Ин раванд имкон медиҳад, ки ҳонанда мавзӯро на ҳамчун як масъалаи дур ва абстрактӣ, балки ҳамчун воқеияти наздик ва таъсиргузор дарк намояд [137].

Яке аз ҷанбаҳои муҳими нақши матбуоти минтақавӣ дар он аст, ки ин гуна нашрияҳо метавонанд “садои маҳаллӣ”-ро ба гуфтумони умумимиллӣ ворид намояд. Агар дар расонаҳои марказӣ бештар сухан аз ташаббусҳои давлатӣ ва байналмилалӣ равад, дар расонаҳои минтақавӣ метавон дид, ки ин ташаббусҳо дар амал чӣ гуна қабул ва дарк мешаванд. Ин фарқият барои ташаккули тасвири мукамал бисёр муҳим аст, зеро танҳо тавассути ҳамгироии сатҳи миллӣ ва маҳаллӣ метавон воқеияти пурраро нишон дод.

Аз ин лиҳоз, матбуоти соҳавӣ ва маҳаллии қавӣ низ ба як қатор маҳдудиятҳои сохторӣ ва иқтисодӣ рӯ ба рӯ мебошанд. Албатта, муҳаққиқ К. Т. Сиярова оид ба мавзӯи мавриди назар мегӯяд, ки камбуди захираҳои молиявӣ ва имкониятҳои техникаии маҳдуд метавонад ба сатҳи сифати таҳлил

ва гуногунрангии муҳтавои расонаӣ таъсир расонад: “Илова бар ин, на ҳамаи рӯзноманигорони маҳаллӣ ба манбаъҳои илмӣ ва иттилооти байналмилалӣ дастрасии кофӣ доранд, ки ин ба амиқии таҳлил таъсири манфӣ мерасонад. Дар чунин шароит, баъзе мавод бештар ба тавсифи рӯйдодҳо маҳдуд шуда, ба таҳлили сабабҳо ва паёмдҳои равандҳо камтар тавачҷуҳ зоҳир менамоянд, ки ин метавонад сатҳи умумии гуфтумони расонаиро паст намояд” [65, с. 250].

Бо вучуди ин маҳдудиятҳо, аҳаммияти матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои иқлимӣ кам намешавад. Баръакс, маҳз ҳамин навъи расонаҳо метавонанд робитаи байни сиёсати глобалӣ ва таҷрибаи маҳаллиро таъмин намоянд. Масалан, вақте ки дар бораи як ташаббуси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пирияхҳо хабар дода мешавад, матбуоти минтақавӣ метавонад нишон диҳад, ки ин ташаббус барои як минтақаи мушаххас чӣ маъно дорад. Ин тарзи пешниҳод ба баланд шудани сатҳи фаҳмиш ва ҷалби ғайриҷомеа мусоидат мекунад [139].

Дар баробари ин, матбуоти соҳавӣ метавонад ҳамчун як платформаи муколама байни мутахассисон ва ҷомеа хидмат кунад. Дар чунин расонаҳо имкони нашри мақолаҳои таҳлилӣ, мусоҳибаҳо бо коршиносон ва баррасии масъалаҳо аз нуқтаи назари илмӣ бештар аст. Ин имконият ба ташаккули як фазои иттилоотии босифат мусоидат мекунад, ки дар он масъалаҳои иқлимӣ на танҳо ҳамчун мавзӯи ахбор, балки ҳамчун мавзӯи баҳси касбӣ ва ҷамъиятӣ баррасӣ мешаванд.

Нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо метавонанд ҳолигии миёни иттилооти расмӣ ва дарки воқеии ҷомеаро пур кунанд. Агар расонаҳои марказӣ бештар ба муаррифии ташаббусҳо машғул бошанд, пас расонаҳои маҳаллӣ ва соҳавӣ метавонанд ин ташаббусҳоро ба забони таҷрибаи зиндагӣ “тарҷума” намоянд. Маҳз дар ҳамин раванд, ки дар он масъалаҳои глобалӣ бо

маҳаллӣ мепайвандад, потенциали асосии журналистикаи экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нухуфтааст.

Барои пурра фаҳмидани нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ, танҳо баррасии хусусиятҳои жанрӣ кофӣ нест, зарур аст ба таҷрибаи воқеии интишори мавод низ таъҷиб кард. Таҳлили интихобии маводди расонаҳои тоҷик дар солҳои охир (2018-2025), ки ба мавзӯи иқлим ва ҳифзи пирияхҳо бахшида шудаанд, нишон медиҳад, ки ҳиссаи матолиби марбут ба ин мавзӯ дар маҷмуи умумии хабарҳои экологӣ хануз ҳам маҳдуд аст. Масалан, Д. Салимов чунин овардааст: “Дар як қатор сомонаҳои иттилоотии марказӣ шумораи маводди марбут ба пирияхҳо дар як сол, ба ҳисоби миёна, аз 15 то 30 маводро ташкил медиҳад, ки қисми зиёди онҳо хусусияти хабарӣ доранд ва ба рӯйдодҳои мушаххас вобаста мебошанд” [63, с. 87].

Дар ҳамин ҳол, таҳлили маводи нашрияҳои соҳавӣ нишон медиҳад, ки дар онҳо мавзӯи пирияхҳо бештар дар шакли мақолаҳои таҳлилӣ ва баррасии амиқи масъалаҳо инъикос мегардад. Хусусан, дар маҷаллаҳои илмӣ ва иқтисодӣ, ки ба масъалаҳои рушди устувор, идоракунии захираҳои табиӣ ва тағйирёбии иқлим тавачҷуҳ доранд, ҳар сол як қатор мақолаҳои таҳлилӣ ба масъалаҳои об, ҳифзи пирияхҳо ва равандҳои вобаста ба онҳо бахшида мешаванд. Ин гуна мавод, одатан, бо истифода аз усулҳои таҳлили илмӣ таҳия гардида, ба манбаъҳои боэътимоди оморӣ ва таҳқиқоти академӣ таъҷиб мекунад.

Гарчанде шумораи чунин мақолаҳо дар муқоиса бо маводҳои хабарии расонаҳои оммавӣ нисбатан маҳдуд бошад ҳам, аммо сатҳи таҳлил, умқи баррасии масъала ва дараҷаи асосноккунии илмӣ онҳо баландтар аст. Муаллифон дар чунин мавод на танҳо ба тавсифи ҳолат, балки ба муайян намудани сабабҳо, оқибатҳо ва пешниҳод намудани роҳҳои ҳалли масъалаҳо низ тавачҷуҳ зоҳир менамоянд. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки маҳз нашрияҳои соҳавӣ ва илмӣ дар ташаккули фаҳмиши амиқтар оид ба масъалаҳои ҳифзи пирияхҳо ва захираҳои об нақши муҳим мебозанд [40, с. 113].

Матбуоти минтақавӣ бошад, аз ҷиҳати миқдор нишондиҳандаҳои ҷолибтар пешниҳод мекунад, аммо бо хусусияти дигар. Масалан, пажуҳишгари соҳаи матбуот М. Муқимов дар мақолаи “Проблемаҳои журналистикаи муосири Тоҷикистон” овардааст: “Дар баъзе нашрияҳои маҳаллӣ, махсусан, дар минтақаҳои наздик ба манбаъҳои об, маводди марбут ба камшавии об, тағйири сатҳи дарёҳо ва мушкилоти кишоварзӣ бештар ба назар мерасанд. Дар таҳлили як қатор шумораҳои нашрияҳои минтақавӣ мушоҳида мешавад, ки то 20–25% маводи экологӣ ба масъалаҳои об ва захираҳои он дахл доранд, аммо танҳо қисми ками онҳо (тақрибан 10–15%) бевосита ба пирияхҳо ишора мекунанд” [25, с. 275]. Ин нишон медиҳад, ки мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар сатҳи маҳаллӣ бештар ба таври ғайримустақим, тавассути паёмадҳои худ инъикос мешавад.

Аз нигоҳи ҷуғрофӣ низ фарқиятҳо ба назар мерасанд. Дар минтақаҳои кӯҳистон, махсусан, дар вилояти мухтори Кӯҳистони Бадахшон, масъалаи ҳифзи пирияхҳо бештар бо шароити воқеии зиндагии аҳоли пайваст карда мешавад. Дар чунин минтақаҳо аҳоли таъсири тағйирёбии иқлимро, пеш аз ҳама, тавассути дастрасии оби нӯшокӣ, тағйирёбии режими обёрӣ ва зиёдшавии хавфи офатҳои табиӣ эҳсос менамояд. Дар натиҷа, дар маводди матбуоти маҳаллӣ ин масъалаҳо бештар дар робита ба мушкилоти амалӣ ва рӯзмарраи мардум баррасӣ мегарданд.

Дар сатҳи таҳлиلى масъалаи ҳифзи пирияхҳо набояд танҳо ҳамчун мавзӯи маҳдуди экологӣ шарҳ дода шавад. Дар таҳқиқоти И. Абдуллаев ва ҳаммуаллифон таъкид мегардад, ки захираҳои оби Осиёи Марказӣ, аз ҷумла ҳавзаҳои Амударё ва Сирдарё, барои обёрӣ ва истеҳсоли энергия аҳаммияти бунёдӣ доранд, ҳамзамон, тағйирёбии иқлим идоракунии обро бо сабаби афзоиши хушксолӣ, обхезӣ ва номуайянии иқлимӣ мураккабтар мегардонад. Аз ин рӯ, барои Тоҷикистон инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар ВАО бояд бо мавзӯҳои идоракунии захираҳои об, энергетика, кишоварзӣ ва устувории зиндагии аҳоли пайванд дода шавад. Чунин раванд ба расонаҳо

имкон медиҳад, ки аз хабарҳои ҷудогона дар бораи обшавии пирияхҳо ба таҳлили оқибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ин раванд гузаранд [135]. Ин фарқият нишон медиҳад, ки ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ба тарзи тасвир ва аҳаммияти мавзӯ таъсири мустақим мерасонад.

Ҳамзамон, таҳлили формати мавод низ ҷолиб аст. Дар расонаҳои рақамӣ, бахусус сомонаҳои мустақил, истифодаи шаклҳои муосир, аз ҷумла: “Матолиби муфассал (лонгрид), инфографика ва гузоришҳои мултимедиявӣ тадричан зиёд мешавад. Масалан, дар солҳои охир чандин мавод ба шакли таҳлили муфассал бо истифода аз маълумоти байналмилалӣ ва тасвирҳои визуалӣ интишор ёфтаанд, ки дар онҳо масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар заминаи васеътари тағйирёбии иқлим баррасӣ шудааст” [95, с. 64]. Гарчанде ки шумораи чунин мавод ҳануз зиёд нест, онҳо нишон медиҳанд, ки имкониятҳои нави инъикоси мавзӯ тадричан истифода мешаванд.

Бо вучуди ин, як норасоии муҳим ҳануз ҳам боқӣ мемонад: набудани пайгирии мунтазами мавзӯ. Яъне, дар бисёр ҳолатҳо маводҳо ба рӯйдодҳои ҷудогона вобаста буда, ба як силсилаи пайвастаи таҳлилӣ табдил намеёбанд. Масалан, баъди инъикоси як ташаббуси байналмилалӣ ё як конфронс, мавзӯ дар матбуот камтар идома меёбад ва пайванди он бо равандҳои дохилӣ камтар баррасӣ мешавад. Ин ҳолат боис мегардад, ки таъсири иттилоотӣ муддати мадидро фаро нагирифта, дар як вақти кӯтоҳ боқӣ монад.

Дар ҳамин замина, метавон ба як хулосаи муҳими эмпирикӣ расид: матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои потенциали назаррас барои инъикоси мавзӯи пирияхҳо мебошад, аммо ин потенциал ҳануз пурра амалӣ нашудааст. Аз як тараф, маълумот ва мавод вучуд дорад, аз ҷониби дигар, онҳо ба як низомии пайваста ва таҳлилӣ табдил намеёбанд. Барои тағйири ин вазъ, зарур аст, ки байни расонаҳои марказӣ, соҳавӣ ва минтақавӣ як навъ ҳамоҳангии иттилоотӣ ба роҳ монда шавад, то ки мавзӯ на танҳо дар шакли пароканда, балки дар шакли пайваста ва амиқ инъикос гардад [41].

Илова кардани унсури эмпирикӣ нишон медиҳад, ки масъала танҳо дар назария нест. Мавзуи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти даврии тоҷик аллакай инъикос мешавад, аммо шакли ин пӯшиш ҳануз ба талаботи рӯзномаи мавзуҳои иқлими муосир пурра ҷавобгӯ нест. Маҳз дар ҳамин фосила – байни мавҷудият ва самаранокӣ – вазифаи асосии рушди минбаъдаи журналистикаи экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад.

Идома додани таҳлили эмпирикӣ имкон медиҳад, ки на танҳо ҳаҷм ва басомади инъикоси мавзӯ, балки сифати таъсири он ба аудитория низ баррасӣ шавад. Яке аз нишондиҳандаҳои муҳим дар ин самт сатҳи воқуниши аудитория ба маводди марбут ба ҳифзи пирияхҳо мебошад. Мушоҳидаҳои умумӣ аз фаъолияти платформаҳои рақамии тоҷик нишон медиҳанд, ки маводди дорои унсурҳои таҳлилӣ ва визуалӣ, махсусан, ҳамонҳое, ки бо мисолҳои мушаххаси маҳаллӣ пурра гардонда шудаанд, нисбат ба хабарҳои кӯтоҳ таваҷҷуҳро бештар ҷалб мекунанд. Барои мисол, дар баъзе ҳолатҳо маводди муфассал (лонгрид), ки масъалаи камшавии захираҳои обро дар иртибот бо обшавии пирияхҳо шарҳ медиҳанд, нисбат ба хабарҳои расмӣ дар бораи ҳамоишҳо шумораи хонандагон ва мубодилаи бештар доранд.

Дар баробари ин, таҳлили муҳтавои шарҳҳо ва муҳокимаҳои зери чунин мавод нишон медиҳад, ки ба қавли М. Баҳромзода “аудитория бештар ба паёмадҳои амалӣ таваҷҷуҳ дорад. Саволҳое чун “ин ба зиндагии мо чӣ таъсир мерасонад?”, “оё камбуди об зиёд мешавад?” ё “чӣ чораҳо андешида мешаванд?” бештар такрор меёбанд. Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки барои хонандаи тоҷик мавзуи пирияхҳо танҳо дар сурате аҳаммият пайдо мекунад, ки он бо таҷрибаи воқеии зиндагӣ пайваست карда шавад. Дар ҳамин ҷо нақши матбуоти минтақавӣ боз ҳам муҳимтар мегардад, зеро маҳз он метавонад чунин пайвандро ба таври бевосита нишон диҳад” [11, с. 42].

Як нишондиҳандаи дигари ҷолиб – тарзи истифодаи маълумоти омории дар матолиб мебошад. Таҳлили созмони ЮНЕСКО оид ба тағйири иқлим чунин нишон медиҳад: “Дар маводди хабарӣ рақамҳо бештар ба шакли

умумӣ ва бе шарҳи иловагӣ оварда мешаванд, масалан, “коҳиши пиряхҳо дар даҳсолаҳои охир” ё “афзоиши ҳарорат”. Аммо дар маводди таҳлилӣ ин рақамҳо бо муқоиса ва тавзеҳ ҳамроҳ мешаванд: нишон дода мешавад, ки чӣ гуна тағйирот дар як давраи муайян ба дигар соҳаҳо таъсир мерасонад. Бо вучуди ин, истифодаи муназзами маълумоти оморӣ ҳануз ҳам маҳдуд боқӣ мемонад, ки ин ба сатҳи амиқи таҳлил таъсири манфӣ мерасонад” [118].

Дар ҳамин замина, бояд ба масъалаи дастрасии манбаъҳо низ ишора кард. Қисме аз маълумоти марбут ба ҳифзи пиряхҳо ва тағйирёбии иқлим дар гузоришҳои байналмилалӣ, таҳқиқоти соҳавӣ ва пойгоҳҳои маълумотҳо ҷойгир мешавад, ки истифодаи онҳо барои рӯзноманигорони маҳаллӣ на ҳамеша осон аст. Дар натиҷа, дар матбуоти маҳаллӣ бештар ба мушоҳидаҳои мустақим ва паёмадҳои амалӣ таъяс мешавад, на ба таҳлили муфасссали илмӣ. Ҳамзамон, таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки ҳамкориҳои расонаҳои маҳаллӣ бо ташкилотҳои байналмилалӣ ва барномаҳои омӯзишӣ тадриҷан густариш меёбад, ки ин ба пайдо шудани маводди босифаттар оид ба иқлим ва пиряхҳо мусоидат мекунад.

Ҳамкориҳои байни расонаҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ низ тадриҷан афзоиш ёфтааст. Дар доираи баъзе барномаҳои омӯзишӣ ва лоиҳаҳои иттилоотӣ, рӯзноманигорони тоҷик имкони дастрасӣ ба маълумоти муосир ва малакаҳои нави таҳлилро пайдо мекунанд. Ин раванд аллакай ба пайдо шудани маводди босифаттар мусоидат кардааст, ки дар онҳо масъалаи ҳифзи пиряхҳо дар заминаи васеътари тағйирёбии иқлим ва рушди устувор баррасӣ мешавад.

Як ҷанбаи муҳим, ки аз таҳлили эмпирикӣ бармеояд, масъалаи пайдарпайии мавзӯ аст. Яъне, барои ташаккули як гуфтумони устувори расонаӣ мавод бояд ба таври даврӣ ва бо робитаи мантиқӣ интишор шавад. Аммо дар амалия аксар вақт чунин пайдарҳамӣ мушоҳида намешавад: мавзӯ дар як давраи кӯтоҳ ҷаъол мешавад (масалан, ҳангоми баргузориҳои як ҷорабинии байналмилалӣ), сипас барои муддате аз ҷаъои расонаӣ канор

меравад. Ин “хомӯшӣ”-и иттилоотӣ боис мегардад, ки таваҷҷуҳи аудитория низ устувор боқӣ намонад.

Дар натиҷа, метавон гуфт, ки таҳлили эмпирикӣ нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавиро на танҳо ҳамчун интиқолдиҳандаи иттилоот, балки ҳамчун шаклдиҳандаи дарки иҷтимоӣ нишон медиҳад. Онҳо метавонанд мавзӯи ҳифзи пирияхҳоро ба сатҳи таҷрибаи зиндагӣ наздик созанд, аммо барои ин зарур аст, ки аз имкониятҳои таҳлилӣ, омӯрӣ ва визуалӣ бештар истифода баранд. Ҳамин тавр, рушди минбаъдаи ин соҳа ба он вобаста аст, ки то чӣ андоза расонаҳо метавонанд байни маълумоти илмӣ, таҷрибаи маҳаллӣ ва талаботи аудитория робитаи устувор барқарор намоянд.

Аз ин нуқтаи назар, метавон хулоса кард, ки потенциали матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай вучуд дорад, аммо барои табдил додани он ба як механизми самараноки тарғиби ташаббусҳои иқлимӣ, зарур аст, ки ин потенциал ба таври системавӣ ва пайваста истифода шавад. Танҳо дар ин сурат мавзӯи ҳифзи пирияхҳо метавонад аз як мавзӯи даврӣ ба як унсури доимии рӯзномаи расонаӣ табдил ёбад.

Идома додани баррасӣ бо тақия ба нишондиҳандаҳои мушаххас равшан мекунад, ки мавзӯҳои иқлимӣ ва экологӣ дар расонаҳои тоҷик ҳануз ҳам ҷойгоҳи маҳдуд доранд. Тибқи мониторинги “Интерньюс” (Internews) оид ба дастрасӣ ва сифати иттилоот дар бораи муҳити зист ва захираҳои табиӣ дар Тоҷикистон, дар давраи таҳлилшуда ҳиссаи ҷунин мавод дар расонаҳои интиҳобшуда аз 2,32% то 4,15%-и маҷмуи умумии интишоротро ташкил додааст: дар шабакаи «Телевизиони Тоҷикистон» – 2,32%, дар СМ-1 (шабакаи телевизионии ғайридавлатӣ) – 4,15% ва дар ҳафтаномаи “Азия-Плюс” – 2,90%. Ин нишон медиҳад, ки ҳатто дар расонаҳои нисбатан фаъол ҳам мавзӯҳои экологӣ ва вобаста ба иқлим ҳануз ба баҳши маҳдуди рӯзномаи иттилоотӣ дохил мешаванд. Ҳамзамон, муҳаққиқон қайд мекунанд, ки дар сатҳи минтақавӣ ҷунин масъалаҳо бештар дар иртибот бо мушкилоти

мушаххаси маҳаллӣ инъикос меёбанд, на ҳамчун як хатти доимии таҳлилӣ корбаст мешаванд [103].

Таҳлили чудоғонаи матбуоти соҳавӣ нишон медиҳад, ки дар он ҷо сатҳи “тахассусӣ” бештар аст. Масалан, дар баъзе рӯзномаю маҷаллаҳо ва платформаҳои таҳлилӣ, ки ба иқтисоди об, энергетика ва рушди устувор бахшида шудаанд, то 30–35% маводди экологӣ ба масъалаҳои об ва захираҳои он иртибот доранд. Аз ин миён, қариб нисфи онҳо (тақрибан 15–18% аз маҷмуи умумӣ) ба таври мустақим ё ғайримустақим ба захираи пирияхҳо ишора мекунанд, махсусан, дар заминаи таъмини захираҳои об барои неругоҳҳои барқӣ ва кишоварзӣ. Ин нишон медиҳад, ки ҳар қадар мавзӯ ба соҳаҳои амалӣ наздиктар мешавад, ҳамон қадар эҳтимоли ворид шудани мавзӯи пирияхҳо ба таҳлил зиёд мегардад.

Дар сатҳи минтақавӣ, тасвири эмпирӣ боз ҳам ҷолибтар аст. Таҳлили маводи як қатор нашрияҳои маҳаллӣ нишон медиҳад, ки дар минтақаҳои дорои вобастагии баланд аз об (масалан, ноҳияҳои кӯхистони ВМКБ ё қисматҳои водии Зарафшон), то 40% маводди экологӣ ба масъалаҳои об ва дастрасии он бахшида шудаанд. Аммо танҳо дар 8–12% ин мавод сабаби аслии масъала – яъне обшавии пирияхҳо – мустақим зикр мегардад. Ин фарқият нишон медиҳад, ки дар сатҳи маҳаллӣ паёмадҳо бештар аз сабабҳо дида мешаванд. Ба ибораи дигар, матбуоти минтақавӣ бештар “натичаро” инъикос мекунад, на “раванди пайдоиши он”-ро.

Як нишондиҳандаи дигари муҳим – давомнокии таваҷҷуҳи расонаҳо ба мавзӯ мебошад. Агар динамикаи наشري мавод дар як сол таҳлил карда шавад, дида мешавад, ки тақрибан 60%-и маводди марбут ба ҳифзи пирияхҳо дар давраҳои интишор мешаванд, ки бо рӯйдодҳои байналмилалӣ (конфронсҳо, рӯзҳои байналмилалӣ, ташаббусҳои давлатӣ) рост меоянд. Дар давраҳои дигар, шумораи чунин мавод ба таври назаррас коҳиш меёбад. Ин нишон медиҳад, ки инъикоси мавзӯ бештар “реактивӣ” аст, на “системавӣ”.

Дар баробари ин, таҳлили омории шакли мавод низ маълумоти ҷолиб медиҳад. Дар маҷмӯъ, дар платформаҳои рақамии тоҷик тақрибан 75-80% матолибе, ки ба масъалаҳои иқлим ва паёмадҳои экологӣ бахшида шудаанд дар шакли хабар ё гузориши кӯтоҳ интишор мешаванд. Танҳо 20-25% онҳоро метавон ба гурӯҳи маводди таҳлилӣ ва муфассал дохил кард, ки дар онҳо робитаҳои сабабию натиҷавӣ, муқоисаҳо ва маълумоти иловагӣ истифода мешаванд [103]. Ҳамин таносуб бори дигар нишон медиҳад, ки жанри таҳлилӣ то кунун ба таври кофӣ рушд накардааст.

Бо вуҷуди ин, нишондиҳандаҳои ҷалби аудитория (engagement) тамоюли дигарро нишон медиҳанд. Маводди таҳлилӣ, махсусан ҳамонҳое, ки бо мисолҳои маҳаллӣ ва рақамҳои мушаххас навишта ё омода шудаанд, одатан, 1,5-2 маротиба бештар хонда мешаванд ва дар шабакаҳои иҷтимоӣ нисбат ба хабарҳои кӯтоҳ бештар мубодила мегарданд. Ин далел аз он шаҳодат медиҳад, ки талаботи ниҳоии аудитория ба муҳтавои амиқтару пурратар эҳтиёҷ дорад, ҳарчанд ки пешниҳоди он ҳануз маҳдуд аст.

Ҳамчунин, дар таҳлили эмпирикӣ масъалаи “шикасти занҷири маъно” низ ба назар мерасад. Дар бисёр мавод робитаи байни мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ва дигар соҳаҳо (масалан, энергетика, муҳочират, амнияти озуқаворӣ) пурра кушода намешавад. Танҳо муаллифони тақрибан 20–25% маводди таҳлилӣ кӯшиш мекунанд, ин робитаро ба таври муфассал нишон диҳанд [69].

Аз маҷмуи ин нишондиҳандаҳо як хулосаи муҳим бармеояд: матбуоти соҳавӣ ва минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай ба инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ворид шудааст, аммо ин раванд бештар пароканда ва ба рӯйдодҳо вобаста мебошад. Барои табдил додани он ба як чараёни устувор, зарур аст, ки се унсур тақвият дода шаванд: мунтазамии интишор, амиқии таҳлил ва пайваस्ताгии мавзӯ ба таҷрибаи маҳаллӣ.

Иловаи маълумоти эмпирикӣ ба он раҳнамун месозад, ки масъала на дар набудани тавачҷуҳ, балки дар шакли ташкили он қарор дорад. Потенциал вуҷуд дорад, аудитория низ омода аст, аммо барои истифодаи самараноки ин

имкониятҳо, матбуот бояд аз модели реактивӣ ба модели пешакӣ банақшагирифташуда гузарад. Танҳо дар ин сурат мавзуи ҳифзи пирияхҳо метавонад ба як унсури доимии рӯзномаи иттилоотӣ табдил ёбад ва нақши воқеии худро дар ташаккули шуури экологӣ иҷро намояд.

Дар низоми муосири иттилоотӣ масъалаҳои иқлим дигар танҳо ба доираи илм, сиёсати экологӣ ё гузоришҳои байналмилалӣ маҳдуд намешаванд. Онҳо ба як қисми ҳаёти ҳаррӯзаи ҷомеа табдил ёфтаанд: ба тарзи истифодаи об, ба кишоварзӣ, ба рушди энергетика, ба амнияти озукаворӣ, ба муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳатто ба муносибати инсон ба ояндаи худ. Маҳз аз ҳамин нуқтаи назар, нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои иқлимӣ бояд васеътар аз вазифаи хабаррасонӣ баррасӣ гардад. Ин намуди матбуот на танҳо иттилоъ медиҳад, балки маъно месозад, робитаҳоро шарҳ медиҳад ва сиёсати вобаста ба иқлимро аз сатҳи қарорҳои расмӣ ба сатҳи дарки ҷамъиятӣ мерасонад.

Барои Тоҷикистон ин масъала аҳамияти махсус дорад. Дар таҳлилҳои муҳаққиқ А. Нуралиев чунин омадааст: “Кишвар аз лиҳози ҷуғрофӣ кӯҳсор буда, қисми зиёди ҳудуди он аз минтақаҳои баландкӯҳ иборат аст. Дар чунин шароит масъалаи иқлим ва об на танҳо мавзуи илмӣ, балки яке аз унсурҳои муҳими амнияти миллӣ ва рушди устувор ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклолӣ собит месозад, ки тағйирёбии иқлим ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ, захираҳои табиӣ ва шароити зиндагии аҳоли таъсири мустақим мерасонад” [33, с. 42]. Аз ин рӯ, ҳар маводи расонаӣ, ки ба ташаббусҳои тағйирёбии иқлим бахшида мешавад, бояд на танҳо мазмуни ҷорабиниҳо, балки аҳамияти иҷтимоӣ ва иқтисодии онҳоро низ равшан созад.

Матбуоти соҳавӣ дар ин раванд бештар вазифаи тафсиркунандаро иҷро мекунад. Агар расонаҳои умумӣ аксаран аз баргузориҳои конфронсҳо, суҳанрониҳо, ташаббусҳо ва қарорҳои расмӣ хабар диҳанд, матбуоти соҳавӣ метавонад ба умқи масъала ворид шавад: чаро ин ташаббус пайдо шуд, кадом

мушкилро ҳал кардан меҳоҳад, бо кадом сиёсатҳо ва барномаҳои давлатӣ иртибот дорад, барои энергетика, кишоварзӣ, идоракунии об ва рушди минтақаҳо чӣ аҳамият дорад. Маҳз ҳамин хусусият матбуоти соҳавиро ба як воситаи муҳимми миёнаравӣ байни илму сиёсат ва ҷомеа табдил медиҳад.

Дар баробари ин, матбуоти минтақавӣ вазифаи дигар дорад. Он ташаббуси вобаста ба иқлимро ба забони таҷрибаи маҳаллӣ тарҷума мекунад. Барои сокини ноҳияи кӯҳӣ, кишоварзи водӣ ё омӯзгори мактаби деҳот ҳуди ибораи “ташаббуси байналмилалӣ дар мавзуи иқлим” шояд хеле расмӣ ва аз доираи тафаккури онҳо дур намояд. Аммо вақте расонаи маҳаллӣ нишон медиҳад, ки тағйирёбии иқлим ба оби нӯшокӣ, замони кишт, ҳосили замин, хавфи сел, таъмини барқ ё ҳолати чарогоҳҳо чӣ гуна таъсир мерасонад, масъала шакли зинда пайдо мекунад. Дар ҳамин ҷо матбуоти минтақавӣ аз расонаи хабарӣ ба воситаи маърифати иҷтимоӣ табдил меёбад.

Фарқи асосии матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ на танҳо дар мавзӯ, балки дар нуқтаи назар низ мебошад. Матбуоти соҳавӣ бештар аз боло ба поён ҳаракат мекунад: аз сиёсат, стратегия, илм ва барнома ба ҷомеа. Матбуоти минтақавӣ бошад, аксар вақт аз поён ба боло менигарад: аз мушкили маҳаллӣ ба масъалаи миллӣ ва байналмилалӣ. Ҳар ду раванд заруранд. Агар танҳо раванди аввалро ба назари эътибор гирем, матн метавонад аз воқеияти зиндагии мардум дур шавад. Дар мариди дуҷум бошад, масъала метавонад дар сатҳи мушкилоти ҷудогонаи маҳаллӣ маҳдуд монад. Самаранокӣ дар ҳамгироии ин ду самт ба вучуд меояд.

Аз ин ҷиҳат, тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим бояд ҳамчун чараёни яқсамта фаҳмида нашавад. Матбуот набояд танҳо қарорҳои қабулшударо ба мардум расонад. Вазифаи муҳимтар он аст, ки байни сиёсат ва ҷомеа муколама ба вучуд оварад. Масалан, вақте дар бораи ҳифзи пирияхҳо, мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ё истифодаи сарфакоронаи об сухан меравад, расона метавонад ҳам мавқеи давлатро фаҳмонад, ҳам назари мутахассисонро пешниҳод кунад, ҳам таҷрибаи маҳаллиро нишон диҳад ва

ҳам саволҳои ҷомеаро ба сатҳи умумимиллӣ барорад. Чунин тарзи кор ба ташаккули эътимод мусоидат мекунад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилооти экологӣ» дастрасии ҷомеа ба маълумоти экологиро яке аз шартҳои муҳимми иштироки шахрвандон дар ҳалли масъалаҳои муҳити зист мешуморад [142]. Аз ин ҷо бармеояд, ки матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ танҳо иштирокчии ихтиёрии ин раванд нест, он метавонад воситаи амалии татбиқи ҳуқуқи ҷомеа ба иттилооти экологӣ бошад. Агар иттилоот танҳо дар ҳуҷҷатҳои расмӣ боқӣ монад, доираи таъсири он маҳдуд мешавад. Вақте ки он тавассути матбуот шарҳ меёбад, муқоиса мешавад, ба мисолҳои маҳаллӣ пайваست мегардад, он ба дониш ва баъдан ба рафтори иҷтимоӣ табдил ёфта метавонад.

Дар ҳамин замина масъалаи маърифати экологӣ низ ба миён меояд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маърифати экологии аҳоли» ва Барномаи давлатии маҷмуии рушди тарбия ва маърифати экологии аҳоли барои солҳои 2021-2025 нишон медиҳанд, ки баланд бардоштани сатҳи дониш ва масъулияти экологии шахрвандон яке аз самтҳои муҳимми сиёсати давлатӣ мебошад [5]. Аммо маърифати экологӣ танҳо тавассути дарс, китоб ё чорабиниҳои расмӣ ташаккул намеёбад. Расонаҳо, махсусан расонаҳои соҳавӣ ва минтақавӣ, дар ин раванд нақши доимӣ доранд, зеро онҳо бо аудитория мунтазам робита мекунанд ва метавонанд донишро ба забони воқеии ҳаёт наздик созанд.

Барои тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим матбуоти соҳавӣ бояд, пеш аз ҳама, ба таҳлил таъя кунад. Хабар дар бораи баргузориҳои як ҳамоиш ё қабули як санад зарур аст, вале кофӣ нест. Хонанда бояд фаҳмад, ки ин ташаббус бо кадом мушкил вобаста аст, чӣ гуна татбиқ мешавад, кадом сохторҳо масъуланд, ҷомеа чӣ нақш дошта метавонад ва натиҷаҳои интизоршаванда кадомҳоянд. Масалан, агар сухан дар бораи ҳифзи пирияхҳо равад, матбуоти соҳавӣ метавонад робитаи онро бо идоракунии ҳавзаҳои дарё, рушди гидроэнергетика, таъмини обёрӣ ва пешгирии офатҳои табиӣ

нишон диҳад. Бе ин пайвандҳо, ташаббус дар зехни хонанда ҳамчун як чорабиниӣ расмӣ боқӣ мемонад.

Матбуоти минтақавӣ бояд ташаббусҳоро аз нуқтаи назари таъсири онҳо ба зиндагии маҳаллӣ нишон диҳад. Масалан, дар ВМКБ масъалаи ҳифзи пирияхҳо метавонад бо хавфи кӯлҳои пирияхӣ, сел, тағйири дастрасии об ва шароити зиндагии аҳолии баландкӯҳ пайваст карда шавад. Дар водии Зарафшон ин масъала бештар ба обёрӣ, кишоварзӣ ва таъмини оби нӯшокӣ иртибот мегирад. Дар минтақаҳои ҷанубӣ бошад, тағйирёбии иқлим метавонад тавассути гармшавии ҳаво, камобӣ, хушксолӣ ва фишор ба заминҳои кишоварзӣ шарҳ дода шавад. Ҳамин фарқияти минтақавӣ матбуотро водор мекунад, ки аз умумигӯӣ ба забони мушаххас гузарад.

Дар ҳамин ҷо зарурати банақшагирии редаксионӣ ба миён меояд. Матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ метавонад барои инъикоси масъалаҳои вобаста ба иқлим тақвими махсуси мавзӯӣ дошта бошад. Масалан, оғози фасли баҳор метавонад бо мавзӯи обшавии барфу пирияхҳо ва хавфи сел пайваст шавад; фасли тобистон -- бо камобӣ ва истифодаи сарфакоронаи об; фасли тирамоҳ -- бо натиҷаҳои кишоварзӣ ва таъсири иқлим ба ҳосил; фасли зимистон -- бо масъалаи энергетика, барф, сармо ва захираҳои об. Ин раванд имкон медиҳад, ки мавзӯ аз як силсилаи хабарҳои пароканда ба як хати мушаххаси доимии таҳлилшаванда табдил ёбад.

Дар тарғиби мавзӯҳои вобаста ба иқлим сифати манбаъҳо аҳамияти ҳалқунанда дорад. Матбуот бояд ба маълумоти расмӣ, таҳқиқоти илмӣ, гузоришҳои соҳавӣ ва шарҳи мутахассисон такя кунад. Аммо ин ҷо як мушкили дигар пайдо мешавад: забони манбаъҳои илмӣ аксар вақт душвор аст. Вазифаи журналист онро содда кардан нест, балки дуруст фаҳмондан аст. Фарқ байни содасозии ғоиданок ва соддасозии зараровар бояд нигоҳ дошта шавад. Агар мафҳумҳо аз ҳад зиёд одӣ карда шаванд, мазмуни илмӣ коста мегардад. Агар онҳо бе шарҳ оварда шаванд, аудитория онҳоро қабул карда наметавонад.

Дар ин раванд матбуоти соҳавӣ метавонад нақши тарҷумони илмиро иҷро кунад. Масалан, мафҳумҳое чун “мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим”, “коҳиши хавфҳои иқлимӣ”, “мониторинги криосфера”, “захираҳои оби стратегӣ” ё “устувории экосистемаҳо” бояд бо мисолҳои равшан шарҳ дода шаванд. Ба ҷои он ки матн танҳо аз истилоҳҳо пур шавад, журналист метавонад ҳар мафҳумро ба як ҳолати мушаххас пайваст кунад. Масалан, мутобиқшавӣ — ин танҳо калимаи сиёсӣ нест, он метавонад маънои беҳтар кардани низоми обёрӣ, интиҳоби навъҳои ба хушкӣ тобовари зироат, бунёди инфрасохтори зиддиселӣ ё омӯзиши аҳолиро дошта бошад.

Барои матбуоти минтақавӣ масъалаи эътимод муҳимтар аст. Хонандаи маҳаллӣ ба расонае бештар бовар мекунад, ки воқеияти зиндагии ӯро медонад. Агар маводи вобаста ба иқлим танҳо бо забони умумӣ навишта шавад, он метавонад аз аудитория дур монад. Аммо вақте журналист аз минтақа, аз таҷрибаи сокинон, аз мушкили дарёи маҳаллӣ, аз роҳи вайроншудаи кӯҳӣ, аз тағйири речаи обёрӣ ё аз ҳолати мактабу хоҷагиҳои деҳот сухан мегӯяд, матн эътимодноктар мешавад. Ин ҷо маҳалгарой нест, ин мушаххас кардани масъала аст.

Дар ҳамин раванд истифодаи мусоҳиба бо мутахассисони маҳаллӣ аҳамияти хос дорад. Одатан дар маводи расонаӣ бештар мақомдорони марказӣ ё коршиносони дар пойтахт сукунатдошта сухан мегуянд. Аммо дар масъалаҳои иқлим омӯзгорони маҳаллӣ, кормандони хоҷагии об, мутахассисони кишоварзӣ, табибон, роҳбарони ҷамоатҳо ва собиқадорони меҳнат низ манбаи муҳими маълумот буда метавонанд. Онҳо тағйиротро аз рӯйи таҷрибаи дарозмуддати худ мебинанд. Албатта, чунин мушоҳидаҳо ҷойи маълумоти илмиро намегиранд, вале метавонанд онро пурра кунанд ва матнро “зинда” гардонанд.

Матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим бояд аз усули муқоиса низ Ҷаълола истифода баранд. Масалан, муқоисаи вазъи як минтақа бо минтақаи дигар, муқоисаи таҷрибаи

Тоҷикистон бо кишварҳои дигар, ки ҳудудаш кӯҳсор аст, муқоисаи ҳолати имрӯза бо маълумоти солҳои гузашта ё муқоисаи паёмадҳои иқлимӣ дар соҳаҳои гуногун метавонад фаҳмиши хонандаро васеътар кунад. Аммо дар чунин муқоиса бояд эҳтиёткор буд. Мақсад нишон додани “беҳтар” ё “бадтар” нест, балки ошкор кардани сабақҳо ва робитаҳо мебошад.

Дар солҳои охир, бо ташаббуси Тоҷикистон, масъалаи ҳифзи пирияхҳо ба рӯзномаи байналмилалӣ ворид гардид. Эълон шудани “Соли 2025 -- Соли байналмилалии ҳифзи пирияхҳо ва аз соли 2025 таҷлил шудани “21 март -- Рӯзи ҷаҳонии пирияхҳо” нишон медиҳад, ки мавзӯи мазкур аз доираи миллӣ берун рафтааст [50]. Барои матбуоти даврии тоҷик ин на танҳо мояи ифтихор, балки масъулияти касбӣ низ мебошад. Агар кишвар дар сатҳи ҷаҳонӣ ташаббус нишон диҳад, расонаҳои дохилӣ бояд тавонанд моҳият, сабаб, аҳаммият ва натиҷаҳои эҳтимолии онро барои ҷомеаи худ равшан намоянд.

Дар ин замина матбуоти соҳавӣ метавонад дипломатияи оби Тоҷикистонро ба таври таҳлилӣ шарҳ диҳад. Ташаббусҳои байналмилалӣ дар соҳаи об ва иқлим танҳо чорабиниҳои сиёсӣ нестанд, онҳо як қисми сиёсати хориҷии кишвар, воситаи муаррифии манфиатҳои миллӣ ва воситаи ҷалби ҳамкориҳои илмӣ, техникӣ ва молиявӣ мебошанд. Вақте расона ин паҳлуро равшан мекунад, хонанда мефаҳмад, ки масъалаи ҳифзи пирияхҳо танҳо мушкили табиат нест, балки як қисми мавқеи байналмилалии Тоҷикистон мебошад.

Дар баробари ин, матбуоти минтақавӣ метавонад нишон диҳад, ки чунин ташаббусҳои байналмилалӣ ба минтақаҳо чӣ иртибот доранд. Масалан, агар дар Душанбе конфронси байналмилалӣ баргузор шавад, расонаи маҳаллӣ метавонад аз худ бипурсад: ин барои ноҳияи мо чӣ маъно дорад? Оё барномаҳои омӯзишӣ пайдо мешаванд? Оё мониторинги хавфҳои табиӣ беҳтар мешавад? Оё таваҷҷуҳ ба мушкилоти оби маҳаллӣ зиёд мегардад? Оё қавонони минтақа метавонанд дар лоиҳаҳои экологӣ иштирок

кунанд? Чунин саволҳо матбуоти маҳаллиро аз хабарнигории протоколӣ ба журналистикаи амалгаро наздик мекунанд.

Яке аз роҳҳои муҳимми тақвияти нақши матбуот дар ин самт рушди истифодаи самараноки маълумотҳо мебошад. Дар масъалаҳои вобаста ба иқлим рақамҳо бисёранд: ҳарорат, боришот, сатҳи об, ҳаҷми пирияхҳо, шумораи офатҳои табиӣ, зарари иқтисодӣ, масоҳати заминҳои обёришаванда, истеъмоли об ва ғайра. Аммо ҳуди рақамҳо барои ҷомеа фаҳмо нестанд, агар ба шарте ки онҳо ба шакли графика, харита, муқоиса ё шарҳи кӯтоҳ ба хонанда пешниҳод нагардад. Матбуоти соҳавӣ метавонад дар ин маврид пешсаф бошад, зеро аудиторияи он ба таҳлил бештар омода аст. Матбуоти минтақавӣ бошад, метавонад ҳамин маълумотро ба сатҳи маҳаллӣ мутобиқ кунад.

Пажӯҳишгари тоҷик А. Нуралиев таъкид мекунад, ки истифодаи маълумот танҳо масъалаи техникӣ нест: “Ин масъалаи фарҳанги қор бо далел низ мебошад. Рӯзноманигор бояд бидонад, ки маълумот аз кучо гирифта шудааст, чӣ гуна ҷамъоварӣ шудааст, кадом маҳдудият дорад ва онро чӣ гуна шарҳ додан мумкин аст. Агар рақам бе манбаъ оварда шавад, эътимод коҳиш меёбад. Агар рақам дуруст бошад, вале нодуруст шарҳ ёбад, хонанда ба ҳулосаи хато меояд. Аз ин рӯ, матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ бояд бо ниҳодҳои илмӣ, Агентии обуҳавошиносии Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, муассисаҳои таҳқиқотӣ ва донишгоҳҳо робитаи устувор дошта бошад” [33, с. 41].

Дар ин раванд ҳамкориҳои матбуот бо муассисаҳои таҳсилот низ муҳим аст. Мактабҳо, донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ метавонанд барои журналистон манбаи дониш, қоршиносон ва таҷрибаи ҷавонон бошанд. Аз тарафи дигар, расонаҳо метавонанд маводи илмиро барои омӯзгорон ва донишҷӯён дастрас кунанд. Масалан, як мақолаи хуб дар бораи ҳифзи пирияхҳо метавонад дар дарсҳои география, экология ё асосҳои давлатдорӣ ҳамчун маводи иловагӣ истифода шавад. Ҳамин гуна пайваستшавӣ байни

матбуот ва маориф маърифати экологиро аз сатҳи шиор ба сатҳи дониш мебардорад [7].

Чанбаи дигари муҳим иштироки ҷавонон дар тарғибу амалӣ гардондани мавзуи мазкур аст. Ташаббусҳои вобаста ба иқлим танҳо вақте пойдор мешаванд, ки насли ҷавон онҳоро ҳамчун масъалаи худ қабул кунад. Матбуоти минтақавӣ метавонад барои ҷавонони маҳаллӣ майдони фарох фароҳам оварад: озмунҳои мақола, акс, видео, гузоришҳои донишҷӯён, саҳифаҳои махсуси экологӣ ва мусоҳибаҳо бо ҷавонони фаъол. Ин ташаббус на танҳо муҳтавои маводро зиёд мекунад, балки ҳавасмандии иштироки ҷавононро ба вуҷуд меорад. Вақте ҷавон дар бораи мушкили об ё иқлим менависад, ӯ дигар танҳо хонанда нест, ӯ ба иштирокчии раванд табдил меёбад.

Аммо дар ин кор эҳтиёт лозим аст. Мавзӯҳои вобаста ба иқлим набояд ба маъракаи яктарафа табдил ёбанд. Расона на танҳо дастовардҳоро нишон диҳад, балки мушкилоти иҷро, норасоии маблағ, камбуди мутахассисон, набудани маълумоти пурра, заъфи ҳамоҳангӣ ва мушкили дастрасии аҳоли ба иттилоотро низ таҳлил кунад. Маҳз ҳамин муносибати танқидии созанда эътимоди матбуотро баланд мебардорад. Агар мавод танҳо таърифӣ бошад, аудитория онро ҳамчун рекламаи расмӣ қабул мекунад. Агар танҳо танқид бошад, эҳсоси ноумедӣ пайдо мешавад. Дар ин маврид нишон додани воқеият бо далел ва пешниҳод беҳтарин кор аст.

Дар сатҳи услубӣ матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ бояд аз забони аз ҳад зиёд маъмурий канорагирӣ кунад. Ибораҳои чун “дар доираи татбиқи чорабиниҳо”, “ҷиҳати амалисозии вазифаҳо”, “бо мақсади баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ” дар санадҳои расмӣ табиӣ ҳастанд, вале дар матни журналистӣ зиёд истифода шаванд, таъсири маводро кам мекунанд. Журналист бояд ҳамин мазмунро зинда ва равшан гуяд: чӣ кор шуд, барои кӣ муҳим аст, чӣ тағйир медиҳад, кӣ масъул аст, чомеа чӣ фоида мебинад.

Забони фасеҳу равон нишонаи соддагӣ нест, нишонаи эҳтиром ба хонанда аст.

Дар баробари забон шакли пешниҳоди мавод низ бояд нав шавад. Мавзӯҳои иқлим барои лонгрид, инфографика, харитаи интерактивӣ, силсилаи мусоҳибаҳо ва навор (видео) хеле мувофиқанд. Масалан, матбуоти минтақавӣ метавонад як силсила маводро таҳти унвони шартии “Об дар ҳаёти минтақа” роҳандозӣ кунад, ки дар ҳар шумора як паҳлуи масъала — ҳифзи пириях, дарё, канал, замини кишт, оби нӯшокӣ, сел, сарфайи об — баррасӣ шавад. Матбуоти соҳавӣ бошад, метавонад дар бораи “пирияхҳо ва иқтисоди миллӣ” мавод таҳия намояд. Чунин шаклҳо имкон медиҳанд, ки мавзӯ давомдор инъикос гарданд.

Нақши матбуоти соҳавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим, ҳамчунин, аз он иборат аст, ки метавонад баҳси касбиро ба вучуд оварад. Дар соҳаҳои об, энергетика, кишоварзӣ ва муҳити зист ҳамеша нуқтаҳои назари гуногун вучуд доранд. Масалан, истифодаи захираҳои об барои энергетика ва кишоварзӣ баъзан талаботи гуногун ба миён меорад. Мутобиқшавӣ ба иқлим хароҷот талаб мекунад. Бунёди инфрасохтори муҳофизатӣ маблағ ва идоракунии муассир меҳаҳад. Дар ин маврид матбуоти соҳавӣ на танҳо натиҷаи ниҳоиро нашр менамояд, балки ин масъалаҳоро бо иштироки коршиносон баррасӣ мекунад.

Матбуоти минтақавӣ бошад, метавонад нишон диҳад, ки қарорҳои соҳавӣ дар сатҳи маҳаллӣ чӣ гуна қабул мешаванд. Масалан, як барномаи сарфайи об дар ҳуччат хуб менамояд, аммо дар деҳа метавонад бо мушкилоти техникӣ, одати истифода, дастрасӣ ба маблағ ё набудани омӯзиш рӯ ба рӯ шавад. Агар расона ин мушкилотро нишон диҳад, он ба ислоҳи амалии сиёсат мусоидат мекунад. Ҳамин тавр, матбуоти минтақавӣ метавонад на танҳо воситаи тарғиб, балки воситаи ҳалли мушкилот дар маҳал гардад.

Дар ин раванд масъалаи забони миллӣ ва истилоҳсозӣ низ муҳим аст. Бисёр мафҳумҳои вобаста ба иқлим аввал ба забони англисӣ ё русӣ ворид

мешаванд ва баъдан ба тоҷикӣ тарҷума мегарданд. Агар истилоҳҳо ноустувор бошанд, он гоҳ хонанда роҳгум мезанад. Матбуоти соҳавӣ метавонад дар ташаккули забони дақиқи тоҷикӣ оид ба иқлим саҳм гузорад. Барои ин ҳамкорӣ бо олимон, забоншиносон ва мутахассисони соҳа зарур аст. Истилоҳ бояд ҳам илмӣ бошад, ҳам барои хонанда фаҳмо. Ин масъала дар оянда барои рушди журналистикаи миллӣ аҳаммияти калон дорад.

Ташаббусҳои иқлимӣ, инчунин, ба мавзуи масъулияти байни наслҳо пайванди ногузастанӣ доранд. Матбуот метавонад нишон диҳад, ки ҳифзи пирияхҳо, сарфаи об ва мутобиқшавӣ ба иқлим танҳо вазифаи насли имрӯза нест, он ба наслҳои оянда низ вобаста мебошад. Ин паҳлуи арзишманд, хусусан, дар матбуоти минтақавӣ таъсирбахш аст, зеро айни ҳол дар маҳалҳо робитаи байни наслҳои гузашта, имрӯза ва оянда қавитар эҳсос мешавад. Вақте масъалаи иқлим ҳамчун масъулият дар назди фарзандон ва наберагон шарҳ дода мешавад, он аз сатҳи техникий сиёсат ба сатҳи ахлоқӣ иҷтимоӣ мубаддал мегардад.

Аз нуқтаи назари идоракунии давлатӣ матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ метавонанд ба самаранокӣ сиёсати иқлимӣ таъсири ғайримустақим расонанд. Сиёсат вақте натиҷа медиҳад, ки ҷомеа онро фаҳмад, қабул кунад ва дар татбиқи он иштирок намояд. Агар шахрванд надонад, ки чаро сарфаи об муҳим аст, чаро партов набояд ба дарё партофта шавад, чаро ниҳолшинонӣ ё ҳифзи чарогоҳ ба муҳити атроф ва иқлим иртибот дорад, сиёсати давлатӣ пурра амал намекунад. Матбуот ҳамин фосолаи байни қарор ва рафторро, яъне назария ва амалияро пур мекунад.

А. Нуралиев дар китоби “Асосҳои ҳуқуқии фаъолияти журналистӣ” мегӯяд: “Набояд тамоми масъулият ба дӯши журналистон гузошта шавад. Барои фаъолияти босифати матбуот дастрасӣ ба маълумот, омӯзиши касбӣ, дастгирии шахсони таҳлилгар, робита бо коршиносон ва имконияти техникӣ зарур аст. Бисёр расонаҳои минтақавӣ бо маҳдудияти кадрӣ ва молиявӣ рӯ ба рӯ ҳастанд. Аз ин рӯ, рушди журналистикаи ба иқлим сару кор дошта бояд

ҳамчун як қисми сиёсати васеътари иттилоотӣ ва маърифатӣ баррасӣ гардад. Омӯзиши журналистон, таъсиси пойгоҳҳои маълумоти содаву дастрас, гузаронидани семинарҳо бо олимон ва таҳияи дастурҳои соҳавӣ метавонанд ин равандро тақвият диҳанд” [31, с. 59].

Хулоса, матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар тарғиби ташаббусҳои вобаста ба иқлим нақши дуҷумдараҷа надорад, чунон ки баъзеҳо фикр мекунанд. Матбуоти соҳавӣ ташаббусҳоро ба таҳлил, далел ва баҳси касбӣ мепайвандад, матбуоти минтақавӣ бошад, онҳоро ба зиндагии воқеии мардум наздик мекунад. Ҳар ду шакл якдигарро пурра мекунанд. Бе матбуоти соҳавӣ масъала метавонад сатҳӣ бимонад, бе матбуоти минтақавӣ он метавонад аз ҷомеа дур шавад. Танҳо дар ҳамгироии ин ду самт метавон ташаббусҳои иқлимиро ба ҷузъи устувори шуури ҷамъиятӣ табдил дод.

Барои оянда муҳим аст, ки расонаҳои тоҷик аз инъикоси реактивии мавзӯҳои иқлимӣ ба модели пайваста, таҳлилий ва пешакӣ банақшагирифташуда гузаранд. Масъалаҳои об, ҳифзи пирияхҳо, тағйирёбии иқлим ва мутобиқшавӣ набояд танҳо ҳангоми чорабиниҳои расмӣ ё санаҳои байналмилалӣ пайдо шаванд. Онҳо бояд ҳамчун мавзӯи доимии рӯзномаи расонаӣ ҳузур дошта бошанд. Дар чунин сурат, матбуот метавонад на танҳо ташаббусҳоро тарғиб кунад, балки ҷомеаро барои иштирок дар ҳалли масъалаҳои иқлимӣ таҳрик бахшад.

Нақши матбуоти соҳавӣ ва минтақавӣ дар шароити Тоҷикистон аз доираи иттилоърасонӣ фаротар меравад. Онҳо метавонанд воситаи маърифат, муколама, назорати иҷтимоӣ, тарғиби таҷрибаи маҳал ва таҳкими сиёсати давлатии мавзӯҳои иқлим бошанд. Масъалаи асосӣ дар он аст, ки ин потенциал ба таври муназзам истифода шавад. Агар расонаҳо тавонанд байни илм, давлат, ҷомеа ва минтақаҳо робитаи устувор барқарор намоянд, ташаббусҳои вобаста ба иқлим аз матни санадҳо ба қисми зиндаи фарҳанги ҷамъиятӣ табдил хоҳанд ёфт.

БОБИ 3. МУШКИЛОТ, ТАМОЮЛҲО ВА ДУРНАМОИ ТАҚВИЯТИ ГУФТУМОНИ РАСОНАИИ ҲИФЗИ ПИРЯХҲО

3.1. Камбудихои касбӣ ва мушкилоти салоҳиятнокии рӯзноманигорон дар инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик таъкид намудаанд, ки «фаъолияти матбуоту нашриёт ... бояд ба амалӣ гардидани ҳуқуқи қонунии шаҳрвандон ба гирифтани маълумоти бозғатимоду саривақтӣ мусоидат намояд» [4]. Ин андеша барои баррасии мушкилоти касбии рӯзноманигорон дар инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ аҳаммияти бевосита дорад. Зеро мавзӯҳое, чун тағйирёбии иқлим, обшавии пирияхҳо, захираҳои об ва дипломатияи экологӣ танҳо бо хабаррасонии умумӣ маҳдуд намешаванд, онҳо аз журналист дониши соҳавӣ, санҷиши дақиқи манбаъҳо, истифодаи дурусти истилоҳоти илмӣ ва қобилияти шарҳи равандҳои мураккабро талаб мекунанд. Агар ин талабот риоя нашавад, иттилооти экологӣ шакли рӯякӣ гирифта, таъсири маърифатӣ ва ҷамъиятии худро аз даст медиҳад.

Дар баррасии камбудихои касбӣ ва мушкилоти салоҳиятнокии рӯзноманигорон ҳангоми инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ, пеш аз ҳама, бояд ба хусусияти ҳуди ин соҳа таваҷҷуҳ кард. Журналистикаи экологӣ, бахусус, дар бахши ҳифзи пирияхҳо ва тағйирёбии иқлим, на танҳо дониши умумии рӯзноманигориро талаб мекунад, балки доираи муайяни донишҳои байнисоҳавиро низ пеш мегузорад: аз асосҳои иқлимшиносӣ ва гидрология то фаҳмиши сиёсати байналмилалӣ ва дипломатияи об. Маҳз дар ҳамин мураккабӣ яке аз сабабҳои асосии мушкилоти касбӣ нухуфтааст, зеро на ҳар рӯзноманигор имкони дастрасӣ ба чунин донишҳои муосиру мукамалро дорад.

Дар таҷрибаи матбуоти тоҷик мушоҳида мешавад, ки “қисми зиёди рӯзноманигорон мавзуи ҳифзи пирияхҳоро на аз нуқтаи назари таҳлилӣ, балки бештар аз ҷиҳати иттилоотӣ, инъикос мекунанд. Ин ҳолат ба он оварда мерасонад, ки матолиб асосан ба такрори маълумоти расмӣ ва изҳоротҳои мансабдорон маҳдуд мешаванд” [47, с. 38]. Масалан, дар таҳлили маводди солҳои охир дида мешавад, ки то 70-75% хабарҳои марбут ба иқлим ва ҳифзи пирияхҳо ба манбаҳои расмӣ таъяс мекунанд ва дар онҳо шарҳи мустиқили рӯзноманигор кам ба назар мерасад. Ин нишон медиҳад, ки сатҳи мустиқилияти таҳлилӣ ҳануз маҳдуд аст.

Мушкилоти асосӣ дар ин замина норасоии дониши тахассусӣ мебошад. Рӯзноманигоре, ки бо истилоҳоти илмӣ, равандҳои иқлимӣ ва механизми тағйирёбии пирияхҳо шинос нест, маҷбур мешавад ба забони умумӣ ва тавсифи сода таъяс кунад. Ин метавонад боиси он гардад, ки робитаҳои муҳими сабабию натиҷавӣ нодуруст ё нопурра инъикос шаванд. Масалан, фарқияти байни обшавии мавсимӣ ва тағйирёбии дарозмуддати пирияхҳо на ҳамеша ба таври дуруст шарҳ дода мешавад, ки ин ба дарки нодурусти аудитория оварда мерасонад.

Мушкилоти дигар ба кор бо манбаҳои дахл дорад. Дар бисёр ҳолатҳо, рӯзноманигорон ба як ё ду манбаи маҳдуд таъяс мекунанд, ки ин ба якдидгоҳӣ ё якҷониба шарҳ додани факту рақамҳо оварда мерасонад. Дар ҳоле ки мавзуи ҳифзи пирияхҳо талаб мекунад, ки манбаҳои гуногун – аз маълумоти оморӣ ва гузоришҳои байналмилалӣ то мусоҳиба бо мутахассисон – ҳамзамон, яъне баробар истифода шаванд [146]. Мисолҳои омӯхташуда бар он далолат мекунанд, ки тақрибан 20-25% маводди таҳлилӣ дар матбуоти тоҷик зиёда аз ду манбаёро истифода кардаанд. Ин нишон медиҳад, ки гуногунрангии манбаҳои ҳануз ҳам як мушкили ҷиддӣ боқӣ мемонад.

Дар баробари ин, масъалаи тарзи пешниҳоди маълумот низ муҳим аст. Бисёре аз матолиб, ҳатто вақте ки маълумоти арзишманд доранд, бо услуби душвор ва расмӣ пешниҳод мешаванд, ки барои хонандаи одӣ мушкилфаҳм

мегардад. Аз ҷониби дигар, кӯшиши соддасозии матн метавонад ба коста шудани дақиқияти илмӣ оварда расонад. Ин андеша далолат аз он медиҳад, ки рӯзноманигорон на ҳамеша тавозуни заруриро миёни илмӣ ва дастрасӣ нигоҳ дошта метавонанд.

Ҷанбаи дигари мушкилот – набудани таҷрибаи кор бо форматҳо ва воситаҳои муосир мебошад, ки дар ин бора коршиноси тоҷик Ш. Давлатов мегӯяд: “Гарчанде ки инфографика, лонгрид ва дигар шаклҳои визуалӣ метавонанд барои фаҳмондани мавзӯи ҳифзи пирияхҳо хеле самаранок бошанд, истифодаи онҳо дар матбуоти тоҷик ҳануз маҳдуд аст” [16, с. 91]. Тақрибан 10-15% маводди марбут ба иқлим бо унсурҳои визуалӣ эҷод шудаанд. Ин дар ҳолест, ки мавзӯи ҳифзи пирияхҳо аз ҷиҳати визуалӣ бисёр фаровон аст ва метавонад тавассути тасвир ва диаграмма ба таври муассиртар фаҳмонда шавад.

Ҳамзамон, бояд ба масъалаи омӯзиш ва тақмили ихтисос низ ишора кард. Имкониятҳои омӯзиши махсус дар соҳаи журналистикаи экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол пурра ҳалли худро наёфтааст. Гарчанде ки баъзе барномаҳои байналмилалӣ курсҳо ва тренингҳо пешниҳод мекунанд, онҳо на ҳамеша доираи васеи рӯзноманигоронро фаро мегиранд. Дар натиҷа, сатҳи омодагии касбӣ байни рӯзноманигорон нобаробар боқӣ мемонад.

Бо вучуди ин мушкилот, бояд қайд кард, ки тамоюлҳои мусбат низ ба назар мерасанд. Дар солҳои охир як идда рӯзноманигорон ва платформаҳои рақамӣ пайдо шудаанд, ки ба таҳлили амиқи масъалаҳои экологӣ, аз ҷумла, ҳифзи пирияхҳо, таваҷҷуҳи бештар зоҳир мекунанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки аз манбаъҳои гуногун истифода баранд, маълумоти омори таҳлил намоянд ва матолибро ба шакли фаҳмо пешниҳод кунанд. Гарчанде ки шумораи чунин мавод алҳол зиёд набошад ҳам, вале аз имконияти рушди касбӣ далолат мекунад.

Дар маҷмӯъ, метавон иброз дошт, ки камбудии касбӣ ва мушкилоти салоҳиятнокии рӯзноманигорон дар ин соҳа на танҳо ба маҳдудияти

захираҳо, балки ба хусусияти худ мавзӯ вобаста аст. Мавзуи ҳифзи пирияхҳо аз рӯзноманигор талаб мекунад, ки ӯ ҳамзамон таҳлилгар, тарҷумони илм ба забони оммавӣ ва миёнарав байни дониш ва ҷомеа бошад. Дар ҳолатҳое ки ин талабот пурра қонё карда намешавад, сифати инъикоси мавзӯ низ ҷолибият пайдо намекунад.

Рушди минбаъдаи гуфтумони расонаии ҳифзи пирияхҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он вобаста аст, ки то чӣ андоза ин мушкилоти касбӣ бартараф карда мешаванд. Баланд бардоштани сатҳи дониш, гуногунрангии манбаъҳо, истифодаи шаклҳои муосир ва нигоҳ доштани тавозун миёни илмӣ ва дастрасӣ – ҳамаи ин унсурҳо метавонанд ба беҳтар шудани сифати журналистикаи экологӣ мусоидат намоянд ва нақши онро дар ташаккули шуури ҷамъиятӣ тақвият бахшанд.

Мушкилоти касбиро пажӯҳишгар Н. В. Калинина танҳо ба сатҳи дониш ва малака маҳдуд наметонад, балки ба шароити институтсионалӣ ва фарҳанги кори расонаҳо иртибот доштанро низ тасдиқ мекунад: “Яке аз чунин омилҳо – тангии вақт ва талаботи истеҳсоли ғаврии мавод мебошад. Дар аксари редаксияҳо рӯзноманигорон маҷбур мешаванд дар муҳлати кӯтоҳ мавод омода намоянд, ки ин имкони таҳқиқи амиқ, санҷиши манбаъҳо ва машварат бо мутахассисонро маҳдуд месозад. Дар натиҷа, ҳатто дар ҳолате ки рӯзноманигор имкони таҳлилро дорад, шароити корӣ ӯро ба формати хабарии содда водор мекунад” [54, с. 32]. Яъне, муаллифи сутури ғавқ бар ин бовар аст, ки то 60% рӯзноманигорон барои таҳияи маводи таҳлилӣ вақти кофӣ надоранд ва аксаран ба форматҳои кӯтоҳ афзалият медиҳанд.

Ин вазъият ба як мушкили дигар – вобастагии сохторӣ аз манбаъҳои расмӣ – оварда мерасонад, ибраз медорад Н. В. Калинина: “Вақте ки рӯзноманигор имкони ҷамъоварии мустақили маълумотро надорад, ӯ бештар ба иттилооти омодашудаи ниҳодҳо таъя мекунад. Ин раванд боис мегардад, ки дискурси расонаӣ ба як навъ “инъикоси дуҷумдараҷа” табдил ёбад, ки дар он матн на аз таҳлил, балки аз бозгӯии маълумоти мавҷуда иборат аст” [54, с.

33]. Бо таваҷҷуҳ ба гуфтаи муҳаққиқ дар мавриди мавзуи ҳифзи пирияхҳо, ин махсусан муҳим аст, зеро бисёре аз маълумоти асосӣ дар ихтиёри муассисаҳои илмӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ қарор доранд ва дастрасӣ ба онҳо на ҳамеша осон даст медиҳад.

Чанбаи дигари масъала – набудани робитаи устувор байни рӯзноманигорон ва ҷомеаи илмӣ мебошад. Гарчанде ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муассисаҳои илмӣ ва марказҳои таҳқиқотӣ дар соҳаи об ва иқлим фаъолият кунанд ҳам, ҳамкориҳои муназзам ва мунтазами онҳо бо расонаҳо ба таври кофӣ ба роҳ монда нашудааст. Дар натиҷа, дониш ва натиҷаҳои таҳқиқотӣ на ҳамеша ба фазои расонаӣ ворид мешаванд ва табиист, ки дастраси муштариён намегардад. Гуфтаҳои болоро истиноди М. Бояков тасдиқ мекунад: “Тақрибан 15-20% маводди таҳлилий ба андешаи мустақими мутахассисон таъя мекунанд” [73, с. 125]. Ин нишон медиҳад, ки потенциали истифодаи донишҳои илмӣ дар журналистика пурра роҳандозӣ намегардад.

Тибқи ақидаи муҳаққиқон, мушкilotи забонӣ дар инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо нақши муҳим мебозад. Зеро қисми зиёди маълумоти муосир дар бораи ҳифзи пирияхҳо ва тағйирёбии иқлим ба забонҳои хориҷӣ, махсусан, забони англисӣ, дастрас аст. Барои бисёре аз рӯзноманигорон, ки ин забонро намедонанд кор бо чунин манбаъҳо мушкil аст ва ин ба маҳдуд шудани доираи иттилоот оварда мерасонад. “Дар натиҷа, матолиб бештар ба манбаъҳои маҳдуди дастрас таъя мекунанд ва имконияти муқоиса ва таҳлили васеъ кам мешавад” [88, с. 262].

Дар баробари ин, бояд ба масъалаи дарки ҳуди рӯзноманигор аз нақши бевоситаи худ дар таҳияи мавод низ ишора кард. Дар баъзе ҳолатҳо, рӯзноманигор ҳудро танҳо ҳамчун интиқолдиҳандаи иттилоот эҳсос мекунад, на ҳамчун таҳлилгар ё миёнарав байни илм ва ҷомеа. Ин муносибат ба маҳдуд шудани сатҳи таҳлил оварда мерасонад. Аммо дар мавридҳои, ки рӯзноманигор нақши фаъолтар мегирад, эҳсос мекунад, ки мавод бо имзои ӯ

ба дасти хонанда мерасад, матолиб низ хусусияти амиқтар ва таъсиргузортар пайдо мекунад. Ин нишон медиҳад, ки масъала на танҳо дар дониш, балки дар худшиносии касбӣ низ қарор дорад.

Бо вучуди ин, таҷрибаҳои мусбат низ мавҷуданд, ки ҳалшаванда будани ин мушкилотро нишон медиҳад. Дар баъзе платформаҳои рақамӣ рӯзноманигорон кӯшиш мекунанд, ки бо истифода аз маълумоти байналмилалӣ, мусоҳиба бо коршиносон ва таҳлили омӯӣ маводҳои муфассал омода намоянд. Ин гуна маводҳо, ҳарчанд шумораи онҳо маҳдуд аст, нишон медиҳанд, ки бо шароити мавҷуда низ метавон сатҳи таҳлилро баланд бардошт.

Аз нуқтаи назари умумӣ, мушкилоти касбӣ дар ин соҳа як низоми мураккабро ташкил медиҳад, ки дар он омилҳои инфиродӣ (дониш, малака), институтсионалӣ (шароити кор, захираҳо) ва фарҳангӣ (дарки нақши рӯзноманигор) бо ҳам пайваستاанд. Бартараф кардани ин мушкилот низ бояд ба таври комплексӣ сурат гирад: аз такмили ихтисос ва омӯзиш то рушди ҳамкорӣ бо ҷомеаи илмӣ ва беҳтар кардани шароити кор дар идораи редакцияҳо.

Дар ташаккули сифати гуфтумони расонаӣ сатҳи салоҳиятнокии рӯзноманигорон дар инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо омили муҳим мебошад. Дар ҳолате ки ин салоҳиятнокии баланд ҳис карда мешавад, матбуот метавонад на танҳо иттилоъ диҳад, балки маърифат ва муносибати масъулони ҷомеаро низ ташаккул бахшад. Дар акси ҳол, мавзӯ ба силсилаи хабарҳои пароканда табдил ёфта, таъсири худро аз даст медиҳад.

Таҳқиқ ва омӯзиш имкон медиҳад, ки ба як ҷанбаи боз ҳам амиқтар – фарқияти сатҳи салоҳиятнокии байни гурӯҳҳои гуногуни рӯзноманигорон – тавачҷуҳ карда шавад. Дар муҳити расонаии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин фарқият ҳале возеҳ эҳсос мешавад. Рӯзноманигороне, ки дар расонаҳои марказӣ фаъолият мекунанд, одатан, ба манбаъҳои бештар, аз ҷумла, иттилооти расмӣ ва чорабиниҳои байналмилалӣ дастрасӣ доранд. Аммо ин

дастрасӣ на ҳамеша ба сатҳи амиқи таҳлил табдил меёбад. Баръакс, рӯзноманигорони минтақавӣ, гарчанде, ки ба дастрасии маҳдуди манбаъҳо рӯ ба рӯ ҳастанд, бештар ба таҷрибаи мустақими воқеият таъя мекунанд. Ин ҳолат як парадоксро ба миён меорад: онҳое ки маълумоти бештар доранд, на ҳамеша таҳлили амиқтар пешниҳод мекунанд ва онҳое ки ба воқеият наздиктаранд, на ҳамеша имкони умумисозии илмиро доранд.

Барои он ки фарқияти миёни расонаҳои марказӣ ва минтақавӣ на танҳо дар сатҳи мушоҳидаи умумӣ, балки дар асоси нишондиҳандаҳои мушаххас шарҳ дода шавад, дар доираи таҳқиқоти мазкур аз усули таҳлили пилотии контент истифода гардид. Объекти таҳлилро маводди интернетии расонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил доданд, ки ба мавзӯҳои ҳифзи пирияхҳо, тағйирёбии иқлим, захираҳои об ва паёмдҳои иҷтимоию иқтисодии онҳо бахшида шудаанд. Ба ҳайси воҳиди таҳлил як маводи алоҳидаи рӯзноманигорӣ интихоб гардид. Барои таъмини муқоисаи нисбатан мутавозин, корпуси таҳлил аз 20 маводи интихобӣ мурағтаб карда шуд: 10 мавод аз расонаҳои марказӣ ва 10 мавод аз сегменти минтақавии расонаҳо. Ба гурӯҳи расонаҳои марказӣ, пеш аз ҳама, сомонаҳо аз нашрияҳои дохил карда шуданд, ки рӯзномаи умумимиллӣ ва иттилооти расмиро бештар инъикос менамоянд, дар ҳоле ки ба гурӯҳи расонаҳои минтақавӣ платформаҳои дохил шуданд, ки ба мушкilotи маҳаллӣ ва воқеияти ҷуғрофӣ наздик бештар таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд.

Объекти таҳлил: Платформаҳои онлайнӣ расонаҳои тоҷик дар мавзӯҳои ҳифзи пирияхҳо, тағйирёбии иқлим, захираҳои об ва оқибатҳои онҳо.

Воҳиди таҳлил: як нашрия.

Таҳлил: 20 нашрия, ки 10-тои онҳо расонаҳои марказӣ/миллӣ ва 10-тои онҳо расонаҳои минтақавии Тоҷикистон мебошанд.

Чадвали 7. ВАО-и марказӣ ва маҳаллӣ

№	Нашрия	Мавод	Рамз	Расонаҳои маҳаллӣ
1	Ховар	«15 май – Рӯзи байналмилалӣ иқлим...»	И	М–
2	Ховар	«Тағйирёбии иқлими сайёра...»	И	М–
3	Ховар	«Таъсири тағйирёбии иқлим ба ҳолати пирахҳои Тоҷикистон...»	А	М–
4	Ховар	«Ташаббуси Президенти Тоҷикистон. Ҳамасола дар ҳафтаи 21 март Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пирахҳо...»	И	М–
5	Ҷумҳурият	«Тоҷикистон ва ҳафтаи 21 март. Аз боби аҳамияти пирахҳо»	И	М–
6	Ҷумҳурият	«Тағйирёбии иқлим ва сиёсати экологии Тоҷикистон»	И	М–
7	Ҷумҳурият	«Пирахҳои “ноором”»	А	М+
8	Ҷумҳурият	«Тоҷикистон. Бардошти ихтисосӣ дар бораи вазъи пирахҳо»	А	М+
9	Садои Мардум	«Таъсири тағйирёбии иқлим ба пирахҳои Зарафшон»	А	М+
10	Садои Мардум	«Омузиши пирахҳо – самти муҳими илми ватанӣ ва ҷуғрафияи сиёсати давлат»	А	М–
№	Нашрия	Мавод	Рамз	Мисоли минтақавӣ
1	Хатлон	«Проблемаи тағйирёбии иқлим»	И	М+
2	Хатлон	«Ташаббусҳои Тоҷикистон – ифтихори ҳар як тоҷик»	И	М–
3	Хатлон	«Ҳатари обшавии пирахҳоро пешгирӣ мебояд»	И	М–
4	Ҳақиқати Суғд	«Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи павилиони Тоҷикистон... COP27»	И	М–
5	Панҷ	«Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон...»	А	М–
6	Хатлон	«Калонтарин пирахҳои Тоҷикистон»	А	М+
7	Хатлон	«Зарафшон»	А	М+
8	Хатлон	«Обшавии пирахҳо – мушкили ҳафтаи...»	А	М+
9	Хатлон	«Нақши пирахҳо дар муҳити зист»	А	М+
10	Хатлон	«Бухрони гляциологӣ-криосферӣ дар меҳвари ташаббуси шашуми ҳафтаи Пешвои миллат»	А	М–

Хулосаи сегменти минтақавӣ:

Иттилоотӣ – 4 аз 10 = 40%

Мавод бо мисолҳои маҳаллӣ – 5 аз 10 = 50%

**Ҷадвали 8. Натиҷаҳои таҳлили пилотии контент - маводҳои марбут ба ҳифзи
пирияхҳо дар расонаҳои марказӣ ва минтақавӣ**

Нишондиҳанда	Расонаҳои марказӣ	Расонаҳои маҳаллӣ
Шумораи умумии маводди таҳлилшуда	10	10
Маводди дорои хусусияти асосан иттилоотӣ	5 (50%)	4 (40%)
Маводди таҳлилий ё омехта	5 (50%)	6 (60%)
Маводди дорои мисолҳои маҳаллӣ ва ҷуғрофӣ мушаххас	3 (30%)	5 (50%)
Маводди бе мисолҳои мушаххаси маҳаллӣ	7 (70%)	5 (50%)

*Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили пилотии контенти 20
маводи интернетии расонаҳои Тоҷикистон.*

Мухтасар:

И – мавод асосан иттилоотӣ аст

А – мавод таҳлилий ё омехта аст

М+ – як мисоли мушаххаси маҳаллӣ вучуд дорад: номи пирияхҳо, ҳавза, водӣ, қаламрав, макони мушаххас ё парвандаи маҳаллӣ

М– – ягон мисоли маҳаллӣ нест

Дар чараёни таҳлили пилотии контент чанд нишондиҳандаи асосӣ истифода шуд. Якум, хусусияти жанрии мавод муайян карда шуд, яъне оё он бештар шакли иттилоотӣ дорад ё дорои ҷузъҳои таҳлилий ва умумисозӣ мебошад. Дуюм, ҳузур ё набудани мисолҳои мушаххаси маҳаллӣ ба назар гирифта шуд, аз ҷумла, зикри ҳифзи пирияхҳои муайян, ҳавзаҳои дарёҳо, мавзёҳои кӯҳӣ ё таҷрибаи иҷтимоии аҳолии маҳаллӣ. Сеюм, дараҷаи таъба муҳтавои умумӣ ё протоколӣ дар муқоиса бо мушоҳида ва мисолҳои зинда арзёбӣ гардид. Ин раванд имкон дод, ки тафовути воқеии сатҳи инъикоси мавзӯ дар ду сатҳи муҳити расонаӣ бо шакли муқоисавӣ нишон дода шавад.

Натиҷаҳои таҳлил собит сохтанд, ки дар расонаҳои марказӣ маводҳои дорои хусусияти асосан иттилоотӣ нисбатан бештар вомехӯранд. Ин ҳолат ба он вобаста аст, ки чунин расонаҳо бештар ба рӯйдодҳои расмӣ, конфронсҳо, ташаббусҳои байналмилалӣ ва изҳоротҳои мансабдорон таъба мекунанд. Дар баробари ин, дар расонаҳои минтақавӣ нисбат ба расонаҳои марказӣ ҳиссаи

маводи сирф хабарӣ каме пасттар буда, мисолҳои маҳаллӣ ва таҷрибаи зинда бештар ба назар мерасад. Ин фарқият нишон медиҳад, ки ҳар ду гурӯҳи расонаҳо қувва ва маҳдудияти хоси худро доранд: расонаҳои марказӣ дорои имкони таъсир ба рӯзномаи умумимиллӣ мебошанд, вале расонаҳои минтақавӣ бештар тавоноии нишон додани воқеияти маҳаллӣ ва мушкилоти мушаххаси муҳитро доранд.

**Ҷадвали 9. Натиҷаҳои таҳлили пилотии контенти маводҳои марбут ба ҳифзи
пирияхҳо дар расонаҳои марказӣ ва минтақавӣ
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Нишондиҳанда	Расонаҳои марказӣ	Расонаҳои минтақавӣ
Шумораи умумии маводи таҳлилшуда	10	10
Маводи дорои хусусияти асосан иттилоотӣ	5 (50%)	4 (40%)
Маводи таҳлилий ё омехта	5 (50%)	6 (60%)
Маводи дорои мисолҳои маҳаллӣ ва ҷуғрофӣ мушаххас	3 (30%)	5 (50%)
Маводи бе мисолҳои мушаххаси маҳаллӣ	7 (70%)	5 (50%)

*Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили пилотии контенти 20
маводи интернетии расонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

Таҳлили ҷадвали мазкур нишон медиҳад, ки дар расонаҳои марказӣ 50 фоизи мавод асосан хусусияти иттилоотӣ доранд. Ин рақам нисбат ба расонаҳои минтақавӣ бештар аст, зеро дар онҳо чунин мавод 40 фоизро ташкил медиҳанд. Аз ин метавон хулоса кард, ки расонаҳои марказӣ бештар ба интиқоли иттилооти умумӣ, хабарҳои расмӣ ва бозтоби рӯзномаи сиёсӣ байналмилалӣ майл доранд. Дар айни замон, дар сегменти минтақавӣ расонаҳо ҳиссаи маводи таҳлилий ё омехта ба 60 фоиз мерасад, ки ин аз мавҷудияти кӯшиши бештар барои пайваст кардани масъала ба воқеияти маҳал шаҳодат медиҳад.

Ҷанбаи боз ҳам муҳимтар ба масъалаи истифодаи мисолҳои маҳаллӣ дахл дорад. Агар дар расонаҳои марказӣ танҳо 30 фоизи мавод дорои мисолҳои мушаххаси ҷуғрофӣ ва иҷтимоии маҳаллӣ бошанд, дар расонаҳои минтақавӣ ин нишондиҳанда ба 50 фоиз мерасад. Ин ҳолат далолат мекунад, ки расонаҳои минтақавӣ мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ва иқлимро бештар ба муҳити

наздики хонанда пайванд медиҳанд, яъне онро на танҳо ҳамчун масъалаи умумии экологӣ, балки ҳамчун чузъи воқеияти иҷтимоӣ ва иқтисодии минтақа нишон медиҳанд. Маҳз ҳамин хусусият метавонад ба боло рафтани сатҳи дарк ва эҳсоси дахлдор будани мавзӯ дар назди аудитория мусоидат намояд.

Бо тақя ба натиҷаҳои мазкур метавон гуфт, ки ҳулосаи пешина дар бораи бартарии нисбии хусусияти иттилоотӣ дар расонаҳои марказӣ ва кавитар будани унсури инъикоси мавзӯи маҳал дар расонаҳои минтақавӣ аз ҷиҳати эмпирикӣ асоснок мебошад. Ҳарчанд ин таҳлил хусусияти пилотӣ дорад ва корпуси нисбатан маҳдуди маводро фаро мегирад, аммо он имкон медиҳад, ки як тамоюли муҳимми дискурси расонаии тоҷик муайян карда шавад: расонаҳои марказӣ бештар рӯзномаи умумиро ташаккул медиҳанд, вале расонаҳои минтақавӣ бештар қобилияти нишон додани таҷрибаи зинда ва пайванди мустақими мавзӯ бо муҳити иҷтимоиро доранд. Аз ин рӯ, тақмили инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик бояд ҳар ду самтро ба ҳам наздик созад: аз як тараф сатҳи таҳлил ва амиқсозии муҳтаво дар расонаҳои марказӣ тақвият ёбад, аз ҷониби дигар, имкониятҳои расонаҳои минтақавӣ барои пешниҳоди мисолҳои мушаххаси маҳаллӣ ба таври бештар истифода шаванд.

Ҷанбаи дигаре, ки ба салоҳиятнокии рӯзноманигорон таъсир мерасонад, масъалаи ихтисосмандӣ мебошад. Дар бисёр редаксияҳо рӯзноманигорон ба таври универсалӣ фаъолият мекунанд, яъне, як нафар метавонад ҳам мавзӯҳои сиёсӣ, ҳам иқтисодӣ ва ҳам экологиро инъикос намояд. Дар чунин шароит имкони ихтисосмандӣ дар соҳаи журналистикаи экологӣ маҳдуд мешавад. Аз рӯи далелу рақамҳои таҳқиқи мавзӯи мазкур маълум гардид, ки тақрибан 3–5% рӯзноманигорон ба таври доимӣ ба мавзӯҳои экологӣ машғуланд. Ин нишондиҳанда аз он гувоҳӣ медиҳад, ки соҳа ҳамчун як самти мустақили касбӣ пурра шакл нагирифтааст.

Дар баробари ин, муҳаққиқони англис Д. Фаҳи ва М. Нисбет чунин иброз намудаанд: “Масъалаи таҷрибаи саҳроӣ (ба забони англисӣ - field reporting) низ аҳамияти калон дорад. Мавзуи ҳифзи пирияхҳо, бо назардошти ҷойгиршавии ҷуғрофӣ онҳо, талаб мекунад, ки рӯзноманигор мавзуро бояд омузад, ба минтақаҳои кӯҳӣ сафар кунад, бо аҳолии маҳаллӣ суҳбат орояд ва вазъиятро мустақим мушоҳида намояд. Аммо чунин имкониятҳо на ҳамеша дастрасанд. Дар натиҷа, қисми зиёди мавод аз марказ омода мешаванд ва ба маълумоти ғайримустақим таъяс мекунанд” [100, с. 780]. Тибқи таҳлил муайян гардид, ки тақрибан 8–10% маводди марбут ба ҳифзи пирияхҳо дар асоси мушоҳидаи мустақим ва гузориши саҳроӣ таҳия шудаанд. Ин нишон медиҳад, ки таҷрибаи мустақим то кунун ба як унсури муқаррарии журналистика табдил наёфтааст.

Вақти он расидааст, ки ба масъалаи истифодаи технологияҳои рақамӣ низ таваҷҷуҳ бояд кард. Гарчанде ки имкониятҳои техникаӣ барои кор бо маълумоти визуалӣ ва омӯӣ тадриҷан беҳтар мешаванд, на ҳамаи рӯзноманигорон аз онҳо истифода мебаранд. Ҳ. Петерс мегӯяд, ки “дар бисёр ҳолатҳо, ҳатто вақте ки маълумоти омӯӣ дастрас аст, он ба шакли матни оддӣ пешниҳод мешавад, на ба шакли диаграмма ё инфографика. Ин боиси он мегардад, ки қисми муҳимми маъно ба хонанда пурра дастрас намегардад” [102, с. 141].

Бо вучуди ин мушкилот, дар ин самт як тамоюли мусбат низ мушоҳида мешавад: афзоиши тадриҷии таваҷҷуҳи рӯзноманигориҳои ҷавон ба мавзӯҳои экологӣ. Ин ҷавонон бештар ба истифодаи манбаъҳои байналмилалӣ, технологияҳои рақамӣ ва шаклҳои нави пешниҳод майл доранд. Гарчанде ки таҷрибаи онҳо алҳол маҳдуд аст, аммо маҳз ҳамин рӯзноманигориҳои ҷавон метавонанд дар оянда ба рушди журналистикаи экологӣ такони ҷиддӣ бахшанд.

Дар натиҷаи таҳқиқ ва хулоса метавон иброз дошт, ки мушкилоти салоҳиятноки дар ин соҳа як падидаи бисёрсатҳӣ мебошад. Он на танҳо ба

дониши инфиродӣ, балки ба сохтори худӣ низоми расонаӣ низ вобаста аст. Барои беҳтар намудани вазъ, зарур аст, ки на танҳо рӯзноманигорон омӯзонида шаванд, балки шароити кор, дастрасӣ ба манбаъҳо ва имкониятҳои техникии онҳо низ беҳтар гарданд.

Сатҳи касбияти рӯзноманигорон дар инъикоси мавзуи пирияхҳо омили ҳалқунандаест, ки муайян мекунад, оё матбуот метавонад аз нақли рӯйдод ба фаҳмондани раванд гузарад ё не? Дар ҳолате ки ин гузариш амалӣ мегардад, журналистика метавонад ба як абзори воқеии ташаккули сиёсати иттилоотӣ ва шуури экологӣ табдил ёбад. Дар акси ҳол, он дар доираи иттилооти пароканда маҳдуд боқӣ мемонад ва имкониятҳои худро пурра истифода бурда наметавонад.

Идома додани баррасӣ имкон медиҳад, ки ба як ҷанбаи боз ҳам муҳим – пайванди байни сатҳи салоҳиятнокии рӯзноманигор ва сифати дискурси расонаӣ – таваҷҷуҳ карда шавад. Дар асл, ҳар як маводи рӯзноманигорӣ на танҳо натиҷаи кори инфиродии муаллиф, балки инъикоси сатҳи умумии фарҳанги касбӣ дар редакция мебошад. Вақте ки дар як муҳити редакционӣ меъёрҳои таҳлил, санҷиши манбаъ ва дақиқияти истилоҳот риоя намешаванд, ҳатто рӯзноманигори дорои потенциали баланд низ наметавонанд матолиби босифат пешниҳод намоянд. Аз ин рӯ, масъалаи салоҳиятнокии бояд на танҳо дар сатҳи шахсӣ, балки дар сатҳи институтсионалӣ низ баррасӣ гардад.

Дар натиҷаи таҳлили муҳтавои як қатор маводди марбут ба ҳифзи пирияхҳо, як тамоюли нодуруст ба назар мерасад: “Ин ҳам бошад набудани “қабати дуҷуми маъно”. Яъне, дар матн иттилоъ ба назар мерасад, аммо он ба ҳулосаҳои васеътар пайваست намегардад. Масалан, зикри обшавии пирияхҳо худ аз худ як далели муҳим аст, аммо агар он бо масъалаҳои амнияти об, рушди иқтисодӣ ё муҳоҷират пайваст карда нашавад, таъсири он маҳдуд боқӣ мемонад” [108, с. 675]. Таҳлил нишон медиҳад, ки танҳо тақрибан 10% муаллифон кӯшиш мекунанд ин қабати дуҷуми маъноро барои ҳонанда

возеҳу равшан созанд. Ин нишон медиҳад, ки қобилияти умумисозии таҳлилӣ ҳануз ҳам дар марҳилаи ташаккул қарор дорад.

Чанбаи дигаре, ки ба сифати дискурс таъсир мерасонад, масъалаи пайдарпайии истилоҳот мебошад. Дар баъзе мавод як мафҳум бо чанд шакли гуногун истифода мешавад ё истилоҳоти илмӣ бе тавзеҳи зарурӣ ворид мегарданд. Ин ҳолат ба нофаҳмии хонанда оварда мерасонад ва эътимод ба матнро коҳиш медиҳад. Масалан, фарқияти байни “тағйирёбии иқлим”, “гармшавии глобалӣ” ва “ноустувории иқлим” на ҳамеша ба таври дақиқ шарҳ дода мешавад. Ин мушкилот бори дигар нишон медиҳад, ки масъалаи салоҳиятноки танҳо ба дониши умумӣ не, балки ба дақиқияти забонӣ низ вобаста аст.

Дар баробари ин, масъалаи интихоби зовияи назар низ аҳаммияти калидӣ дорад. Дар бисёр мавридҳо мавзуи ҳифзи пирияхҳо дар расонаҳо асосан ҳамчун масъалаи танҳо экологӣ пешниҳод мегардад, дар ҳоле ки моҳияти он ба доираи хеле васеътар тааллуқ дорад. “Дар асл, ин мавзӯ метавонад ҳамзамон аз зовияҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, амниятӣ ва сиёсӣ таҳлил шавад. Чунин маҳдудшавии зовияи назар тасодуфӣ нест, зеро интихоби тарзи инъикоси масъалаҳои вобаста ба иқлим ба заминаи касбии рӯзноманигор, меъёрҳои ҳукмрон дар фаъолияти расонаӣ ва хусусиятҳои муҳити фарҳангӣ вобастагӣ дорад” [121, с. 46]. Аз ҳамин ҷиҳат, вақте мавзуи ҳифзи пирияхҳо танҳо дар доираи як қолаби экологӣ шарҳ дода мешавад, имкониятҳои таҳлили он пурра истифода намешаванд ва робитаи он бо равандҳои васеътари ҷамъиятӣ ва иқтисодӣ дар канор мемонад.

Ҳамзамон, бояд ба масъалаи устувории таваҷҷуҳи касбӣ низ ишора кард. Дар амалия бисёре аз рӯзноманигорон ба мавзуи ҳифзи пирияхҳо бештар дар марҳилаҳои рӯ меоранд, ки он бо ҷорабиниҳои бузург, конфронсҳои байналмилалӣ ё ташаббусҳои сатҳи баланд пайванд меёбад. Берун аз чунин мавридҳо, ин мавзӯ пайгирии мунтазам надорад, ки дар натиҷа дониш, малака ва таҷрибаи касбии вобаста ба он низ ба таври устувор ташаккул

намеёбад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки ихтисосёбӣ дар самтҳои мураккаб, аз ҷумла журналистикаи экологӣ, танҳо дар сурати омӯзиши пайваста, тақмили мунтазами салоҳиятҳо ва ҳузури доимии мавзӯ дар амалияи касбӣ имконпазир аст [124]. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки ихтисосёбии устувор дар ин самт ба як меъёри муқаррарии фаъолияти расонаӣ табдил наёфтааст.

Бо вучуди ин, таҷрибаҳои алоҳида нишон медиҳанд, ки дар ҳолати мавҷуд будани муҳити мусоид, рӯзноманигор метавонад маводно дар сатҳи баланди таҳлил пешниҳод намояд. Масалан, дар маводде, ки бо истифода аз маълумоти оморӣ, мусоҳиба бо мутахассисон ва мисолҳои маҳаллӣ таҳия шудаанд, сатҳи қобили қабули фаҳмиш ва таъсир ба аудитория ба таври назаррас баландтар аст. Ин гуна мавод нишон медиҳанд, ки мушкилот бештар системавӣ аст, на инфиродӣ: имконият вучуд дорад, аммо он на ҳамеша ба таври васеъ истифода мешавад.

Дар натиҷа, метавон ба хулоса омад, ки камбудии касбӣ дар инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ба се сатҳи асосӣ вобастаанд: сатҳи дониш (фаҳмиши мавзӯ), сатҳи малака (қобилияти таҳлил ва пешниҳоди матн) ва сатҳи муҳит (шароити кор ва меъёрҳои редаксионӣ). Танҳо дар ҳолате ки ин се сатҳ баробар тақвият дода шаванд, метавон интизор шуд, ки сифати дискурси расонаӣ ба таври устувор беҳтар гардад.

Масъалаи салоҳиятнокии рӯзноманигорон танҳо як мушкили касбӣ нест, балки як унсури муҳимму зарурии сиёсати иттилоотӣ дар самти иқлимшиносӣ ва ҳифзи пирияхҳо мебошад. Дар шароите, ки аҳамияти ин мавзӯ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ афзоиш меёбад, талабот ба журналистикаи босифат низ меафзояд. Ҷавобгӯ будан ба ин талабот на танҳо ба рушди соҳа, балки ба ташаққули фаҳмиши дурусти ҷомеа ва қабули қарорҳои масъулоне низ таъсир мерасонад.

Идома додани таҳлил имкон медиҳад, ки ба як ҷанбаи ниҳоят муҳим – таъсири мустақими камбудии касбӣ ба мазмун ва самаранокии гуфтумони расонаӣ – таваҷҷуҳ карда шавад. Агар то ин дам масъала бештар дар сатҳи

омилҳо баррасӣ гардида бошад, дар ин марҳила бояд нишон дод, ки ин камбудиро чӣ гуна дар ҳуди матн таҷассум меёбанд ва чӣ паёмад доранд? Яъне, сухан на танҳо дар бораи он меравад, ки рӯзноманигорон чиро намедонанд ё намефаҳманд, балки дар он хусус аст, ки ҳосили ин “надонистан” ба чӣ гуна матн табдил меёбад.

Яке аз чунин паёмадҳо – сатҳӣ шудани тасвири масъала мебошад. Муҳаққиқи англис Банде дар мақолаи хеш овардааст: “Вақте ки рӯзноманигор дониши кофӣ надорад, ӯ одатан ба тавсифи зоҳирии падида маҳдуд мешавад. Масалан, зикр мешавад, ки “пиряхҳо об мешаванд” ё “тағйирёбии иқлим таъсир мерасонад”, аммо ин равандҳо на аз ҷиҳати динамика ва на аз ҷиҳати паёмадҳои дарозмуддат шарҳ дода намешаванд” [71, с. 58]. Аз рӯи далелҳои ба дастмада маълум гардид, ки дар зиёда аз нисфи мавод (тақрибан 55-60%) робитаи пурраи сабаб ва натиҷа кушода намешавад. Ин маънои онро дорад, ки ҳонанда иттилоъ мегирад, аммо савияи донишаш баланд намегардад.

Паёмади дигар – тибқи ақидаи пажуҳишгари мазкур “шаклгирии тасаввуроти номукамал ё ҳатто қисман ғалат мебошад. Вақте ки истилоҳот нодуруст истифода мешаванд ё рақамҳо бе тавзеҳ оварда мешаванд, ҳонанда метавонад ҳулосаҳои нодуруст барорад. Масалан, омехта шудани мафҳумҳои кӯтоҳмуддат (тағйироти мавсимӣ) ва дарозмуддат (тамоюлҳои иқлимӣ) метавонанд ба қамаҳамият нишон додани масъала ё баръакс, тавсиф намудани он оварда расонад” [71, с. 59]. Чунин ҳолатҳо дар маводди таҳлилий мушоҳида мешаванд, ки барои мавзӯи дорои аҳамияти стратегӣ нигаронкунанда аст.

Чанбаи дигар – маҳдуд шудани доираи муҳокима мебошад. Вақте ки рӯзноманигор ба якчанд манбаи маҳдуд такя мекунад, мавзӯ низ аз як нуқтаи назар инъикос мешавад. Дар натиҷа, дискурси расонаӣ хусусияти якҷониба мегирад. Масалан, ҳифзи пиряхҳо метавонад танҳо ҳамчун

масъалаи экологӣ муаррифӣ шаванд, дар ҳоле ки паёмадҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва геополитикии онҳо камтар баррасӣ мешаванд.

Ҳамзамон, камбудии касбӣ ба сатҳи эътимоднокии аудитория низ таъсир мерасонанд. Вақте ки матн дақиқ нест, истилоҳот омехта мешавад ё маълумот бе асос оварда мешавад, хонанда ба чунин мавод эҳтиёткорона муносибат мекунад. Дар муҳити рақамӣ, ки имкони муқоисаи маълумот зиёд аст, ин масъала боз ҳам муҳимтар мегардад. Агар аудитория эҳсос кунад, ки матн пурра ё боэътимод нест, он метавонад аз чунин манбаъ дур шавад. Ин раванд тадриҷан ба коҳиши нуфузи расона оварда мерасонад.

Дар баробари ин, бояд ба як паёмади стратегӣ низ ишора кард, ки дар маҷаллаи ЮНЕСКО дар бахши мутолиоти иқлимии кишварҳои Африқо чунин оварда шудааст: “Таъсири камбудии касбӣ ба сиёсати иттилоотӣ. Журналист на танҳо воқеаро инъикос мекунад, балки ба шаклгирии рӯзномаи ҷамъиятӣ низ таъсир мерасонад. Агар мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ба таври сатҳӣ ва пароканда инъикос шавад, он дар рӯзномаи ҷамъиятӣ низ мавқеи заиф мегирад. Дар натиҷа, масъалае ки дорои аҳамияти дарозмуддат аст, метавонад ҳамчун як мавзӯи дуҷумдараҷа қабул гардад” [118].

Бо вучуди ин, таҳлил нишон медиҳад, ки дар ҳолатҳои баръакс – вақте ки рӯзноманигор дорои салоҳияти кофӣ аст – натиҷа низ комилан дигар мешавад. Маводде, ки бо таҳлили амиқ, истифодаи манбаъҳои гуногун ва пешниҳоди равшан таҳия шудаанд, на танҳо иттилоъ медиҳанд, балки ба ташаккули фаҳмиш ва ҳатто ба тағйири муносибати аудитория мусоидат мекунанд. Ин гуна мавод нишон медиҳанд, ки захираи журналистикаи экологӣ хеле баланд аст, агар он ба таври дуруст истифода шавад қорҳои зиёдеро ба субут расондан мумкин аст.

Дар натиҷаи таҳқиқу баррасии мавзӯи мазкур метавон ба як хулосаи умумӣ расид: камбудии касбӣ на танҳо мушкили дохилии соҳа мебошанд, балки омиле ҳастанд, ки мустақиман ба сифати дарки ҷамъиятӣ таъсир мерасонанд. Мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, ки бо амнияти об, рушди иқтисод ва

сиёсати байналмилалӣ пайванди мустақим дорад, наметавонад бо сатҳи пасти таҳлилу таҳқиқ инъикос шавад.

Аз ин рӯ, баланд бардоштани салоҳиятнокии рӯзноманигорон дар ин соҳа на танҳо вазифаи касбӣ, балки зарурати стратегӣ мебошад. Дар шароите ки тағйирёбии иқлим ба яке аз масъалаҳои муҳимму мубрами асри XXI табдил ёфтааст, нақши журналистика ҳамчун миёнарав байни илм ва ҷомеа боз ҳам муҳимтар мегардад. Ва маҳз аз он вобаста аст, ки ин миёнарав то чӣ андоза салоҳиятнок аст, ки ҷомеа то чӣ андоза воқеиятро дуруст дарк хоҳад кард.

Идома додани таҳлил зарурати гузариш аз тавсифи мушкилот ба дарки роҳҳои бартарафсозии онҳоро пеш меорад. Агар камбудии касбӣ дар сатҳи матн ва дискурс ба таври равшан зоҳир гарданд, пас, табиист, ки ҳалли онҳо низ бояд дар чанд самт баробар амалӣ гардад. Дар ин ҷо сухан на танҳо дар бораи омӯзиши инфиродии рӯзноманигор, балки дар бораи тағйири раванди умумии фаъолияти расонаӣ низ меравад, ки метавонад ба сифати инъикоси мавзӯҳои илмӣ-экологӣ таъсири бевосита расонад.

Пажӯҳишгарон яке аз самтҳои асосӣ барои рӯзноманигорон ташаккули малакаи “тафаккури таҳлилӣ”-ро медонанд, ки “ин малака маънои онро дорад, ки муаллиф на танҳо маълумотро қабул мекунад, балки онро муқоиса, арзёбӣ ва ба як низоми мантиқӣ табдил медиҳад” [101]. Дар таҷрибаи амалии матбуоти даврии тоҷик, маводде, ки чунин равандро истифода мебаранд, чандон зиёд нестанд, аммо онҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто бо захираҳои маҳдуд низ метавон ба сатҳи баланди таҳлил расид. Барои мисол, дар маводде, ки робитаи байни коҳиши пирияхҳо ва тағйири режими обёрӣ дар минтақаҳои муайян нишон дода мешавад, сатҳи фаҳмиши аудитория ба таври назаррас баландтар аст.

Самти дигар – рушди ҳамкориҳои устувор байни расонаҳо ва ҷомеаи илмӣ мебошад. Дар ҳолате ки рӯзноманигор имкони мурочиат ба мутахассисонро дорад, сатҳи дақиқият ва эътимоднокии матн афзоиш

меёбад. Аммо ин ҳамкорӣ бояд на ба таври эпизодӣ, балки ба таври муназзаму пайваста ба роҳ монда шавад. Масалан, таъсиси платформаҳои муштарак, барномаҳои омӯзишӣ ва шабакаҳои коршиносӣ метавонад ба беҳтар шудани сифати иттилоот мусоидат намояд. Маводде, ки бо иштироки мутахассисон таҳия шудаанд, дар баъзе ҳолатҳо сатҳи баланди таҳлил ва оммафаҳмӣ доранд, ки ин назар ба маводди оддӣ беҳтар аст [117].

Ҳамзамон, масъалаи тақмили ихтисос низ аҳамияти муҳимму зарурӣ дорад. Журналистикаи экологӣ як соҳаи динамикӣ мебошад, ки дониши он вобаста ба рушду пешрафти ҷомеа пайваста навад мешавад, тағйир меёбад. Аз ин рӯ, дар ин самт, омӯзиши якдафъаина кофӣ нест. Зарур аст, ки рӯзноманигорон ба таври мунтазам имкони навад кардани донишҳои худро дошта бошанд. Дар ин раванд, на танҳо курсҳои анъанавӣ, балки шаклҳои нави омӯзиш, аз ҷумла тренингҳои онлайнӣ ва кор бо маълумоти рақамӣ низ муҳим мебошанд.

Дар баробари ин, бояд ба тағйири фарҳанги редаксионӣ низ диққат дода шавад. Агар дар редакция талабот ба таҳлил, санҷиши манбаъ ва сифати матн ба таври қатъӣ риоя шавад, сатҳи умумии мавод низ баланд мегардад. Ин маънои онро дорад, ки масъалаи салоҳиятнокии на танҳо масъулияти рӯзноманигор, балки масъулияти роҳбарияти редакция низ мебошад. Дар муҳите, ки сифати таҳлил қадр карда мешавад, рӯзноманигорон низ бештар ба ин самт майл мекунанд.

Ҷанбаи муҳим дар ин раванд, инчунин, истифодаи технологияҳои муосир мебошад. Имкониятҳои таҳлили маълумоти оморӣ, визуализатсия ва пешниҳоди интерактивӣ метавонанд ба фаҳмондани мавзуи ҳифзи пирияхҳо кумак расонанд. Аммо барои истифодаи самараноки онҳо, рӯзноманигор бояд на танҳо малакаи техникӣ, балки фаҳмиши дурусти мазмунро низ дошта бошад. Танҳо дар ин сурат технология дар навиштани матнҳо ба як воситаи пурмазмун табдил меёбад, на ба як унсури зоҳирӣ.

Дар натиҷа, метавон гуфт, ки бартарафсозии камбудихои касбӣ дар инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо як раванди бисёрзинагӣ мебошад, ки дар он омӯзиш, ҳамкорӣ, тағйири фарҳанги кор ва истифодаи технологияҳо ҳама нақш доранд. Ин раванд на танҳо ба беҳтар шудани сифати матбуот, балки ба баланд шудани сатҳи фаҳмиши ҷомеа низ мусоидат мекунад.

Баъди таҳқиқоти мавзуи мазкур метавон ба чунин хулосаи муҳим расид: журналистикаи экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи гузариш қарор дорад. Аз як тараф, мушкилоти касбӣ ва маҳдудиятҳо вучуд доранд, аз ҷониби дигар, имкониятҳои рушд низ баръало ба назар мерасанд. Агар ин имкониятҳо ба таври самаранок ва дуруст истифода шаванд, матбуоти даврӣ метавонад аз як воситаи иттилоотрасонӣ ба як абзори таъсиргузори ташаккули сиёсати экологӣ ва шуури ҷамъиятӣ табдил ёбад. Ва маҳз дар ҳамин раванд нақши салоҳиятнокии рӯзноманигорон ҳалқунанда хоҳад буд.

3.2. Ҳамгироии медиавӣ ва истифодаи шаклҳои муосир (инфографика, лонгрид) барои ҷалби аудитория

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар робита ба гузариши воситаҳои ахбори омма ба шаклҳои нави технологӣ таъкид намудаанд: «Паҳши рақамӣ – ин сифати олии тасвиру садо ва имконияти фаровони истифода аз теъдоди зиёди шабакаву хизматрасониҳо мебошад» [7]. Ин андеша барои таҳлили ҳамгироии медиавӣ дар инъикоси масъалаҳои экологӣ аҳаммияти хос дорад, зеро расонаи муосир дигар танҳо бо матни хаттӣ маҳдуд намешавад, он бояд иттилооти илмӣ ва экологиро тавассути инфографика, акс, видео, харитаҳои интерактивӣ, лонгрид ва дигар шаклҳои фаҳмо ба аудитория расонад.

Дар баррасии ҳамгироии медиавӣ ва истифодаи шаклҳои муосир барои ҷалби аудитория, пеш аз ҳама бояд дарк кард, ки муҳити иттилоотии имрӯз ба таври кулӣ тағйир ёфтааст. Агар қаблан матбуоти анъанавӣ (рӯзнома,

маҷалла) воситаи асосии интиқоли иттилоот буд, имрӯз технологияҳои рақамӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои мултимедиявӣ ба фазои асосии муоширати иттилоотӣ табдил ёфтаанд. Дар чунин шароит мавзӯҳои мураккаб, аз ҷумла, обшавию ҳифзи пирияхҳо, дигар наметавонанд танҳо бо шаклҳои классикии матнӣ самаранок инъикос шаванд. Ин мавзӯҳо талаб мекунанд, ки ба воситаи форматҳои гуногун, аз ҷумла, инфографика, лонгрид, видео ва унсурҳои интерактивӣ пешниҳод гарданд.

Ҳамгироии медиавӣ (media convergence) дар ин замина маънои истифодаи якбораи (ҳамзамони) чанд воситаи иттилоотиро дорад, ки ҳамдигарро пурра мекунанд. Масалан, як маводди таҳлилӣ метавонад бо матни муфассал, инфографикаи оморӣ, харитаи ҷуғрофӣ ва ҳатто видеои кӯтоҳ ҳамроҳ бошад. Ин гуна пешниҳод на танҳо ҷолиб аст, балки ба фаҳмиши амиқи мавзӯ низ мусоидат мекунад. Барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, ки дорои ҷанбаҳои визуалӣ ва оморӣ мебошад, чунин равиш аҳамияти махсус дорад.

Дар таҷрибаи матбуоти даврии тоҷик ин раванд зиёд набошад ҳам, тадриҷан ба назар мерасад, аммо ҳануз ба сатҳи системавӣ нарасидааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки фоизи ками маводди марбут ба иқлим бо унсурҳои визуалӣ (диаграмма, харита, аксҳои таҳлилӣ) пурра шудаанд [82]. Дар аксари ҳолатҳо, матн ҳамчун воситаи асосӣ боқӣ мемонад ва имкониятҳои дигар камтар истифода мешаванд. Ин дар ҳолат, ки таҳқиқоти байналмилалӣ нишон медиҳад, ки маводҳои мултимедиявӣ то 2-3 маротиба бештар таваҷҷуҳи аудиторияро ҷалб мекунанд.

Яке аз шаклҳои муҳим дар ин самт инфографика мебошад. Ин восита имкон медиҳад, ки маълумоти мураккаби оморӣ ба шакли содда ва фаҳмо пешниҳод гардад. Масалан, бо истинод ба сомонаи “Азия–Плюс” “тағйироти ҳаҷми пирияхҳо дар як давраи муайян, динамикаи ҳарорат ё тақсими захираҳои об метавонанд тавассути диаграммаҳо ва нақшаҳо ба таври равшан нишон дода шаванд” [147]. Аммо дар матбуоти даврии тоҷик истифодаи

инфографика то ҳол рушд накардааст ва бештар дар платформаҳои рақамии алоҳида дида мешавад, на дар тамоми фазои расонаӣ.

Шакли дигари муҳим – лонгрид (матн муфассали таҳлилӣ) мебошад, ки ба ақидаи М. Булаева “дар он матн бо унсурҳои визуалӣ ва мултимедиявӣ якҷо истифода мешавад. Ин формат барои баррасии мавзӯҳои мураккаб хеле мувофиқ аст, зеро имкон медиҳад, ки масъала аз чанд ҷиҳат таҳлил карда шавад” [52, с. 122]. Дар солҳои охир, дар баъзе сомонаҳои тоҷикӣ чунин мавод пайдо шудаанд, ки масъалаи ҳифзи пирияхоро дар заминаи васеътари тағйирёбии иқлим ва сиёсати об баррасӣ мекунанд. Гарчанде ки шумораи ин мавод чандон зиёд нест, вале онҳо нишон медиҳанд, ки имкониятҳои нав тадриҷан истифода мешаванд.

Шабакҳои иҷтимоӣ низ ба як фазои муҳими паҳнкунии иттилоот табдил ёфтаанд. Дар ин платформаҳо, шакли пешниҳоди иттилоот бояд кӯтоҳ, равшан ва ҷолиб бошад. Аз ин рӯ, истифодаи видеоҳои кӯтоҳ, тасвирҳои иттилоотӣ ва матнҳои ғишурда аҳамияти махсус пайдо мекунад. Барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, ки метавонад барои қисми аудитория дур ва мураккаб ба назар расад, чунин шаклҳо имкони наздик кардани мавзӯро фароҳам меоранд.

Бо вучуди ин, истифодаи шаклҳои муосири журналистӣ ба як қатор маҳдудиятҳо ҳамроҳ аст, ки қоршинос Ш. Бобошохзода онҳоро чунин зикр мекунад: “Норасоии малакаҳои техникӣ, маҳдудияти захираҳои молиявӣ ва таҷрибаи нокифояи қор бо форматҳои мултимедиявӣ метавонад ба истифодаи нопурра ё сатҳии онҳо оварда расонад. Форматҳои рақамии муосир, махсусан лонгрид ва дигар шаклҳои мултимедиявӣ, аз рӯзноманигор на танҳо маҳорати навиштан, балки қобилияти ҳамоҳанг сохтани матн, тасвир, унсурҳои визуалӣ ва сохтори интерактивиро низ талаб мекунанд” [13, с. 58]. Аз ин рӯ, масъалаи омӯзиш ва рушди салоҳиятҳои амалӣ дар ин самт аҳамияти махсус пайдо мекунад.

Дар баробари ин, бояд ба як ҷанбаи муҳим – мутобиқсозии мазмун ба формат низ таваҷҷуҳ кард. На ҳар як мавод метавонад ба осонӣ ба инфографика ё видео табдил ёбад. Барои ин, рӯзноманигор бояд тавонад маълумотро ба қисмҳои мантиқӣ ҷудо кунад ва барои ҳар як формат шакли мувофиқ интихоб намояд. Ин малака, ки ба як навъ “тафаккури мултимедиявӣ” табдил меёбад, дар журналистикаи муосир аҳамияти бузург дорад.

Ҳамгироии медиавӣ ва истифодаи шаклҳои муосир на танҳо як тамоюли техникӣ, балки як зарурати мазмунӣ мебошад. Он имкон медиҳад, ки мавзӯи ҳифзи пирияхҳо ба таври амиқтар, фаҳмотар ва таъсиргузортар пешниҳод гардад. Дар шароите ки аудитория бештар ба форматҳои таваҷҷуҳ мекунад, ки ҳамзамон иттилоотӣ ва визуалӣ мебошанд, ин раванд метавонад ба баланд шудани сатҳи ҷалби ҷомеа ва фаҳмиши мавзӯ мусоидат намояд.

Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки рушди ин самт дар матбуоти тоҷик дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Аммо, аллакай, нишонаҳои мусбат ба назар мерасанд ва ин тақозо менамояд, ки бо такмили малакаҳо ва истифодаи самараноки технологияҳо журналистика метавонад ба сатҳи нав барояд ва нақши худро дар инъикоси масъалаҳои муҳими экологӣ, аз ҷумла ҳифзи пирияхҳо, боз ҳам тақвият бахшад.

Ҳамгироии медиавӣ на танҳо масъалаи истифодаи абзорҳои техникӣ, балки масъалаи тағйири мантиқи ҳуди эҷоди матнӣ рӯзноманигорӣ мебошад. Яъне, сухан дар бораи он меравад, ки рӯзноманигор аз ибтидо матлабро на танҳо ҳамчун як матн хаттӣ, балки ҳамчун як “маҷмуи ҷандқабатаи иттилоотӣ” тарҳрезӣ намояд. Дар чунин раванд матн, тасвир, диаграмма ва видео на ҳамчун унсурҳои иловагӣ, балки қисмҳои баробархукуки як системаи ягона амал мекунанд ба ҳоланда баробар таъсир мебахшанд.

Дар таҷрибаи мавҷудаи расонаҳои тоҷик, маводде, ки бо чунин равиш таҳия шудаанд, нишон медиҳанд, ки сатҳи дарки мавзӯ ба таври назаррас беҳтар мешавад. Масалан, дар ҳолатҳои ки матлаб бо харитаи ҷойгиршавии

пиряхҳо, диаграммаи коҳиши ҳаҷми онҳо ва шарҳи матнӣ баробар пешниҳод мешавад, хонанда метавонад равандро на танҳо хонад, балки “бинад” ва “дарк” намояд. Таҳқиқҳои баанҷомрасида аз диди М. Горшкова нишон медиҳанд, ки “муштариён барои хондани чунин мавод то 1,8-2,2 маротиба бештар вақт доранд, ки ин нишонаи бештару амиқтар ҷалб шудани аудитория мебошад” [53, с. 107].

Як мушкили муҳим дар ин раванд – набудани банақшагирии редаксионӣ барои форматҳои гуногун аст. Дар бисёр ҳолатҳо, аввал матн навишта мешавад ва танҳо баъд кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки ба он унсурҳои визуалӣ илова карда шаванд. Ин раванд боиси он мегардад, ки инфографика ё тасвир бо матн пурра ҳамоҳанг намегардад ва таъсири умумӣ коҳиш меёбад. Дар ҳолате раванди дуруст талаб мекунад, ки аз ибтидо муайян карда шавад, кадом қисми иттилоот дар кадом формат бештар ифода мешавад.

Чанбаи дигар – мутобиқсозии як мавод ба платформаҳои гуногун мебошад. Дар шароити ҳамгироии медиавӣ, маводи таҳлилӣ метавонад дар шаклҳои гуногун пешниҳод гардад, ки Н. Калинина чунин овардааст: “Матни муфассал барои сомона, версияи кӯтоҳ барои шабакаҳои иҷтимоӣ, инфографика барои паҳнкунии визуалӣ ва ҳатто видео барои аудиторияи васеъ”. [54, с. 32]. Аммо таҳлил нишон медиҳад, ки танҳо тақрибан 12-15% мавод дар матбуоти даврии тоҷик ба чунин шакли бисёрплатформавӣ мутобиқ карда мешаванд. Ин маънои онро дорад, ки ҳануз ҳам имконияти васеъ намудани аудитория пурра истифода намешавад.

Истифодаи лонгридҳо як падидаи дигари ҷолиб аст. Аз як тараф, онҳо талаб мекунанд, ки хонанда барои мутолиаи он вақти бештар ҷудо кунад, аз ҷониби дигар, агар дуруст таҳия шаванд, метавонанд аудиторияи бештарро ба хондани матн ҷалб намоянд. Муҳаққиқ А. Саъдуллоев доир ба масъалаи мазкур чунин мегӯяд: “Дар таҷрибаи расонаҳои тоҷик маводди муфассале, ки бо қисматбандии равшан, унсурҳои визуалӣ ва гузаришҳои мантиқӣ таҳия

шудаанд, нишон медиҳанд, ки аудитория омода аст бо чунин формат ҳамкорӣ кунад. Дар чунин мавод сатҳи хондан то 70-80% аз ҳаҷми умумии матн мерасад, ки барои муҳити рақамӣ нишондиҳандаи баланд ба ҳисоб меравад” [39, с. 143].

Бо вучуди ин, масъалаи сифат дар истифодаи ин форматҳо низ муҳим аст. На ҳар як инфографика ё лонгрид худ ба худ самаранок аст. Агар маълумот нодуруст интиҳоб ё пешниҳод шавад, таъсири он метавонад баръакс бошад. Аз ин рӯ, истифодаи шаклҳои муосир бояд бо фаҳмиши амиқи мазмун ҳамроҳ бошад.

Ҳамзамон, бояд ба масъалаи омодагии аудитория низ таваҷҷуҳ кард. Гарчанде ки шаклҳои мултимедиявӣ имкониятҳои нав фароҳам меоранд, на ҳамаи гурӯҳҳои аудитория ба онҳо муносибати яксон доранд. Дар баъзе минтақаҳо, махсусан, дар муҳите, ки ба интернет дастрасии озод надоранд, матни анъанавӣ ҳануз ҳам воситаи асосии иттилоот боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, ҳамгироии медиавӣ бояд бо дарназардошти хусусиятҳои иҷтимоӣ ва техникии аудитория амалӣ гардад.

Истифодаи шаклҳои муосир дар инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо на танҳо як имконият, балки зарурати стратегӣ мебошад. Он имкон медиҳад, ки мавзӯ ба таври амиқтар ва фаҳмотар пешниҳод шавад, аудиторияи васеътар фаро гирифта шавад ва сатҳи ҷалби қомеа баланд гардад.

Ҳамгироии медиавӣ дар матбуоти даврии тоҷик дар марҳилаи гузариш қарор дорад: он аз истифодаи ҷузъии абзорҳо ба сӯи ташаккули як модели мукаммали мултимедиявӣ гом мениҳад. Дар ҳолате ки ин гузариш ба таври системавӣ амалӣ гардад, журналистикаи экологӣ метавонад ба сатҳи сифатан нав барояд ва нақши худро дар инъикоси масъалаҳои мураккаби экологӣ, аз ҷумла ҳифзи пирияхҳо, ба таври муассир иҷро намояд.

Идома додани таҳлил ба зарурати баррасии як ҷанбаи дигар – тағйири рафтори ҳуди аудитория дар шароити ҳамгироии медиавӣ – ишора мекунад. Зеро истифодаи шаклҳои муосир танҳо дар он сурат самаранок аст, ки он бо

тарзи қабули иттилоот аз ҷониби хонанда мувофиқат дошта бошад. Дар муҳити рақамӣ аудитория на танҳо хонанда аст, балки иштирокчии фаъол низ мебошад: вай интихоб мекунад, муқоиса менамояд, шарҳ медиҳад ва ҳатто худ дар тавлиди маъно саҳм мегузорад. Ин тағйирот ба рӯзноманигор талаботи нав пешниҳод мекунад.

Таҳлилҳои эмпирикӣ нишон медиҳанд, ки дар платформаҳои рақамии тоҷик тақрибан 55-65% корбарон матнҳои дарозро танҳо дар сурате пурра мутолиа мекунанд, ки онҳо бо унсурҳои визуалӣ ва қисматбандии мушаххас ҳамроҳ бошанд [23]. Дар ҳолати набудани чунин унсурҳо, эҳтимоли қатъи хондани матн дар мобайни он ба 50% мерасад. Ин нишон медиҳад, ки шакли пешниҳод мустақиман ба сатҳи дарки мазмун таъсир мерасонад.

Дар ҳамин замина, нақши инфографика ва дигар шаклҳои визуалӣ боз ҳам муҳимтар мегардад. Масалан, А. Тошматов ва ҳаммуаллифон дар мақолаи “Захираҳои оби обанборҳои баҳри Арал бо роҳи ҳал кардани танқисии об” чунин овардааст: “Маълумоте аз қабili коҳиши ҳаҷми пирияхҳо дар фосилаи чанд даҳсола, агар танҳо дар шакли рақам оварда шавад, барои қисми зиёди аудитория он душворфаҳм боқӣ мемонад. Аммо вақте ки ҳамин маълумот дар шакли диаграмма ё тасвири муқоисавӣ пешниҳод мешавад, фаҳмиши он ба таври назаррас беҳтару осонтар мегардад. Таҳлилҳо бар онанд, ки дар маводди дорои инфографика сатҳи дарки иттилоот нисбат ба матнҳои ҳолис то 30-40% баландтар аст” [45, с. 34].

Истифодаи форматҳои кӯтоҳи видеоӣ низ дар солҳои охир афзоиш ёфтааст. Гарчанде ки ин формат бештар барои паҳнкунии иттилооти умумӣ истифода мешавад, он метавонад барои ҷалби таваҷҷуҳи ибтидоии аудитория ба мавзӯи ҳифзи пирияхҳо нақши муҳим бозад. Барои мисол, видеоҳое, ки тағйироти зоҳирии пирияхҳоро дар давраҳои гуногун нишон медиҳанд, метавонанд таъсири қавии эҳсосӣ дошта бошанд ва хонандаро ба мутолиаи маводи муфассалтар ҳидоят намоянд. Дар баъзе ҳолатҳо, чунин мавод нисбат ба матнҳои анъанавӣ то 2,5 маротиба бештар паҳн мешаванд.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки чалби таваҷҷуҳ худ ҳадафи ниҳой нест. Акнун вазифа он аст, ки мавод ба хонанда таъсирбахш бошад. Агар шакли қолиб бо мазмуни амиқ ҳамроҳ набошад, таъсири он кӯтоҳмуддат боқӣ мемонад. Аз ин рӯ, яке аз вазифаҳои асосии журналистика дар шароити ҳамгироии медиавӣ – табдил додани таваҷҷуҳи ибтидоӣ ба фаҳмиши устувор мебошад. Ин раванд танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки форматҳои гуногун ба таври мантиқӣ бо ҳам пайваст карда шаванд.

Дар идомаи гуфтаҳои боло, пешниҳоди муассири маводи рақамӣ бояд ҳамчун як сохтори пайваста ва бисёрқабата дарк карда шавад, ки дар он на танҳо худӣ муҳтаво, балки тарзи ҳаракати аудитория дар дохили он низ аҳамияти зарурӣ дорад. Муҳаққиқон Р. Нат ва Э. Муллер оид ба самаранок ва истифодаи муфиди маводди визуалӣ бо далоили муътамад сухан рондаанд, ки овардани иқтибосро зарур мешуморем: “Унсурҳои визуалӣ, видеоӣ, блокҳои матнӣ ва қисматҳои таҳлилӣ танҳо дар сурате самаранок амал мекунанд, ки бо мантиқи дохилии равшан ва пайдарпай ба ҳам пайваст бошанд. Дар чунин ҳолат аудитория на фақат иттилоотро қабул мекунад, балки тавассути масири муайяни навигатсионӣ ба дарки амиқтари мавзӯ мерасад. Аз ин рӯ, масъалаи асосӣ на танҳо дар истифодаи шаклҳои гуногуни пешниҳоди мавод, балки дар тарҳрезии дурусти робитаи байни онҳо низ мебошад” [89, с. 112]. Ин нишон медиҳад, ки барои матбуоти даврии тоҷик имконияти рушди муҳтавои интерактивӣ пеш аз ҳама бо ташаккули сохтори мантиқӣ ва роҳнамоии муассири хонанда дар дохили “фазои матн” вобаста аст.

Чанбаи дигар – таъсири шабакаҳои иҷтимоӣ ба тарзи шаклгирии дискурс мебошад. Дар ин платформаҳо мавод на танҳо хонда мешаванд, балки муҳокима мегарданд. Шарҳҳо, мубодилаҳо ва баҳсҳо метавонанд ба густариши мавзӯ мусоидат кунанд. Аммо ин раванд, инчунин, хатари соддасозии аз ҳад зиёд ё таҳриф шудани маъноро низ ба миён меорад. Аз ин

рӯ, рӯзноманигор бояд на танҳо матн эҷод кунад, балки то андозае раванди паҳншавии онро низ идора намояд.

Дар натиҷаи омӯзиши бардавом метавон ба чунин хулоса омад, ки ҳамгироии медиавӣ на танҳо шакли нави пешниҳод, балки шакли муосири тафаккури рӯзноманигорӣ низ мебошад. Он талаб мекунад, ки муаллиф аз ибтидо дар бораи аудитория, платформа ва тарзи қабули иттилоот андеша намояд. Барои мавзӯи ҳифзи пирияхҳо, ки ҳам мураккаб ва ҳам муҳиму зарур аст, чунин раванд метавонад нақши ҳалкунанда дошта бошад.

Рушди шаклҳои муосири журналистика дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо ба беҳтар шудани намуди зоҳирии мавод, балки ба амиқу хонданӣ шудани мазмунӣ он низ мусоидат мекунад. Дар ҳолате ки ин раванд ба таври муназзам ва бо дарназардошти хусусиятҳои аудитория амалӣ гардад, журналистика метавонад ба як абзори воқеан таъсиргуздор дар ташаккули шуури экологӣ ва дастгирии ташаббусҳои глобалии иқлимӣ табдил ёбад.

Идома додани таҳлил зарурати баррасии як чанбаи ниҳоиро ба миён меорад, ки то ин ҷо ба таври ғайримустақим зикр мешуд, аммо то ҳол ба таври мустақил ҷамъбаст нагардидааст. Ин чанба – устувории таъсири шаклҳои муосири медиавӣ ба дискурси расонаӣ мебошад. Яъне, масъала на танҳо дар он аст, ки оё инфографика, лонгрид ё видео таваҷҷуҳи аудиторияро ҷалб мекунанд, балки дар он аст, ки то чӣ андоза ин таваҷҷуҳ ба маърифати дарозмуддат ва тағйири муносибат табдил меёбад.

Маводди дорои унсурҳои мултимедиявӣ одатан барои ҷалби таваҷҷуҳи ибтидоии аудитория имконияти бештар доранд, махсусан дар шароите ки истифодаи хабарҳо ҳарчи бештар ба муҳити рақамӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва форматҳои, ки бар видео ва пешниҳоди визуалӣ таъҷ мекунанд, интиқол меёбад. Бо вучуди ин, устувории чунин таъсир танҳо дар сурате таъмин мегардад, ки унсурҳои визуалӣ бо муҳтавои таҳлилӣ, сохтори мантиқӣ ва пайдарҳамии пешниҳоди маълумот ҳамоҳанг бошанд. Агар мавод танҳо ба таъсири зоҳирии инфографика ё видео таъҷ намояд, вале тавзеҳ, пайваستاгии

маъноӣ ва идомаи таҳлилӣ надошта бошад, таваҷҷуҳи аудитория метавонад зуд коҳиш ёбад. Баръакс, дар ҳолате ки форматҳои гуногуни рақамӣ ба таври муназзам ва пурмазмун ба ҳам пайваст мешаванд, эҳтимоли дарки амиқтар ва нигоҳдории беҳтари муҳтаво бештар мегардад” [96].

Дар ҳамин замина, масъалаи “эҷоди таҷрибаи иттилоотӣ” аҳамияти махсус пайдо мекунад. Дар муҳити муосири рақамӣ хонанда дигар танҳо қабулкунандаи матн хаттӣ нест, балки иттилоотро тавассути як маҷмуи пайвастаи форматҳо – матн, видео, платформаҳои иҷтимоӣ, тавзеҳоти кӯтоҳ ва шарҳҳои амиқтар – дарк мекунад. Аз ин рӯ, барои он ки мавзӯи пирияхҳо воқеан таъсиргузор гардад, кофӣ нест, ки он танҳо дар шакли як матнӣ ҷудогона пешниҳод шавад; баръакс, зарур аст, ки аудитория аз марҳилаи ҷалби таваҷҷуҳ то марҳилаи дарки амиқ ва хулосабарорӣ тавассути як раванди мантиқӣ роҳнамоӣ карда шавад. Маҳз дар чунин ҳолат матлаб на танҳо хонда мешавад, балки ба як таҷрибаи пурраи иттилоотӣ табдил меёбад [70].

Ҷанбаи дигар ба масъалаи такрор ва тақвияти маъно вобаста аст. Дар муҳити рақамӣ, махсусан, ҳангоми инъикоси мавзӯҳои мураккабе чун тағйирёбии иқлим ва ҳифзи пирияхҳо, як маротиба пешниҳод кардани иттилоот одатан барои ташаккули фаҳмиши устувор басанда нест. Таваҷҷуҳи аудитория бештар дар он ҳолат ҷалб мегардаду нигоҳ дошта мешавад, ки мавзӯ дар шаклҳои гуногун, бо забони фаҳмо, бо ишора ба паёмдҳҳои амалӣ ва бо идомаи пайваста дар фазои расонаӣ пешниҳод гардад. Агар мавзӯ танҳо ба мавридҳои алоҳидаи иттилоотӣ маҳдуд шавад ва баъдан аз рӯзномаи расонаӣ канор равад, ҳатто муҳтавои босифат низ на ҳамеша метавонад ба шуури аудитория таъсири дарозмуддат гузорад [31].

Ҳамзамон, ба масъалаи мутобиқати мазмун ва формат низ таваҷҷуҳ бояд кард. На ҳар як унсури визуалӣ ё мултимедиявӣ худ ба худ ба беҳтар шудани дарки мавзӯ мусоидат мекунад. Агар формати интихобшуда ба мазмун мувофиқат накунад, он метавонад диққати хонандаро ҷалб насозад.

Масалан, истифодаи инфографикаи мураккаб барои аудиторияи умумӣ метавонад ба ҷои фаҳмондан, баръакс нофаҳмиро зиёд кунад. Аз ин рӯ, интихоби формат бояд ҳамеша бо дарназардошти сатҳи омодагии аудитория анҷом дода шавад [148].

Дар баробари ин, масъалаи эътимод низ дар шароити ҳамгироии медиавӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Вақте ки матн бо унсурҳои визуалӣ ва рақамӣ ҳамроҳ мешавад, хонанда бештар ба дақиқияти он таваҷҷуҳ зоҳир менамояд. Агар маълумот нодуруст ё беасос бошад, таъсири манфӣ боз ҳам қавитар мегардад. Аз ин рӯ, истифодаи шаклҳои муосир талаб мекунад, ки сатҳи санҷиши маълумот ва дақиқияти он боз ҳам баландтар бошад.

Дар натиҷа, метавон гуфт, ки ҳамгироии медиавӣ дар инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо танҳо дар ҳолате самаранок аст, ки он ба як низоми пайваста ва мантиқӣ табдил ёбад. Яъне, форматҳои гуногун бояд на танҳо якдигарро пурра кунанд, балки ба як ҳадафи умумӣ – ташаккули фаҳмиши амиқ ва устувор – хидмат намоянд.

Пас аз таҳқиқи мукамал метавон ба хулосаи ниҳони ин зербанд расид: шаклҳои муосири журналистика барои ҷалби аудитория ва фаҳмондани мавзӯҳои мураккаб имкониятҳои нав фароҳам меоранд, аммо самаранокии онҳо аз тарзи истифода вобаста аст. Дар ҳолате ки онҳо ба таври системавӣ, бо дарназардошти хусусиятҳои аудитория ва бо нигоҳ доштани мазмунӣ амиқ истифода шаванд, метавонанд ба як абзори пурқуввати ташаккули шуури экологӣ табдил ёбанд. Дар акси ҳол, онҳо танҳо ба унсурҳои зоҳирӣ табдил ёфта, таъсири худро аз даст медиҳанд.

3.3. Дурнамо ва стратегияҳои такмили инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти даврии тоҷик

«Таҳия ва татбиқи стратегия ва барномаҳои амал дар сатҳҳои миллӣ ва минтақавӣ ба хоҳири наслҳои оянда» – таъкид намудааст Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси якуми

байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо (30 майи соли 2025). Ин андеша барои таҳлили дурнамои инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик аҳаммияти мустақим дорад, зеро таҷрибаи ҳамаҷуз нишон медиҳад, ки масъалаи мазкур дигар танҳо мавзуи илмӣ ё экологӣ нест, балки ба сатҳи стратегияи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ баромадааст. Аз ҳамин нуқтаи назар, матбуоти тоҷик бояд на танҳо рӯйдодҳои вобаста ба ташаббусҳои иқлимиро бозтоб намояд, балки онҳоро ҳамчун қисми сиёсати дарозмуддати ҳифзи захираҳои ҳаётан муҳим шарҳ диҳад.

Дар марҳилаи ҷамъбасти таҳқиқи мазкур зарур аст, ки на танҳо мушкилот ва ҳолати кунунӣ, балки дурнамои рушди минбаъдаи журналистикаи экологӣ дар самти ҳифзи пирияхҳо баррасӣ гардад. Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки мавзуи ҳифзи пирияхҳо тадриҷан ба як унсури муҳими рӯзномаи иттилоотӣ табдил меёбад, аммо барои он ки ин раванд ба таври устувор рушд ёбад, зарур аст, ки як қатор стратегияҳои мақсаднок амалӣ гарданд.

Пеш аз ҳама, бояд таъкид кард, ки рушди минбаъдаи инъикоси мавзуи пирияхҳо ба гузариш аз модели реактивӣ ба модели проактивӣ вобаста аст. Дар ҳолати аввал, расонаҳо танҳо ба рӯйдодҳо воқуниш нишон медиҳанд, дар ҳолати дуюм бошад, онҳо худ ташаббускори муҳокимаи мавзӯ мегарданд. Дар айнаи ҳол зиёда аз 60%-и маводҳо хусусияти иттилоотӣ доранд, яъне онҳо дар посух ба ҷорабиниҳо ва изҳоротҳо интишор мешаванд. Ин нишон медиҳад, ки имконияти ташаббуси рӯзномаи мустақили экологӣ то кунун пурра истифода нашудааст.

Самти дигари муҳим – ҳамгироии мавзуи ҳифзи пирияхҳо бо дигар бахшҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мебошад. “Дар ҳолате ки масъала танҳо ҳамчун мушкили экологӣ пешниҳод мешавад, доираи таваҷҷуҳи аудитория маҳдуд мегардад. Аммо агар он бо масъалаҳои амнияти об, энергетика, кишоварзӣ ва ҳатто муҳоҷират пайваست карда шавад, аҳаммияти он барои ҷомеа бештар возеҳ мегардад. Таҳлил нишон медиҳад, ки маводде, ки чунин

хамгириро истифода мебаранд, то 1,5 маротиба бештар муштариёро ба худ ҷалб менамоянд” [97, с. 24].

Зарур аст, ки ба рушди журналистикаи таҳлилӣ таваҷҷуҳи бештар дода шавад. Чӣ тавре ки дар қисмҳои қаблӣ ишора карда шуд, қисми зиёди мавод дар шакли хабарӣ боқӣ мемонанд. Дар ҳоле ки маҳз жанрҳои таҳлилӣ метавонанд гиреҳи робитаҳои мураккаби сабабию натиҷавиро ифтидох кунанд ва ба ташаккули фаҳмиши амиқ мусоидат намоянд. Ин талаб мекунад, ки дар идораи редакцияҳо барои таҳияи маводди муфасссал вақт ва захираҳои бештар ҷудо карда шаванд.

Дар ин замина, тақмили малакаҳои касбӣ ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ низ аҳамияти калон доранд. Бо дарназардошти он ки масъалаи ҳифзи пирияхҳо хусусияти глобалӣ дорад, истифодаи таҷрибаи кишварҳои дигар ва манбаъҳои байналмилалӣ метавонад ба баланд шудани сифати таҳлил мусоидат намояд. Ҳамзамон, ин раванд ба ворид шудани дискурси миллӣ ба фазои байналмилалӣ низ кумак мекунад.

Барои равшантар нишон додани самтҳои асосии тақмил, метавон онҳоро дар шакли ҷадвали муқоисавӣ ҷамъбаст намуд:

Ҷадвали 10. Стратегияҳои тақмили инъикоси мавзӯи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти даврии тоҷик

Самти рушд	Ҳолати кунунӣ	Мушкилоти асосӣ	Самти тақмил (дурнамо)	Натиҷаи интизоршаванда
Моделҳои инъикос	Реактивӣ (воқуниш ба рӯйдодҳо)	Набудани банақшагирии мавзӯӣ	Гузариш ба модели проактивӣ	Ташаккули рӯзномаи устувори экологӣ
Жанрҳои рӯзноманигорӣ	Бартарии хабарҳо (70–80%)	Норасоии таҳлил	Рушди жанрҳои таҳлилӣ ва лонгрид	Амиқшавии фаҳмиши аудитория
Манбаъҳои иттилоот	Маҳдуд (асосан расмӣ)	Якдидгоҳӣ	Ғуногунсозии манбаъҳо (илмӣ, байналмилалӣ)	Баланд шудани эътимод ва дақиқият
Форматҳои пешниҳод	Матни анъанавӣ	Истифодаи маҳдуди мултимедиа	Ҳамгирии инфографика, видео, харита	Ҷалби бештари аудитория
Салоҳиятнокии рӯзноманигорон	Нобаробар	Норасоии донишҳои тахассусӣ	Омузиши доимӣ ва ихтисосёбӣ	Баланд шудани сифати мавод

Идомаи ҷадвали 10.				
Ҳамгирии мавзӯ	Танҳо экологӣ	Маҳдудияти доираи таҳлил	Пайвасти иқтисод, амният ва иҷтимоӣ	Афзоиши аҳамияти ҷамъиятӣ
Муносибат бо аудитория	Яксамта (интиқоли иттилоот)	Камбуди муоширати баръакс	Истифодаи платформаҳои интерактивӣ	Тақвияти иштирок ва муҳокима

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили инфиродӣ

Шарҳу таҳлили ин ҷадвал нишон медиҳад, ки рушди минбаъдаи журналистикаи экологӣ бояд ба таври комплексӣ амалӣ гардад. Яъне, тағйирот дар як самт (масалан, истифодаи инфографика) бе тағйироти дигар (баланд бардоштани сатҳи таҳлил) наметавонад натиҷаи устувор диҳад. Танҳо дар ҳолате ки ҳамаи унсурҳо – аз мазмун то шакл – ҳамзамон (якбора) такмил дода шаванд, метавон интизор гашт, ки сифати инъикоси мавзӯ ба таври назаррас беҳтар гардад.

Ҳамин тавр, дурнамои рушди инъикоси масъалаи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик бо имкониятҳои васеъ, аммо ҳамзамон бо талаботи ҷиддӣ алоқаманд аст. Дар шароите ки аҳаммияти ин мавзӯ ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ афзоиш меёбад, нақши журналистика ҳамчун воситаи фаҳмондани равандҳои мураккаб боз ҳам муҳимтар мегардад. Агар ин имкониятҳо ба таври дуруст истифода шаванд, матбуот метавонад ба як омили таъсиргузор дар ташаккули сиёсати экологӣ ва шуури ҷамъиятӣ табдил ёбад.

Татбиқи стратегияҳои пешниҳодшуда на танҳо як масъалаи назариявӣ, балки як раванди амалӣ ва марҳилавӣ мебошад. Яъне, барои гузариш аз ҳолати кунунӣ ба модели устувори инъикоси мавзӯи пирияхҳо, зарур аст, ки амалҳо дар пайдарпайии мантиқӣ ва ҳамоҳанг иҷро шаванд. Дар ин замина, метавон як модели амалиро пешниҳод кард, ки тамоми унсурҳои асосии такмилро дар бар мегирад.

**Расми 4. Модели марҳилавии тақмили журналистикаи экологӣ дар самти
ҳифзи пирияхҳо**

Ташҳиси ҳолати кунунии инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо тавассути таҳлили миқдорӣ ва сифатӣ имкон медиҳад сатҳи истифодаи жанрҳо, манбаъҳо ва форматҳои мултимедиявӣ муайян гардида, камбудҳои асосӣ ошкор шаванд.

Муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушд дар сатҳи редаксионӣ бо дарназардошти хусусиятҳои аудитория, захираҳои мавҷуда ва аҳамияти стратегияи мавзӯ барои сиёсати миллӣ заминаи банақшагирии минбаъдаро фароҳам меорад.

Баланд бардоштани салоҳиятнокии журналистон тавассути омузиш ва ҳамкориҳои илмӣ, инчунин, гуногунсозии манбаъҳои иттилоот бо ҷалби коршиносон ва маълумоти байналмилалӣ ба амиқӣ ва эътимоднокии мухтаво мусоидат мекунад.

Интеграцияи форматҳои муосир ва татбиқи модели бисёрплатформавии паҳнкунии иттилоот имкон медиҳад мавод дар шаклҳои гуногун ва барои аудиторияҳои мухталиф пешниҳод гардад.

Тақвияти робитаи баръакс бо аудитория, мониторинг ва арзёбии мунтазами самаранокӣ, инчунин, ташаккули рӯзномаи устувори экологӣ шароити табдили пушиши мавзуи пирияхҳо аз ҳолати эпизодӣ ба самти доимии журналистика фароҳам меорад.

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқ.

Таҳқиқи ин модели марҳилавӣ нишон медиҳад, ки ҳар як марҳила бо марҳилаи дигар робитаи зич дорад ва иҷрои як унсур бе дигараш самаранокӣ умумиро коҳиш медиҳад. Масалан, истифодаи форматҳои муосир бе баланд бардоштани сатҳи дониш метавонад ба сатҳӣ шудани мазмун оварда расонад, дар ҳоле ки таҳлили амиқу ҷиддии мавод бе тарғибу паҳнкунии дуруст метавонад то аудитория нарасад.

Дар маҷмӯъ, ин модел равшан месозад, ки рушди журналистикаи экологӣ як раванди пайваста ва системавӣ мебошад, ки дар он омилҳои

касбӣ, техникӣ ва институтсионалӣ баробар амал мекунанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки масъалаи ҳифзи пирияхҳо аҳамияти стратегӣ дорад, татбиқи чунин модел метавонад ба баланд шудани сифати дискурси расонаӣ ва тақвияти нақши матбуоти даврӣ дар ташаккули шуури экологӣ мусоидат намояд.

Стратегияҳои такмили сиёсати иттилоотӣ на танҳо дар шакли умумӣ, балки дар сатҳи воситаҳои амалӣ ва натиҷаҳои интизоршаванда низ бояд мушаххас гарданд. То ин ҷо равшан шуд, ки мушкилоти асосӣ ба чанд сатҳ тааллуқ дорад: ба мазмун, ба шакли пешниҳод, ба малакаи рӯзноманигорон ва ба сатҳи ҳамоҳангии институтсионалӣ. Аз ҳамин рӯ, агар сухан дар бораи сиёсати иттилоотии самаранок дар самти ташаббусҳои глобалии вобаста ба иқлим равад, он бояд ҳам заминаи редаксионӣ дошта бошад, ҳам механизми иҷро ва ҳам нишондиҳандаҳои арзёбӣ.

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала аҳамияти ҷиддию мубрамро дорост, зеро мавзуи ҳифзи пирияхҳо на танҳо қисми рӯзномаи экологӣ, балки ҷузъи симои байналмилалии кишвар низ мебошад. Вақте ки ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи ҷаҳонӣ пешниҳод мешаванд, расонаҳо бояд тавонанд онҳоро аз доираи иттилооти протоколӣ берун оварда, ба як муҳтавои маърифатӣ, таҳлилӣ ва ба ҷамъият муҳим табдил диҳанд. Барои ҳамин, сиёсати иттилоотӣ бояд ба се ҳадафи ба ҳам пайваستا хидмат кунад: фаҳмондани аҳамияти ташаббус, ҷалби аудитория ба мавзӯ ва ба вучуд овардани пайдарпайии устувори муҳокима.

Аз нигоҳи амалӣ, чунин стратегияро метавон дар шакли низоми бисёрсатҳӣ тасаввур кард. Дар сатҳи аввал, редакцияҳо нисбат ба мавзӯ бояд мавқеи возеҳу равшан дошта бошанд: оё напиряхҳо онро ҳамчун мавзуи мавсимӣ мебинанд ё ҳамчун як самти доимии кор. Дар сатҳи дуюм, бояд механизми дохилии омодаسازی мавод вучуд дошта бошад, ки дар он манбаъҳо, форматҳо ва вазифаҳои аъзои гурӯҳи эҷодӣ равшан муайян шаванд. Дар сатҳи сеюм, натиҷа бояд бо нишондиҳандаҳои мушаххас

муқоиса карда шавад, то маълум гардад, ки мавод то чӣ андоза ба шуури аудитория таъсир расонд. Барои возеҳтар нишон додани ин раванд, чудо кардани самтҳои амалӣ дар шакли ҷадвал муфид аст.

Ҷадвали 11. Самтҳои амалӣ барои тақмили сиёсати иттилоотӣ дар самти ташаббусҳои глобалии иқлим

Самти амал	Мазмуни амал	Субъекти асосии иҷро	Мушкилоти эҳтимолӣ	Натиҷаи интизоршаванда
Банақшагирии мавзӯӣ	Ворид кардани мавзӯи пирияхҳо ба нақшаи моҳона ва семоҳаи редаксия	Роҳбарияти редаксия, муҳаррир	Мавзӯи иқлим ҳамчун мавзӯи “дуҷум дараҷа” қабул шудан	пӯшиши мунтазам, на эпизодӣ
Тақмили ихтисоси рӯзноманигорон	Чудо кардани гурӯҳ ё нафарони масъул барои мавзӯҳои экологӣ	Редаксия, марказҳои омӯзишӣ	Норасоии кадр ва вақти қорӣ	Баланд шудани сифати таҳлил
Ҳамкорӣ бо қоршиносон	Ташкили пойгоҳи мутахассисон дар соҳаи иқлим, об ва пирияхшиносӣ	Редаксия, муассисаҳои илмӣ	Набудани робитаи доимӣ	Дақиқияти бештар ва гуногунрангии манбаъҳо
Истифодаи маълумоти оморӣ	Ворид кардани рақам, ҷадвал, муқоиса ва нишондиҳандаҳои даврӣ ба матн	Рӯзноманигор, таҳлилгар, муҳаррир	Душвории қор бо маълумоти техникӣ	Амиқ шудани муҳтаво ва эътимодноқӣ
Форматҳои муосир	Пайвастании матн бо инфографика, харита, видео ва маводи визуалӣ	Гурӯҳи мултимедиявӣ, дизайнер	Маҳдудияти техникӣ ва молиявӣ	Баланд шудани ҷалби аудитория
Минтақагардонии муҳтаво	Пайваст кардани ташаббусҳои глобалӣ бо мисолҳои ВМКБ, Хатлон, Суғд ва минтақаҳои кӯҳӣ	Рӯзноманигорони маҳаллӣ ва марказӣ	Қамбуди гузориши саҳроӣ	Наздик шудани мавзӯ ба зиндагии мардум
Паҳнкунии бисёрплатформавӣ	Пешниҳоди як мавзӯ дар шаклҳои гуногун барои сомона, шабақаҳои иҷтимоӣ ва матбуоти ҷопӣ	Редаксия, мудири рақамӣ	Набудани ҳамоҳангии дохилӣ	Фарогирии васеътари аудитория
Арзёбии самаранокӣ	Пайгирии ҳонанда, шарҳ, мубодила ва таъсири мавзӯӣ	Редаксия, таҳлилгари рақамӣ	Набудани фарҳанги мониторинг	Тақмили пайвастаи сиёсати иттилоотӣ

Манбаъ: таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқи дискурси расонаии мавзуи хифзи пирияхҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Ин чадвал нишон медиҳад, ки такмили сиёсати иттилоотӣ кори як унсур ё як рӯзноманигор нест. Он ба ҳамоҳангии дохилӣ, тақсимооти масъулият ва ба вуҷуд овардани як низоми кори доимӣ ниёз дорад. Муҳим он аст, ки мавзуи пирияхҳо аз доираи “хабар ҳангоми рӯйдод” берун оварда шавад ва ба сатҳи “самти муҳими кор” гузарад. Маҳз дар ҳамин сурат ташаббусҳои ба иқлим вобаста метавонанд дар шуури ҷамъиятӣ ҷойи устувор пайдо кунанд.

Дар баробари ин, танҳо муайян кардани самтҳои амалӣ кофӣ нест. Барои самаранокии сиёсати иттилоотӣ, бояд нишондиҳандаҳои натиҷа низ равшан бошанд. Дар акси ҳол, редакция наметавонад, ки кадом иқдом воқеан кор мекунад ва кадомаш танҳо дар сатҳи ният боқӣ мондааст. Аз ин рӯ, стратегияи такмил бояд бо як низоми арзёбии натиҷа ҳамроҳ шавад, ки дар он ҳам нишондиҳандаҳои касбӣ ва ҳам нишондиҳандаҳои таъсир ба аудитория ба ҳисоб гирифта шаванд.

Ҷадвали 12. Нишондиҳандаҳои арзёбии самаранокии сиёсати иттилоотӣ дар самти хифзи пирияхҳо

Гурӯҳи нишондиҳанда	Нишондиҳандаи мушаххас	Чӣ чизро нишон медиҳад	Сатҳи аҳамият
Мазмун	Афзоиши ҳиссаи маводди таҳлилий нисбат ба хабарҳои кӯтоҳ	Гузариш аз пӯшиши сатҳӣ ба таҳлили амиқ	Баланд
Манбаъ	Шумораи манбаъҳои гуногун дар як мавод	Дарҷаи мустақилияти рӯзноманигор ва гуногунандешӣ	Баланд
Оморӣ	Мавҷудияти рақам, муқоиса ва маълумоти санҷидашуда дар матн	Сатҳи асоснокии илмӣ ва далелнокӣ	Баланд
Визуалӣ	Миқдори маводди дорои инфографика, харита ё видео	Дарҷаи истифодаи шаклҳои муосири пешниҳод	Миёна ба баланд
Минтақавӣ	Ҳиссаи маводде, ки мисолҳои маҳаллӣ ва саҳроиро дар бар мегиранд	Наздиқшавии мавзӯ ба воқеияти иҷтимоӣ	Баланд
Аудиториявӣ	Хонанда, вақти мутолиа, мубодила дар шабакаҳои иҷтимоӣ	Сатҳи ҷалб ва таваҷҷуҳи аудитория	Баланд

Идомаи ҷадвали 11.			
Муоширатӣ	Микдори шарҳҳо, муҳокимаҳо ва посухҳои ҷамъиятӣ	Зинда шудани дискурси ҷамъиятӣ	Миёна
Институтсионалӣ	Мавҷудияти нақшаи редаксионӣ ва масъулини доимӣ	Пойдории сиёсати дохилии редакция	Баланд
Таълимӣ	Шумораи рӯзноманигорони омузонидашуда дар мавзӯҳои иқлимӣ	Потенсиали рушди дарозмуддати касбӣ	Баланд
Стратегӣ	Давомнокии пӯшиши мавзӯ дар тӯли сол, на танҳо ҳангоми рӯйдодҳо	Табдили мавзӯ ба рӯзномаи устувори расонаӣ	Хеле баланд

Манбаъ: таҳияи муаллиф бо таърифи меъёрҳои баҳодихии самаранокии муҳтавои рӯзноманигорӣ.

Ҷадвали дувоздаҳум нишон медиҳад, ки самаранокии сиёсати иттилоотӣ бояд ҳам дар сатҳи дохилии редакция ва ҳам дар сатҳи қабул аз ҷониби ҷомеа муқоиса карда шавад. Агар шумораи мавод зиёд бошад, аммо онҳо мутолиа нашаванд, стратегияи пешниҳод нокифоя аст. Дар ҳолате ки сатҳи ҷалби аудитория баланд бошад, мазмун маводи таҳлилий сатҳи кофӣ амиқ надошта бошад, таъсири ҷунун муҳтаво одатан маҳдуд ва кӯтоҳмуддат боқӣ мемонад. Яъне, аудитория метавонад ба мавод таваҷҷуҳ зоҳир намояд, аммо дарки устувор ва тағйири муносибатҳо ба вучуд намеояд. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки самаранокии сиёсати иттилоотӣ танҳо бо нишондиҳандаҳои микдорӣ, аз қабилӣ шумораи боздидҳо ё дараҷаи ҷалбшавӣ, пурра арзёбӣ шуда наметавонад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки низоми арзёбӣ хусусияти фарогир дошта бошад ва ҳамзамон нишондиҳандаҳои сифатӣ, аз ҷумла таҳлили амиқ, дараҷаи таъсир ба афкори ҷамъиятӣ ва устувории таъсирро низ дар бар гирад. Танҳо дар ҳамин сурат метавон ба баҳодихии воқеан объективии сиёсати иттилоотӣ ноил гардид.

Дар идомаи ҳамин мантиқ, метавон гуфт, ки стратегияи тақмили сиёсати иттилоотӣ дар самти ташаббусҳои глобалии иқлимӣ бояд ба модели “мазмун + формат + ҳамоҳангӣ + арзёбӣ” таъриф кунад. Мазмун бе формати мувофиқ ба аудитория пурра намерасад. Формат бе муҳтавои бозътимод ба

унсури зоҳирӣ табдил меёбад. Ҳамоҳангӣ бе арзёбӣ натиҷаи устувор намедихад. Ва арзёбӣ бе иродаи тағйир танҳо ба як амали ҳисоботӣ мубаддал мегардад.

Аз ин рӯ, дурнамои воқеии тақвияти гуфтумони расонаии ҳифзи пиряхҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он вобаста аст, ки расонаҳо то чӣ андоза метавонанд ин чор унсурро дар як низоми воҳид муттаҳид созанд. Дар сурати татбиқи чунин раванд, матбуоти даврӣ на танҳо паҳнкунандаю тарғибгари иттилоот, балки як иштирокчии фаъол дар ташаккули шуури экологӣ, тақвияти сиёсати иқлимӣ ва муаррифии масъулияти байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳад гардид.

Таҳқиқи мавзуи ҳифзи пиряхҳо ба мо имкон фароҳам меорад, ки натиҷаҳои дар ҷадвалҳо пешниҳодшударо ба тафсил ҷамъбаст намоем. Агар ҷадвали 4-ум самти амалиро нишон дода бошад ва ҷадвали 5 – меёрҳои арзёбиро, пас дар ин марҳила зарур аст, ки робитаи байни онҳо муайян карда шавад. Яъне, ҳар як иқдоми редаксионӣ бояд бо нишондиҳандаи мушаххаси натиҷа пайваст гардад. Танҳо дар ҳамин ҳолат сиёсати иттилоотӣ ба як низоми идорашаванда табдил меёбад, на ба маҷмуи иқдомҳои парокандаю иҷронашаванда.

Дар таҷриба аксар вақт мушоҳида мешавад, ки редакцияҳо ба иқдомҳои муфиди ҷудогона даст мезананд (масалан, истифодаи инфографика ё ҷалби коршинос), аммо онҳоро бо нишондиҳандаҳои натиҷаи ба дастмада пайваст намеkunанд. Ин ҳолат ба он оварда мерасонад, ки маълум намешавад кадом унсур воқеан ба беҳтар шудани сифати муҳтаво ва таъсири он мусоидат кардааст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки як модели ҳамгирошудаи идоракунии муҳтаво татбиқ гардад, ки дар он ҳар як амал ба як ҳадафи муқоисашаванда равона карда шавад.

Дар чунин модел, масалан, “гуногунсозии манбаъҳо” бояд ба афзоиши эътимоднокии матн ва коҳиши якдидгоҳӣ оварда расонад, ки онро метавон тавассути шумораи манбаъҳо ва гуногунии онҳо муқоиса кард. Ё “истифодаи

форматҳои мултимедиявӣ” бояд ба баланд шудани вақти мутолиа ва сатҳи ҷалб мусоидат намояд, ки онро метавон тавассути нишондиҳандаҳои рақамӣ арзёбӣ кард. Ҳамин гуна пайвастагии мустақим байни амал ва натиҷа ба редакция имкон медиҳад, ки сиёсати худро пайваста такмил диҳад.

Дар идомаи ҳамин мантиқ, зарур аст, ки ба масъалаи устуворию доимии ин раванд диққат дода шавад. Яъне, на танҳо татбиқи якдафъаинаи стратегияҳо, балки нигоҳдории онҳо дар муҳлати мадид аҳаммияти муҳим дорад.

Бисёре аз ташаббусҳо дар матбуоти даврии тоҷик хусусияти кӯтоҳмуддат доранд: пас аз як давраи фаъолият онҳо тадриҷан коҳиш меёбанд. Ин ҳолат бештар аз набудани механизми дохилии идоракунии дониш вобаста аст, ки тавонад таҷрибаи ҷамъшударо нигоҳ дорад ва ба фаъолияти минбаъда интиқол диҳад.

Дар ҳамин замина, ташкили пойгоҳи дохилии таҷрибаҳо метавонад як роҳи самаранок бошад. Яъне, ҳар як маводди муваффақ (бо сатҳи баланди мутолиа, таҳлил ва таъсир) бояд ҳамчун намуна ҳуҷҷатгузорӣ шавад ва барои омӯзиши минбаъдаи рӯзманигорон истифода гардад. Ин раванд имкон медиҳад, ки дониш ва таҷриба дар дохили редакция ҷамъоварӣ ва такмил дода шавад, на ин ки ҳар дафъа боз аз сифр оғоз гардад.

Масъалаи мутобиқсозии стратегияҳо ба шароити маҳаллӣ низ тавачҷуҳи ҷиддиро меҳаҳад. Гарчанде ки таҷрибаи байналмилалӣ метавонад намунаҳои муфид пешниҳод намояд, аммо татбиқи онҳо бояд бо дарназардошти хусусиятҳои аудитория, сатҳи дастрасӣ ба технология ва муҳити иҷтимоӣ анҷом дода шавад. Масалан, дар минтақаҳое, ки дастрасӣ ба интернет маҳдуд аст, истифодаи форматҳои соддатар ва матни ғасеҳу возеҳ метавонад нисбат ба лонгريدҳои мураккаб самараноктар бошад.

Дар баробари ин, масъалаи устуворию молиявӣ низ ба назар гирифта мешавад. Истеҳсоли маводди мултимедиявӣ, гузоришҳои саҳроӣ ва таҳлилҳои муфассал маблағҳои иловагиро талаб мекунад. Аз ин рӯ, рушди

чунин журналистика бояд бо чустуҷӯи моделҳои устувори маблағгузорӣ (грантҳо, ҳамкориҳои байналмилалӣ, лоиҳаҳои муштарак) ҳамроҳ бошад. Дар акси ҳол, ҳатто стратегияҳои дуруст метавонанд амалӣ нагашта, дар сатҳи ният боқӣ монанд.

Дар натиҷаи таҳқиқи ҷиддии мавзуи матраҳшаванда метавон ба чунин хулоса расид: тақмили инъикоси мавзуи ҳифзи пирияхҳо дар матбуоти тоҷик як раванди идорашаванда мебошад, ки дар он чор унсури асосӣ – банақшагирӣ, татбиқ, арзёбӣ ва тақмил – пайваста бо ҳам амал мекунанд. Ҳар як марҳила бе дигараш самаранокии пурра дода наметавонад.

Агар дар қисматҳои қаблӣ бештар ба мушкилот ва имкониятҳо таваҷҷуҳ шуда бошад, дар ин марҳила маълум мегардад, ки роҳи ҳалли онҳо дар ташкили як низоми муттасил ва далелнок қарор дорад. Дар шароите ки мавзуи ҳифзи пирияхҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти стратегӣ дорад, татбиқи чунин низом метавонад на танҳо сифати журналистикаро баланд бардорад, балки ба ташаккули як дискурси устувор ва таъсиргузори миллӣ дар сатҳи байналмилалӣ низ мусоидат намояд, ин барои дар сатҳи ҷаҳонӣ барои боз ҳам баланд гардидани эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат хоҳад кард.

ХУЛОСА

Дар асоси таҳқиқоти анҷомдода метавон хулоса кард, ки экожурналистика дар шароити муосир ба яке аз самтҳои муҳиму зарурии фаъолияти расонаӣ табдил ёфта, аз доираи иттилоотрасонии анъанавӣ берун рафта, ба воситаи таъсиррасонӣ ба шуури ҷамъиятӣ, ташаккули фарҳанги экологӣ ва ҳатто ба равандҳои сиёсӣ мубаддал гардидааст. Таҳлили назариявӣ нишон дод, ки экожурналистика ҳамчун як низоми мураккаби коммуникатсионӣ дар буриши якҷанд соҳаҳои илмӣ, аз ҷумла журналистика, экология, сиёсатшиносӣ ва иқтисод қарор дошта, хусусияти интердистциплинарӣ дорад. Ин хусусият имкон медиҳад, ки масъалаҳои муҳити зист дар заминаи васеъ ва бо дарназардошти робитаҳои гуногунҷанба баррасӣ карда шаванд.

Таҳлили эволютсияи экожурналистика нишон дод, ки ин самт аз марҳилаи ибтидоии тасвирии табиат ба марҳилаи таҳлилӣ ва стратегӣ гузаштааст. Агар дар марҳилаҳои аввал масъалаҳои экологӣ бештар ҳамчун як мавзӯи иловагӣ дар ВАО баррасӣ мешуданд, дар шароити кунунӣ онҳо ба яке аз самтҳои афзалиятноки рӯзномаи расонаӣ табдил ёфтаанд. Ин тағйирот бо афзоиши аҳаммияти глобалии масъалаҳои экологӣ, аз ҷумла тағйирёбии иқлим, коҳиши захираҳои табиӣ ва афзоиши хавфҳои экологӣ алоқаманд мебошад. Дар чунин шароит, экожурналистика на танҳо вазифаи иттилоотрасонӣ, балки вазифаи таҳлилӣ, маърифатӣ ва ҳатто идоракунии иҷтимоиро ба уҳда мегирад.

Дар доираи таҳқиқот, мафҳум ва моҳияти дипломатияи об ҳамчун як падидаи мураккаби сиёсӣ ва коммуникатсионӣ баррасӣ гардид. Натиҷаҳо нишон доданд, ки дипломатияи об дар шароити муосир на танҳо як механизми ҳамоҳангсозии манфиатҳои давлатҳо дар соҳаи истифодаи захираҳои об мебошад, балки, инчунин, воситаи муҳимми ташаккули имиджи байналмилалӣ ва татбиқи «қудрати нарм» ба ҳисоб меравад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки захираҳои бузурги обро дорост, дипломатияи об аҳаммияти

стратегӣ дошта, ба яке аз самтҳои калидии сиёсати хориҷӣ табдил ёфтааст [4-М].

Таҳқиқи дискурси сиёсӣ ва медиавии дипломатияи об бар он аст, ки байни ин ду сатҳ як қатор фарқиятҳо вучуд доранд. Дар ҳоле ки дискурси сиёсӣ бештар бо забони расмӣ, стратегӣ ва дарозмуддат ифода меёбад, дискурси медиавӣ аксар вақт хусусияти содатар ва иттилоотӣ дорад. Ин фарқият метавонад ба маҳдуд гардидани маърифати ҷомеа нисбат ба аҳаммияти воқеии масъалаҳои об оварда расонад. Аз ин рӯ, зарурати ҳамоҳангсозии ин ду самти коммуникатсия ба миён меояд, ки метавонад ба баланд бардоштани самаранокии сиёсати иттилоотӣ мусоидат намояд [4-М].

Дар таҳқиқот, инчунин, муайян карда шуд, ки рӯзномаи экологӣ дар матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон тадриҷан ташаккул ёфта, масъалаҳои вобаста ба об, пиряхҳо ва тағйирёбии иқлим мавқеи муҳимро ишғол намуда истодаанд. Бо вучуди ин, ташаккули рӯзномаи мазкур на танҳо аз воқеияти объективии мушкилот, балки аз омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва институтсионалӣ низ вобаста мебошад. Дар бисёр ҳолатҳо, мавзӯҳои экологӣ дар доираи ташаббусҳои давлатӣ инъикос меёбанд, ки ин метавонад ба маҳдуд гардидани гуногунандешӣ оварда расонад [6-М].

Аз таҳлили қиёсии жанрҳои рӯзноманигорӣ бармеояд, ки жанрҳои хабарӣ ва таҳлилӣ дорои вазифаҳои гуногунанд. Жанрҳои хабарӣ барои интиқоли ғаврии иттилоот муҳим аст, аммо он имконияти амиқи таҳлилро маҳдуд мекунад. Дар баробари ин, жанрҳои таҳлилӣ, аз ҷумла мақолаҳои таҳлилӣ, шарҳҳо ва таҳқиқоти рӯзноманигорӣ, имконият медиҳанд, ки масъалаҳои экологӣ дар заминаи васеътар ва бо дарназардошти омилҳои гуногун баррасӣ карда шаванд. Дар шароити муосир, афзалият додан ба жанрҳои таҳлилӣ метавонад ба баланд гардидани сифати муҳтавои расонаӣ мусоидат намояд.

Дар доираи таҳқиқот муайян карда шуд, ки истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ ва публисистӣ дар инъикоси масъалаҳои экологӣ нақши

муҳимро доро мебошад. Ин воситаҳо имкон медиҳанд, ки мавзӯҳои мураккаби илмӣ ба таври сода, фаҳмо ва ҷолиб пешниҳод карда шаванд, ки ин ба баланд гардидани таъсири коммуникативии матлаб мусоидат мекунад. Бо вучуди ин, истифодаи чунин воситаҳо бояд бо эҳтиёт ба анҷом расад, то ки дақиқияти илмӣ иттилоот нигоҳ дошта шавад [6-М].

Яке аз натиҷаҳои муҳими таҳқиқот муайян намудани мушкилоти асосии инъикоси масъалаҳои экологӣ дар ВАО-и Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ҷумла, норасоии таҳлили амиқ, маҳдудияти дастрасӣ ба маълумоти илмӣ ва оморӣ, норасоии мутахассисони баландихтисос ва вобастагии баъзе расонаҳо аз манбаъҳои расмӣ ба сифати муҳтавои расонаӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Ин мушкилот нишон медиҳад, ки рушди экожурналистика дар кишвар ниёз ба дастгирии институтсионалӣ ва такмили иқтисодии кадрӣ дорад [1-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Бо дарназардошти натиҷаҳои таҳқиқ ва хулосаҳои бадастомада, метавон як қатор тавсияҳои амалӣ ва илмӣ пешниҳод намуд, ки ба такмили низоми мавриди таҳқиқ мусоидат меkunанд. Тавсияҳо на танҳо характери назариявӣ доранд, балки ба татбиқи воқеӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон нигаронида шудаанд ва имкони истифодаи онҳо дар сиёсати давлатӣ, идоракунии соҳавӣ ва фаъолияти амалӣ мавҷуд аст.

Пеш аз ҳама, зарур аст, ки раванди системавӣ дар таҳия ва татбиқи сиёсати марбут ба мавзӯ тақвият дода шавад. Таҷриба нишон медиҳад, ки дар бисёр ҳолатҳо тадбирҳо ба таври ҷудогона ва бидуни ҳамоҳангии кофӣ амалӣ мегарданд, ки ин дар умум боиси коста гардидани самаранокӣ мешавад. Аз ин рӯ, тавсия мегардад, ки механизми ягонаи ҳамоҳангсозӣ таъсис дода шавад, ки фаъолияти ниҳодҳои гуногунро муттаҳид намуда, ҳамгироии сиёсӣ, иқтисодӣ ва иттилоотиро таъмин кунад. Чунин раванд

имкон медиҳад, ки захираҳо самараноктар истифода шаванд ва натиҷаҳо беҳтару устувортар гарданд.

Дуом, тақвияти асоси институтсионалӣ аҳаммияти зарурӣ ва муҳим дорад. Ин маънои тақмил додани санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, возеҳу равшан кардани ваколатҳои ниҳодҳо ва баланд бардоштани сатҳи ҷавобгарию дар бар мегирад. Дар шароити кунунӣ, бисёре аз мушкилот аз норавшании тақсмоти вазифаҳо ва норасоии механизмҳои назоратӣ ба миён меоянд. Бинобар ин, тавсия дода мешавад, ки қонунгузорӣ тақмил дода шуда, механизмҳои мониторинг ва баҳодихӣ қорӣ карда шаванд, ки иҷрои сиёсати қабулшударо ба таври муназзам ва муназзам арзёбӣ намоянд.

Сеюм, зарурати истифодаи васеи технологияҳои рақамӣ ва усулҳои муосири идоракунӣ равшан ба назар мерасад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақамисозӣ истифодаи платформаҳои электронӣ метавонад шаффофият, дастрасӣ ва самаранокро афзун гардонад. Тавсия мешавад, ки шабакаҳои иттилоотӣ барои ҷамъоварӣ, таҳлил ва паҳн намудани маълумот рушд дода шаванд. Ин на танҳо ба қабули қарорҳои асоснок мусоидат мекунад, балки имкони ҷалби васеи ҷомеаро низ фароҳам меорад.

Чорум, баланд бардоштани иқтисодии кадрӣ яке аз самтҳои афзалиятнок мебошад. Бе мутахассисони баландихтисос татбиқи ҳатто беҳтарин стратегияҳо имконнопазир аст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки барномаҳои омӯзишӣ, тақмили ихтисос ва мубодилаи таҷриба бо кишварҳои дигар тақвият дода шаванд. Бисёр хуб мебуд, ки ҳамкориҳои муассисаҳои илмӣ, донишгоҳҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ густариш ёбад, то ки сатҳи дониш ва малакаҳои мутахассисон баланд бардошта шавад.

Панҷум, ҷалби ҷомеа ва бахши хусусӣ ба равандҳои таҳия ва татбиқи сиёсат бояд афзоиш дода шавад. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки иштироки фаъолонаи шаҳрвандон ва соҳибкорон ба баланд шудани самаранокӣ ва шаффофият мусоидат мекунад. Дар ин замина, тавсия дода мешавад, ки механизмҳои муколамаи ҷамъиятӣ, машваратҳои кушода ва

платформаҳои ҳамкорӣ таъсис ёбанд. Ин имкон медиҳад, ки манфиатҳои табақа ва гурӯҳҳои гуногун ба назар гирифта шаванд ва қарорҳо бештар воқенигорона таҷассум ёбанд.

Шашум, зарурати такмили механизмҳои молиявӣ ва сармоягузорӣ ба миён омадааст. Бисёр ташаббусҳо бо сабаби норасоии маблағгузорӣ ё истифодаи нодурусти захираҳо натиҷаҳои дилхоҳ ба бор намеоранд. Аз ин рӯ, тавсия мешавад, ки манбаъҳои гуногуни маблағгузорӣ, аз ҷумла, сармояи хусусӣ, грантҳои байналмилалӣ ва механизмҳои инноватсионии молиявӣ ҷалб карда шаванд. Ҳамзамон, шаффофият ва ҳисоботи қори масъулони молиявӣ дар истифодаи маблағҳо бояд таъмин карда шавад.

Ҳафтум, тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ аҳамияти махсус дорад. Бо дарназардошти хусусияти фаромиллӣ доштани бисёре аз масъалаҳо, ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва ташкилотҳои байналмилалӣ метавонад имкониятҳои нав фароҳам оварад. Пешниҳод мегардад, ки лоиҳаҳои муштарак, мубодилаи таҷриба ва ҳамоҳангсозии сиёсӣ дар сатҳи минтақавӣ рушд дода шаванд. Ин ба баланд шудани самаранокии тадбирҳо ва истифодаи таҷрибаи пешқадам мусоидат мекунад.

Ҳаштум, зарурати такмили низоми мониторинг ва арзёбӣ хеле муҳим аст. Бе арзёбии мунтазам муайян кардани самаранокии сиёсати татбиқшаванда ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, тавсия мешавад, ки нишондиҳандаҳои мушаххас ва меъёрҳои баҳодихӣ таҳия гарданд, то ки имконият даст диҳад натиҷаҳо ба таври дақиқ андозагирӣ карда шаванд. Инчунин, истифодаи усулҳои таҳлили маълумот ва технологияҳои рақамӣ метавонад сифати мониторингро беҳтар намояд.

Нӯҳум, баланд бардоштани сатҳи маърифати аҳоли ва иттилоотнокӣ яке аз омилҳои муҳимми муваффақият мебошад. Бисёре аз ташаббусҳо бо сабаби надоштани огоҳии кофӣ аз ҷониби ҷомеа ба натиҷаҳои дилхоҳ намерасанд. Аз ин рӯ, бамаврид мебуд, ки барномаҳои иттилоотӣ, маърифатӣ

ва таблиғотӣ тақвият дода шаванд. ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ ва платформаҳои рақамӣ метавонанд дар ин самт нақши муҳим бозанд.

Даҳум, зарурати татбиқи раванди инноватсионӣ ва таҷрибавӣ дар идоракунии бояд таъкид карда шавад. Дар шароити тағйирёбии босуръати муҳит, истифодаи усулҳои анъанавӣ на ҳамеша самаранок мебошад. Аз ин рӯ, тавсия дода мешавад, ки лоиҳаҳои пилотӣ, озмоишҳои сиёсӣ ва усулҳои наоварона ҷорӣ карда шаванд, ки роҳҳои беҳтарин муайян гардида, баъдан, барои ба таври васеъ мавриди татбиқ қарор додани он имконият фароҳам ояд.

Ёздаҳум, тақвияти робитаи илм ва амалия аҳамияти стратегӣ дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ бояд ба қарорҳои амалӣ табдил дода шаванд. Дар ин замина, тавсия мешавад, ки ҳамкориҳои байни муҳаққиқон ва сиёсатмадорон тақвият ёфта, қарорҳои ниҳой бо далелҳои илмӣ асоснок карда шаванд. Ин тадбир метавонад сифати идоракунии ва самаранокии сиёсати давлатро беҳтар намояд.

Дувоздаҳум, зарурати ба назар гирифтани хусусиятҳои миллӣ ва минтақавӣ ҳангоми таҳияи сиёсати умумӣ хеле муҳим аст. Нусхабардории таҷрибаи хориҷӣ бидуни мутобиқсозӣ ба натиҷаҳои манфӣ оварда мерасонад. Аз ин рӯ, тавсия мешавад, ки ҳар як ташаббус бо дарназардошти шароити иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар мутобиқ карда шавад.

Дар маҷмӯъ, татбиқи ин тавсияҳо ба баланд шудани самаранокии сиёсати мавриди таҳқиқ, истифодаи беҳтари захираҳо ва таъмини рушди устувор мусоидат менамояд. Муҳим он аст, ки ин тавсияҳо ба таври ҳамоҳанг ва марҳилавӣ амалӣ гарданд, то ки натиҷаҳои устувор ва дарозмуддат ба даст оварда шавад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ:

Сарчашмаҳо:

1. Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Захираҳои обии Тоҷикистон [Матн]: маълумотҳои оморӣ. – Душанбе, 2021. – С. 12.
2. Агентии омери назди Президенти ҶТ. Маълумоти оморӣ оид ба захираҳои об [Матн]: маълумотҳои оморӣ. – Душанбе, 2022. – С. 18.
3. Агентии омери назди Президенти ҶТ. Маълумоти оморӣ оид ба муҳити зист [Матн]: маълумотҳои оморӣ. – Душанбе, 2022. – С. 34.
4. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100 - солагии матбуоти тоҷик [Матн]. – Душанбе, 10 март с. 2012. – Сомонаи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – URL: <http://www.president.tj> (санаи мурочиат: 17.06.2025).
5. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Форуми ҳафтуми ҷаҳонӣ оид ба масъалаҳои об, шаҳри Тэгу, Ҷумҳурии Корея [Матн] // АМИТ «Ховар». – 2015. – 12 апрел.
6. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Конфронси сеюми байналмилалӣ оид ба Даҳсолаи байналмилалии амал “Об барои рушди устувор, солҳои 2018–2028”, шаҳри Душанбе (11 июни с. 2024) [Матн]. – Душанбе, 2024.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» (28 декабри 2024) [Матн]. – Душанбе, 2024.

8. Эмомалӣ Раҳмон. Суханрони Президентӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси якуми байналмилалӣ сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо (Душанбе, 30 майи 2025) [Матн] // АМИТ «Ховар». – 2025. – 30 май.

9. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президентӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ҷумҳурӣ» (16 декабри 2025) [Матн]. – Душанбе, 2025.

Адабиёти илмӣ ба забони тоҷикӣ:

10. Абдуллоев, А. Матбуоти Тоҷикистон дар давраи шӯравӣ [Матн] / А. Абдуллоев. – Душанбе, 2009. – С. 87.

11. Баҳромзода, М. З. Нақши матбуоти даврии тоҷик дар инъикоси ташаббусҳои глобалии Тоҷикистон марбут ба об [Матн]: дис. ... PhD / М. З. Баҳромзода. – Душанбе, 2021. – 192 с.

12. Гулов, С. Истиқлолият ва журналистикаи тоҷик [Матн] / Сангин Гулов. – Душанбе: Маориф, 2025. – 168 с.

13. Бобоев, Н. Таъсири тағйирёбии иқлим ба захираҳои обӣ ва хоҷагии қишлоқ дар Тоҷикистон [Матн] / Н. Бобоев, Р. Каримов // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯбаи илмҳои иқтисодӣ. – Душанбе, 2021. – № 2. – С. 45–52.

14. Бобошохзода, Ш. М. Масъалаҳои муҳити зист дар Тоҷикистон [Матн] / Ш. М. Бобошохзода. – Душанбе, 2020. – С. 58.

15. Давлатов, Ф. С. Раванди обшавии пирияхҳо аз таъсири тағйирёбии иқлим ва ҳифзи онҳо дар сатҳи байналмилалӣ [Матн] / Ф. С. Давлатов. – Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2022. – 12 с.

16. Давлатов, Ш. С. Рушди минтақавӣ ва захираҳои табиӣ [Матн] / Ш. С. Давлатов. – Душанбе, 2019. – с. 150.

17. Имомзода, М. Усули таҳқиқ [Матн] / М. Имомзода, С. Маҳдӣ, Б. Қутбиддин. – Душанбе, 2019. – 200 с.
18. Қодиров, Ф. С. Идоракунии захираҳои табиӣ [Матн] / Ф. С. Қодиров. – Душанбе, 2019. – С. 112.
19. Қодиров, Ф. С. Масъалаҳои истифодаи захираҳои об дар Тоҷикистон [Матн] / Ф. С. Қодиров. – Душанбе, 2017. – С. 73.
20. Қосимов, М. М. Рӯзноманигории муосири тоҷик: масъалаҳои назария ва амалия [Матн] / М. М. Қосимов. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 112 - 118.
21. Қурбонов, Н. Ҳамкорӣ дар соҳаи об тақозои замон аст [Матн] / Н. Қурбонов // Илм ва ҳаёт. – 2020. – № 1 (149). – С. 8–11.
22. Қурбонов, С. Журналистика ва масъалаҳои об [Матн] / С. Қурбонов. – Душанбе, 2020. – С. 39.
23. Қурбонов, С. Журналистикаи минтақавӣ [Матн] / С. Қурбонов. – Душанбе, 2017. – С. 44.
24. Мирзоева, Ф. З. Таъсири омилҳои табиӣ–иқлимӣ ба муҳити шаҳрҳои Тоҷикистон [Матн] / Ф. З. Мирзоева // Ахбори илм. – 2021. – № 4. – С. 45–52.
25. Муқимов, М. Проблемаҳои журналистикаи муосири Тоҷикистон [Матн] / М. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2014. – № 4/4 (140). – С. 274 - 76.
26. Муродӣ, М. Имконоти жанрҳои публитсистию бадеӣ дар намои имиҷи давлат [Матн] / Мурод Муродӣ, Моҳира Сафарзода // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе, 2025. – № 3 (71). – С. 97–101.
27. Муродов, М. Сотсиологияи журналистика [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 192 с.
28. Назаров, Т. Р. Иқтисодиёти об ва рушди устувор [Матн] / Т. Р. Назаров. – Душанбе, 2018. – С. 74.

29. Насриддинзода, Э. С. Заминаҳои ҳуқуқӣ–стратегии омӯзиш, нигоҳдорӣ ва ҳифзи пирахҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили таъминкунандаи ҳифзи муҳити зист [Матн] / Э. С. Насриддинзода // Маҷаллаи Академияи ҳуқуқ. – 2022. – № 2 (42). – С. 14 - 19.

30. Насриддинзода, Э. С. Ҳифзи пирахҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили таъминкунандаи ҳифзи муҳити зист [Матн] / Э. С. Насриддинзода // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2022. – № 2 (267). – С. 16–22.

31. Нуралиев, А. Н. Асосҳои ҳуқуқи фаъолияти журналистӣ [Матн] / А. Н. Нуралиев. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 240 с.

32. Нуралиев, А. Н. Жанрҳои иттилоотии матбуот [Матн] / А. Н. Нуралиев. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 256 с.

33. Нуралиев, А. Жанрҳои ахбории матбуот [Матн] / А. Нуралиев. – Душанбе, 2004. – С. 146.

34. Раҳимов, А. А. Нақши матбуоти даврии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ [Матн] / А. А. Раҳимов. – Душанбе: Дониш, 2024. – 180 с.

35. Раҳмонзода, А. Ш. Жанрҳои хабарӣ дар матбуоти тоҷик ва хусусиятҳои инъикоси воқеият [Матн] / А. Ш. Раҳмонзода // Ахбори Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои филологӣ. – 2021. – № 5. – С. 145–152.

36. Саидов, З. Х. Услуби забони матбуоти тоҷик: хусусият ва тамоюлҳо [Матн] / З. Х. Саидов. – Душанбе: Матбуот, 2016. – С. 87–95.

37. Салихов, Н. Нақши воситаҳои ахбори омма дар инъикоси масъалаҳои экологӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Н. Салихов // Маводди конфронси байналмилалӣ «Журналистика ва масъалаҳои экологӣ». – Душанбе, 2021. – С. 45–52.

38. Гулмурод, П. Жанрҳои таҳлилии матбуот [Матн] / П. Гулмурод. – Душанбе, 1994. – 60 с.

39. Саъдуллоев, А. Асосҳои эҷодиёти журналистӣ [Матн] / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – С. 142–150.
40. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публитсистика [Матн] / Н. Солеҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2015. – 182 с.
41. Стратегияи миллии мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2019. – С. 52–55.
42. Тоирова, Ш. М. Экологическая журналистика в Таджикистане: состояние и тенденции развития [Матн] / Ш. М. Тоирова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Силсилаи филология. – Душанбе, 2016. – № 4. – С. 112–118.
43. Тоирова, Ш. М. Экологическая журналистика в Таджикистане: состояние и тенденции развития [Матн] / Ш. М. Тоирова // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2016. – № 4. – С. 114 - 116.
44. Тоирова, Ш. М. Хусусиятҳои рушди журналистикаи экологии муносири Тоҷикистон (дар мисоли масъалаҳои захираҳои об) [Матн]: дис. ... номз. илмҳои филология / Ш. М. Тоирова. – Душанбе, 2015. – 167 с.
45. Тошматов, А. Д. Захираҳои обии обанборҳои баҳри Арал бо роҳи ҳал кардани танқисии об [Матн] / Абдунабӣ Давлатович Тошматов, Дилафрӯз Толибовна Қодирова, Фарҳод Сангович Сафаралиев // Идоракунии давлатӣ. – 2023. – № 1 (60). – С. 33–41.
46. Усмонов, И. К. Назарияи публитсистика [Матн] / И. К. Усмонов. – Душанбе, 1999. – 99 с.
47. Шарипов, С. И. Донишҳои экологӣ ва зарурати инъикосу баррасии он дар журналистика [Матн] / С. И. Шарипов, С. Б. Мирзомуродов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2022. – № 1/2 (98). – С. 37 - 40.
48. Эшонқулов, Э. Инъикоси масъалаи захираҳои оби Тоҷикистон дар матбуоти даврӣ [Матн] / Э. Эшонқулов // Паёмномаи фарҳанг. – Душанбе: Аржанг, 2022. – № 4 (64). – С. 110 - 117.

49. Якубов, Қ. Н. Журналистика ва экология: мушкилот ва дурнамо (дар мисоли ВАО - и Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн]: дис. ... номз. илмҳои филология / Қ. Н. Якубов. – Душанбе, 2009. – 170 с.

50. Якубов, Қ. Н. Бозтоби нақши ВАО дар барномаҳои давлатӣ дар самти маърифати экологӣ [Матн] / Қ. Н. Якубов // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – 2022. – № 1/2 (98). – С. 19 - 22.

Адабиёт ба забони русӣ:

51. Абдуллаев, И. Актуальные проблемы управления водными ресурсами в Центральной Азии и их последствия для исследований, высшего образования и взаимодействия науки и политики [Текст] / И. Абдуллаев // Центральноазиатский журнал водных исследований. – 2025. – Том 11, № 1. – С. 47 - 58.

52. Булаева, М. Н. Мультимедийный лонгрид как новый журналистский формат [Текст] / М. Н. Булаева // Журналистский ежегодник. – 2015. – № 4. – С. 121 - 123.

53. Горшкова, М. С. Мультимедийные лонгриды как формат в интернет-журналистике: анализ специфических особенностей [Текст] / М. С. Горшкова, А. С. Юферева // Знак: проблемное поле медиаобразования. – 2018. – № 1 (27). – С. 107 - 108.

54. Калинина Н.В. Развитие экологической журналистики в контексте новых медиа // Вестник Амурского государственного университета. 2014. Вып. 64. С. 31 - 35

55. Лайкова, Я. В. Инфографика в СМИ разного типа [Текст] / Я. В. Лайкова // Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. – 2014. – № 4. – С. 41 - 53.

56. Матвеева, И. Ю. Особенности информационной повестки СМИ по экологии промышленного региона [Текст] / И. Ю. Матвеева, Л. К. Лободенко // Вестник ЮУрГУ. – 2023. – Т. 23, № 4. – DOI: 10.14529/ssh230410.

57. Мансурова, Б. С. Информационные агентства в системе средств массовой информации Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 / Б. С. Мансурова. – Душанбе, 2018. – 179 с.

58. Муллоев, Ш. Б. Экологическая журналистика Таджикистана: традиции и современность [Текст] / Ш. Б. Муллоев // Актуальные проблемы журналистики. – Душанбе: Российско–Таджикский (Славянский) университет, 2017. – С. 71 - 78.

59. Муллоев, Ш. Б. СМИ как инструмент реализации информационной политики Таджикистана на современном этапе (на примере газеты «Минбари Халк») [Текст] / Ш. Б. Муллоев, И. Г. Божко // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – № 5 (77). – С. 156 - 161.

60. Муллоев, Ш. Жанрово - тематическое своеобразие таджикской публицистики времен Великой Отечественной войны (1941–1945) [Текст] / Ш. Муллоев. – Душанбе, 2015. – 302 с.

61. Петрушков, М. Г. Этапы развития и становления экологической журналистики Таджикистана и стран Центральной Азии: от печати до мультимедиа [Текст] / М. Г. Петрушков // Актуальные проблемы журналистики: сб. науч. ст. Вып. 10 / под общ. ред. А. Н. Нуралиева. – Душанбе: РТСУ, 2017. – С. 71 - 84.

62. Садриддинов, М. И. Оценка значимости водных ресурсов в формировании пространственной структуры хозяйства Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. экон. наук / М. И. Садриддинов. – Новосибирск, 2014. – 176 с.

63. Салимов, Д. М. Современные таджикские СМИ в условиях глобализации: влияние внешних факторов [Текст] / Д. М. Салимов // Южно–российский журнал социальных наук. – 2020. – Т. 21, № 4. – С. 86-102.

64. Симакова, С. И. Инструменты визуализации информации в СМИ: инфографика [Текст] / С. И. Симакова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2017. – № 6 (402). – С. 91 - 99.

65. Сиярова, К. Т. К вопросу о конкуренции СМИ Таджикистана на рынке рекламы [Текст] / К. Т. Сиярова // Актуальные проблемы журналистики: сб. науч. ст. Вып. 10 / под общ. ред. А. Н. Нуралиева. – Душанбе: РТСУ, 2017. – С. 248 - 257.

66. Сиярова, К. Т. Освещение чрезвычайных ситуаций в СМИ Таджикистана [Текст] / К. Т. Сиярова // Актуальные проблемы журналистики: сб. науч. ст. Вып. 10. – Душанбе: РТСУ, 2017. – С. 87 - 94.

67. Трушко, Е. Г. Инфографика как современный способ представления информации [Текст] / Е. Г. Трушко, Ю. Ф. Шпаковский // Труды БГТУ. Серия 4: Принт и медиатехнологии. – 2017. – № 1 (195). – С. 111 - 117.

68. Шаркова, Е. А. Экологическая журналистика: природа источников экологической информации [Текст] / Е. А. Шаркова // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. – № 2.

69. Шаркова, Е. А. Экологическая журналистика в регионе риска [Текст] / Е. А. Шаркова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Филология. Журналистика. – 2012. – № 1. – С. 264 - 269.

Адабиёт ба забони англисӣ:

70. Allan, Stuart. Media, Risk and Science [Text] / Stuart Allan. – Buckingham: Open University Press, 2002. – 121 p.

71. Banda, ed. Model Curricula for Journalism Education: A Compendium of New Syllabi [Text] / ed. by F. Banda. – Paris: UNESCO, 2013. – 217 p.

72. Boykoff, M. Creative Climate Communications [Text] / M. Boykoff. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 143 p.

73. Boykoff, M. T. Who Speaks for the Climate? Making Sense of Media Reporting on Climate Change [Text] / M. T. Boykoff. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – 228 p.
74. CAMCA Project. Supporting Environmental Journalism in Tajikistan [Text] / CAMCA Project. – Dushanbe, 2023. – 45 p.
75. Carson, R. Silent Spring [Text] / R. Carson. – Boston: Houghton Mifflin, 1962. – 368 p.
76. Carvalho, A. Communicating Climate Change [Text] / A. Carvalho. – Sage Publications, 2012. – 67 p.
77. Castells, M. Networks of Outrage and Hope [Text] / M. Castells. – Polity Press, 2012. – 173 p.
78. Castells, M. The Rise of the Network Society [Text] / M. Castells. – Wiley–Blackwell, 2010. – 401 p.
79. Cox, R. Environmental Communication and the Public Sphere [Text] / R. Cox. – Sage Publications, 2013. – 145 p.
80. Dryzek, J. S. The Politics of the Earth [Text] / J. S. Dryzek. – Oxford University Press, 2013. – 210 p.
81. Engesser, S. Impact of Journalistic Background, Professional Norms, and Culture on Climate Change Coverage [Text] / S. Engesser // Oxford Research Encyclopedia of Climate Science. – Oxford: Oxford University Press, 2017.
82. Entman, R. Framing: Toward Clarification [Text] / R. Entman // Journal of Communication. – 1993. – P. 52.
83. Fahy, D. The Science Journalist Online: Shifting Roles and Emerging Practices [Text] / D. Fahy, M. C. Nisbet // Journalism. – 2011. – Vol. 12, No. 7. – P. 778–793.
84. Giddens, A. The Politics of Climate Change [Text] / A. Giddens. – Polity Press, 2011. – 78 p.

85. Greussing, E. Simply Bells and Whistles? Cognitive Effects of Visual Aesthetics in Digital Longforms [Text] / E. Greussing, H. G. Boomgaarden // Digital Journalism. – 2019. – Vol. 7, No. 2. – P. 273–293.
86. Grey, D. Sink or Swim? Water Security [Text] / D. Grey, C. Sadoff // Water Policy. – 2007. – P. 548.
87. Grey, D. Water Security [Text] / D. Grey, C. Sadoff // Water Policy. – 2007. – P. 560.
88. Hansen, A. Environment, Media and Communication [Text] / A. Hansen. – 2nd ed. – London: Routledge, 2018. – 271 p.
89. H. R. Nat, Müller E., Bakker P. Navigating Interactive Story Spaces: The Architecture of Interactive Narratives in Online Journalism // Digital Journalism. 2023. Vol. 11. No. 6. P. 110–119.
90. Hine, D. W. Audience Segmentation and Climate Change Communication: Conceptual and Methodological Considerations [Text] / D. W. Hine [et al.] // WIREs Climate Change. – 2014. – Vol. 5, No. 4. – P. 441–459.
91. IPCC. Climate Change 2021: The Physical Science Basis [Text] / IPCC. – Cambridge: Cambridge University Press, 2021. – 56 p.
92. S.Allan, Media, Risk and Science [Text] / S. Allan. – Buckingham: Open University Press, 2002. – 121 p.
93. McCombs, M. Setting the Agenda [Text] / M. McCombs. – Polity Press, 2004. – 102 p.
94. McQuail, D. McQuail's Mass Communication Theory [Text] / D. McQuail. – 6th ed. – London: SAGE Publications Ltd, 2010. – 621 p.
95. Media Development in Tajikistan: Current Trends and Challenges [Text]. – Dushanbe: Internews Tajikistan, 2022. – 64 p.
96. Newman, N. Reuters Institute Digital News Report 2024 [Text] / N. Newman [et al.]. – Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2024. Nye, J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics [Text] / J. S. Nye. – New York: PublicAffairs, 2004. – 112 p.

97. Nye J.S. Soft Power [Text] / J.S. Nye, 2004. PublicAffairs. p. 112.
98. O'Neill, S. Engaging with Climate Change Imagery [Text] / S. O'Neill // Oxford Encyclopedia of Climate Change Communication. – Oxford: Oxford University Press, 2017.
99. O'Neill, S. J. On the Use of Imagery for Climate Change Engagement [Text] / S. J. O'Neill [et al.] // Global Environmental Change. – 2013. – Vol. 23, No. 2. – P. 413-421.
100. O. D.Fahy , Nisbet M.C. The Science Journalist Online: Shifting Roles and Emerging Practices // Journalism. 2011. Vol. 12. No. 7. P. 778–793.
101. OSCE. Media for Improved Reporting on Environment and Natural Resources in Central Asia: Concept [Text] / OSCE. – Vienna: OSCE, 2017.
102. Peters, H. P. Gap between Science and Media Revisited: Scientists as Public Communicators [Text] / H. P. Peters // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2013. – Vol. 110, Suppl. 3. – P. 14102–14109.
103. Regional Assessment Report: Central Asia [Text]. – Internews, 2021. - P. 35-36.
104. Robertson, C. T. Understanding Young News Audiences at a Time of Rapid Change [Text] / C. T. Robertson [et al.]. – Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2026.
105. Sachs, J. D. The Age of Sustainable Development [Text] / J. D. Sachs. – New York: Columbia University Press, 2015. – 544 p.
106. Sachs, J. D. The Age of Sustainable Development [Text] / J. D. Sachs. – Columbia University Press, 2015. – 267 p.
107. Sadoff, C. Cooperation on International Rivers [Text] / C. Sadoff, D. Grey // Water Policy. – 2002. – P. 390.
108. Schäfer, M. S. Climate Journalism in a Changing Media Ecosystem: Assessing the Production of Climate Change–Related News Around the World [Text] / M. S. Schäfer, J. Painter // WIREs Climate Change. – 2021. – Vol. 12, No. 1. – Art. e675.

109. Shirky, C. Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations [Text] / C. Shirky. – New York: Penguin Press, 2008. – 76 p.
110. Shoemaker, P. Gatekeeping Theory [Text] / P. Shoemaker, T. Vos. – Routledge, 2009. – 73 p.
111. UN Water. Water Security and Transparency [Text] / UN Water. – UN Report, 2013. – 27 p.
112. United Nations. Sustainable Development Goals Report [Text] / United Nations. – UN, 2021. – 15 p.
113. U.C. Carter. Adam, B. Environmental Risks and the Media [Text] / ed. by B. Adam, S. Allan, C. Carter. – London: Routledge, 2000. – 296 p.
114. UNEP. Environmental Governance in Central Asia [Text] / UNEP. – UNEP Report, 2020. – 41 p.
115. UNEP. Environmental Journalism in Central Asia [Text] / UNEP. – UNEP Report, 2019. – 22 p.
116. UNEP. Environmental Journalism Training Manual [Text] / UNEP. – UNEP, 2018. – 31 p.
117. UNESCO. Addressing Climate Change through Media in Central Asia: Regional Trends and Distinct National Features [Text] / UNESCO. – 2025.
118. UNESCO. Climate Change in Africa: A Guidebook for Journalists [Text] / UNESCO. – Paris: UNESCO, 2013.
119. UNESCO. Climate Change, Disasters & Media: Central Asia [Text] / UNESCO. – 2025.
120. UNESCO. Getting the Message Across: Reporting on Climate Change and Sustainable Development in Asia and the Pacific [Text] / UNESCO. – Paris: UNESCO, 2018.
121. UNESCO. Journalism, Fake News & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training [Text] / UNESCO. – Paris, 2018. – C. 45–48.
122. UNESCO. Journalism, Science and Society [Text] / UNESCO. – UNESCO, 2017. – 52 p.

123. UNESCO. Media and Information Literacy [Text] / UNESCO. – UNESCO, 2019. – 64 p.
124. UNESCO. Model Curricula for Journalism Education [Text] / UNESCO. – Paris: UNESCO, 2007. – 150 p.
125. United Nations. International Decade for Action “Water for Sustainable Development” [Text] / United Nations. – UN, 2018. – 4 p.
126. United Nations. Rio Declaration on Environment and Development [Text] / United Nations. – UN Publications, 1992. – 3 p.
127. Ward, S. J. A. Ethics and the Media [Text] / S. J. A. Ward. – Cambridge University Press, 2011. – 143 p.
128. Ward, S. J. A. Ethics and the Media [Text] / S. J. A. Ward. – Cambridge University Press, 2011. – 167 p.
129. Ward, S. J. A. Ethics and the Media [Text] / S. J. A. Ward. – Cambridge University Press, 2011. – 182 p.
130. Wolf, A. T. Hydropolitics along the Jordan River [Text] / A. T. Wolf. – United Nations University Press, 1995. – 67 p.
131. Wolf, A. T. Hydropolitics along the Jordan River [Text] / A. T. Wolf. – United Nations University Press, 1995. – 89 p.
132. World Bank. Central Asia Water and Energy Program Annual Report 2020 [Text] / World Bank. – Washington, 2021. – 60 p.
133. World Bank. Tajikistan Energy Sector Report [Text] / World Bank. – World Bank, 2020. – 58 p.
134. Zeitoun, M. Hydro-hegemony [Text] / M. Zeitoun, J. Warner // Water Policy. – 2006. – P. 442.

Сарчашмаҳои интернетӣ:

135. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Фаъолияти илмӣ–таҳқиқотии Институти масъалаҳои об, гидроэнергетика ва экологияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон дар соли 2025 [Матн] / Ф. Алиев //

Сомонаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2026. – 10 январ. – URL: <https://amit.tj/tj/faoliyati-ilmi-takhkikotii-instituti-masalakhoi-ob-gidroenergetika-va-ekologiyai-akademiyai-millii?page=89> (санаи дастрасӣ: 07.02.2025).

136. Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шамсиддин Т. Каримов, доктори илмҳои сиёсӣ, корманди калони илмии Шуъбаи ИМА ва Канада, Пажуҳишгоҳи тадқиқотии Осиё ва Аврупои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Сомона: <https://amit.tj/en/soft-power-and-multilateralism-action-tajikistans-diplomatic-strategy-c51-summit-washington> (санаи дастрасӣ: 10.07.2025)

137. Арзёбии ҳатар ва осебпазирии иқлимӣ дар Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: БРСММ, 2024. – С. 18–22. – URL: https://tajikistan.un.org/sites/default/files/2024_06/Tajikistan_CCA_2023_Final.pdf (санаи дастрасӣ: 07.08.2025).

138. Причины пассивности освещения вопросов экологии в СМИ обсуждены экологической комиссией [Текст] // Азия–Плюс. – 2010. – 15 нояб. – URL: <https://asiaplus.news/2010/11/15/prichiny-passivnosti-osveshheniya-voprosov-ekologii-v-smi-obsuzhdeny-ekologicheskoy-komissiej-v-nizhnej-palate-parlamenta-rt/> (санаи дастрасӣ: 24.03.2026).

139. Саидзода, М. Бахшида ба Конфронси сатҳи баланд оид ба ҳифзи пиряхҳо таҳти унвони «Самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди миллий» Форуми II иқтисодӣ доир шуд [Матн] / Марзия Саидзода // АМИТ «Ховар». – 2025. – 28 май. – URL: <https://khovar.tj/2025/05/bahshida-ba-kofronsi-sat-i-baland-oid-ba-ifzi-piryah-o-ta-ti-unvoni-samt-oi-afzaliyatnoki-rushdi-i-tisodi-mill-forumi-ii-i-tisod-doir-shud/> (санаи дастрасӣ: 07.07.2025).

140. Қурбонова, Р. Бозтоби масоил об ва ҳифзи пиряхҳо [Матн] / Р. Қурбонова // Сомонаи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. – 2025. – 19 апрел. – URL: <https://btsu.tj/2025/04/19/> (санаи дастрасӣ: 15.07.2025).

141. Қараев, Сайфиддин. Чӣ гуна чангу ғубор ба пирахҳои Тоҷикистон таъсир мерасонанд [Матн] / Сайфиддин Қараев // Азия–Плюс. – 2024. – 3 дек. – URL: <https://asiaplus.news/tg/2024/12/03/ch%D3%A3-guna-changu-%D2%93ubor-ba-pirah%D2%B3oi-to%D2%B7ikiston-tasir-merasonand/> (санаи дастрасӣ: 25.12.2025).

142. Қараев, Сайфиддин. Тоҷикистон даъват кард, ки дар пасманзари биёбоншавии ҷаҳонӣ пирахҳо ҳифз шаванд [Матн] / Сайфиддин Қараев // Азия–Плюс. – 2024. – 18 дек. – URL: <https://asiaplus.news/tg/2024/12/18/to%D2%B7ikiston-davat-kard-ki-dar-pasmanzari-biyobonshavii-%D2%B7a%D2%B3on%D3%A3-pirah%D2%B3o-%D2%B3ifz-shavand/> (санаи дастрасӣ: 18.12.2024).

143. САҲА. Иштироки чомеа дар қабули қарорҳои экологӣ дар чаласаи солонаи Марказҳои Орхус 2023 [Матн] // САҲА: расмӣ сайт. – 2023. – 19 окт. – URL: <https://osce.osce.org/tg/node/555612> (санаи дастрасӣ: 24.03.2026).

144. Мусочонзода, Ҷ. Ҳифзи пирахҳо [Матн] / Ҷамила Мусочонзода // Садои мардум. – 2025. – 29 май. – № 68 (4964). – URL: <https://sadoimardum.tj/205-ifzi-pirjaho.html> (санаи дастрасӣ: 27.07.2025).

145. Мусабаева А. «Водная политика Кыргызстана: вызовы и возможные шаги их преодоления». Источник: URL: <http://www.cawater-info.net>. (дата обращения: 25. 07. 2025 г.)

146. Каримов, Ш. Т. Soft Power and Multilateralism in Action: Tajikistan's Diplomatic Strategy at the C5+1 Summit in Washington [Text] / Шамсиддин Т. Каримов // Сомонаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – 2025. – URL: <https://amit.tj/en/soft-power-and-multilateralism-action-tajikistans-diplomatic-strategy-c51-summit-washington> (санаи дастрасӣ: 10.07.2025).

147. Раҳмон, Э. Эмомалӣ Раҳмон гуфт, соли 2023 бештар аз ҳар вақти дигар пирахҳо об шуданд [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // Азия–Плюс. – 2025. – 30 май. – URL: <https://asiaplus.news/tg/2025/05/30/emomal%D3%A3->

ra%D2%B3mon-guft-soli-2023-beshtar-az-%D2%B3ar-va%D2%9Bti-digar-piryah%D2%B3o-ob-shudand/ (санаи дастрасӣ: 07.07.2025).

148. Dushanbe Water Process. Third Dushanbe Water Action Decade Conference [Text]. – 2024. – 10 June. – URL: <https://www.unwater.org/news/dushanbe-water-process-third-dushanbe-water-action-decade-conference> (санаи дастрасӣ: 07.07.2025).

149. Ejaz, W. Climate Change News Audiences: Analysis of News Use and Attitudes in Eight Countries [Text] / W. Ejaz, M. Mukherjee, R. Fletcher. – Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2023. – DOI: 10.60625/RISJ-DT2T-DM19.

150. Ejaz, W. Climate Change News Audiences: Analysis of News Use and Attitudes in Eight Countries [Text] / W. Ejaz, M. Mukherjee, R. Fletcher. – Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2025.

151. Раҳмон, Э. Мусоҳиба бо хабарнигори телевизиони СММ дар хошияи Конфронси оби Созмони Милали Муттаҳид – 2023 (Ню-Йорк, 24 март 2023) [Матн] / Эмомалӣ Раҳмон // Сомонаи расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – URL: <http://www.president.tj> (санаи дастрасӣ: 10.07.2025).

152. Ховар. Дар Душанбе масъалаҳои муосири экологӣ ва тамоюлҳои рушди журналистикаи экологӣ баррасӣ шуданд [Матн] // АМИТ «Ховар». – 2017. – 25 окт.

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР МАҶАЛЛАҲОИ ТАҚРИЗШАВАНДАИ КОА-И НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН:

1. Бобошохзода М.С. Инъикоси ташаббуси “Соли 2025 – Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо” дар воситаҳои ахбори омма. Маҷаллаи байналмилалӣи илмӣ “Фурӯғи илм”, № 4. (08) 2025.- С.437 - 443.

2. Бобошохзода М. С. Дипломатияи яхҳо дар Осиёи Марказӣ: қолаби сиёсати байналмилалӣи Тоҷикистон барои ҳифзи криосферӣ // Маҷаллаи байналмилалӣи илмӣ “Фурӯғи илм”, № 1. (09) 2026.- С.308 - 314.

3. Бобошохзода М. С. Ташаббуси «Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо – 2025»: марҳилаҳои ташаккул ва инъикоси он дар сиёсати хориҷӣи Тоҷикистон // Масъалаҳои илмҳои гуманитарӣи Институти илмҳои гуманитарӣи ба номи академик Баҳодур Искандарови АМИТ .№ 1. (61) 2026.- С.207 - 218.

4. Бобошохзода М. С. Дипломатияи оби Тоҷикистон: мафҳум, моҳият ва нақши он дар дискурси сиёсӣ ва медиавӣ // Паёми Донишгоҳи забонҳо. № 1. (61) 2026.- С.280 - 288.

Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

5. Бобошохзода М. С. Пиряхҳои Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ ҳамчун манбаи стратегӣи захираҳои обӣ: аҳаммияти гидроиктисодӣ, хавфҳои иқлимӣ ва сиёсати мутобиқшавӣ // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣи илмӣи амалӣ дар мавзӯи “Васоити электронӣи ахбор дар шароити вусъатёбии муборизаҳои иттилоотӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ”, Душанбе: Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2.10. 2025.- С.82-94.

6. Бобошохзода М. С. Нақши ташаббусҳои байналмилалӣи Тоҷикистон дар тарбияи экологӣи шаҳрвандон дар ВАО // Маводи конференсияи байналмилалӣи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Дипломатияи об ҳамчун таъминсозандаи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва рушди устувор”, Душанбе: Академияи идоракунии давлатӣи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025.- С.112-127.